

DISCUSSIONS ON ESTONIAN ECONOMIC POLICY

EU Member States after the economic crisis

Articles (CD-ROM) * Summaries * Chronicle

ESTNISCHE GESPRÄCHE ÜBER WIRTSCHAFTSPOLITIK

Mitgliedstaaten der EU nach der Wirtschaftskrise

Beiträge (CD-ROM) * Zusammenfassungen * Chronik

EESTI MAJANDUSPOLIITILISED VÄITLUSED

Euroopa Liidu riigid pärast majanduskriisi

Artiklid (CD-ROM) * Kokkuvõtted * Kroonika

22th year of issue * 22. Jahrgang * 22. aastakäik

1/2014

Discussions on Estonian Economic Policy: EU Member States after the economic crisis /

Estnische Gespräche über Wirtschaftspolitik: Mitgliedstaaten der EU nach der Wirtschaftskrise /

Eesti majanduspoliitilised väitlused: Euroopa Liidu riigid pärast majanduskriisi

Asutatud aastal 1984 / Gegründet im Jahre 1984 / Established in 1984

TOIMETUSKOLLEGIUM / REDAKTIONSKOLLEGIUM / EDITORIAL BOARD

Peter Friedrich (University of Federal Armed Forces Munich, University of Tartu)

Manfred O. E. Hennies (Fachhochschule Kiel)

Enno Langfeldt (Fachhochschule Kiel)

Stefan Okruch (Andrassy Gyula Deutschsprachige Universität Budapest)

Armin Rohde (Ernst-Moritz-Arndt Universität Greifswald)

Mart Sörg (Tartu Ülikool)

TOIMETAJAD / REDAKTEURE / EDITORS:

Sulev Mäeltsemees (Tallinna Tehnikaülikool)

Matti Raudjärv (Tartu Ülikool)

Janno Reiljan (Tartu Ülikool)

ASUTAJA, KOORDINAATOR JA PEATOIMETAJA /

GRÜNDER, KOORDINATOR UND CHEFREDAKTEUR /

FOUNDER, COORDINATOR AND CHIEF EDITOR:

Matti Raudjärv (Tartu Ülikool – Pärnu Kolledž ja Mattimar OÜ)

Publikatsioon ilmub kuni kaks korda aastas / Die Publikation erscheint bis zu zwei Mal im Jahr / The publication is published once or twice a year

Artiklid on avaldatud andmebaasides: / Die Beiträge sind in der Datenbanken: /

Articles have been published in the databases: **DOAJ** – Directory of Open Access Journals (Netherlands), **EBSCO** – Elton B. Stephens Company (USA),

ECONIS – Economics Information System (Germany), **ESO** – European Sources Online (United Kingdom) and **SSRN** – Social Science Research Network (USA)

KONTAKT - CONTACT: Matti Raudjärv

Tartu Ülikool (Pärnu Kolledž)

University of Tartu (Pärnu College) **or** Mattimar OÜ

Ringi 35

Kose tee 79

80012 Pärnu

12013 Tallinn

Estonia

Estonia

matti.raudjarv@ut.ee

mattir@hot.ee

www.mattimar.ee

TARTU ÜLIKOOL UNIVERSITÄT TARTU UNIVERSITY OF TARTU
TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL TECHNISCHE UNIVERSITÄT TALLINN
TALLINN UNIVERSITY OF TECHNOLOGY

KIELI RAKENDUSÜLIKOOL FACHHOCHSCHULE KIEL
UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES OF KIEL

Ernst Moritz Arndt GREIFSWALDI ÜLIKOOL
Ernst Moritz Arndt UNIVERSITÄT GREIFSWALD
Ernst Moritz Arndt UNIVERSITY OF GREIFSWALD

MATTIMAR OÜ * GmbH * Ltd

DISCUSSIONS ON ESTONIAN ECONOMIC POLICY
EU Member States after the economic Crisis

ESTNISCHE GESPRÄCHE ÜBER WIRTSCHAFTSPOLITIK
Mitgliedstaaten der EU nach der Wirtschaftskrise

EESTI MAJANDUSPOLIITILISED VÄITLUSED
Euroopa Liidu riigid pärast majanduskriisi

1/2014

BWV • BERLINER WISSENSCHAFTS-
VERLAG GmbH

MATTIMAR
anno 1993

BERLIN * TALLINN

Discussions on Estonian economic policy: EU Member States after the economic crisis, 2014, No.1

Estnische Gespräche über Wirtschaftspolitik: Mitgliedstaaten der EU nach der Wirtschaftskrise, 2014, Nr.1

Eesti majanduspoliitilised väitlused: Euroopa Liidu riigid pärast majanduskriisi, 2014, nr.1

Berlin, Tallinn: BWV * Mattimar

22th year of issue / 22. Jahrgang / 22. aastakäik

BERLINER WISSENSCHAFTS-VERLAG GmbH, MATTIMAR OÜ, 2014

ISSN 1736-5597 (trükis)

ISSN 1736-5600 (CD-ROM)

ISSN 2228-1878 (pdf, online)

ISBN 978-9985-844-45-8 (trükis)

ISBN 978-9985-844-46-5 (CD-ROM)

ISBN 978-9985-844-47-2 (pdf)

ISBN 978-3-8305-3366-5 (trükis)

ISBN 978-3-8305-3366-5 (CD-ROM)

Käesolevas publikatsioonis avaldatud artiklid on eelretsenseeritud anonüümselt sõltumatute doktorikraadiga retsentide poolt.

Alle Beiträge der vorliegenden Publikation wurden vor der Veröffentlichung anonym von unabhängigen promovierten Experten rezensiert.

Before publishing, the articles in this collection have been anonymously peer-reviewed by independent reviewers holding a doctor's degree.

Trükitud trükikojas Miniprint OÜ / Gedruckt in der Druckerei Miniprint OÜ /
Printed in the publishing house of Miniprint OÜ

© Esikaas ja üldkujundus: Mattimar OÜ, 2014

© Kirjastamine: BWV * BERLINER WISSENSCHAFTS-VERLAG GmbH,
MATTIMAR OÜ 2014

SISUKORD

Kriitikatules on rahvamajandusteadus kui majanduspoliitiliste otsuste baas. Sissejuhatavaid mõtteid hetkeolukorrast. (Manfred O.E. Hennies ja Matti Raudjärv).....	7
Die Volkswirtschaftslehre als Grundlage der Wirtschaftspolitik in der Kritik. Gedanken zur gegenwärtigen Situation. (von Manfred O.E. Hennies und Matti Raudjärv).....	11
The science of public economy under criticism as the basis the basis for decisions on economic policy. Introductory thoughts on the current situation (by Manfred O.E. Hennies and Matti Raudjärv).....	16

KOKKUVÕTTED / ZUSAMMENFASSUNGEN / SUMMARIES

Jörg Dötsch	Education Policy as a Complement Competition Policy.....	23
<i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Hochschulpolitik als Komplement von Wettbewerbspolitik.....	20
Elar Killumets, Kulno Türk	Akadeemiliste töötajate töösoorituse juhtimine Tartu Ülikooli ja Tallinna Tehnikaülikooli majandusteaduskondade näitel	26
<i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Performance Management of Academic Staff on the Example of the Faculties of Economics in University of Tartu and in Tallinn University of Technology.....	35
Liina Kulu, Viljar Veebel	Kuidas rakendada kasinuspoliitikat valimisi ja võimu kaotamata: Eesti kogemus aastatest 2008-2011.....	31
<i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Austeritätspolitik in Estland: die Reaktionen der Wähler auf die Genommene Sparmassnahmen Während der Finanz – und Wirtschaftskrise 2008-2011.....	56
Claus-Friedrich Laaser, Janno Reiljan, Klaus Schrader	Estonia: Got Stuck in Catching- Up?.....	37
<i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Estland: im Wirtschaftlichen Aufholprozess Steckengeblieben?.....	74
Imbi Karmo, Laivi Laidroo	Baltikumi börsiettevõtete teabe kvaliteet – kas teistest ees või mahajäänud?	42
<i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Baltic Listed Companies' disclosure quality – far ahead or lagging behind?.....	99
Janno Reiljan	Regionaalarengu jätkusuutlikkuse analüüsi konseptsioon.....	46
<i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Regional Development Sustainability Analysis Concept.....	122
Viktor Trasberg	Eesti maksustruktuur	52
<i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Estonian Tax Structure.....	152

KROONIKA /CHRONIK / CHRONICLE

A.

Tähelepanuväärsed Eesti majandusteadlased, majandusõppejõud ja teadusorganisaatorid/

Bedeutende estnische Wirtschaftswissenschaftler, Hochschullehrer für Wirtschaft und Wissenschaftsorganisatoren/

Notable Estonian economists, economic academics and scientific research organisers

Villem Tamm (10.02.1942 – 31.08.2011), Majandusküberneetikute Õpetaja ja sõber (Juta Sikk ja Kaia Philips).....	59
Villem Tamm (10.02.1942 – 31.08.2011), Mentor und Freund der Wirtschaftskybernetiker. (Zusammenfassung)	64
Villem Tamm (10.02.1942 – 31.08.2011), Teacher and friend of economic cybernetics. (Abstract)	66

B.

Majanduspoliitika teaduskonverentsid Eestis (1984-2014)

Wissenschaftliche Konferenzen über Wirtschaftspolitik in Estland (1984-2014)

Scientific conferences on economic policy in Estonia (1984-2014)

B1. Majanduspoliitika alane koolitus Georgias (Matti Raudjärv).....	68
Vorlesungsreihe zur Wirtschaftspolitik an Georgischen Universitäten (von Matti Raudjärv).....	73
Training on economic policy in Georgia (by Matti Raudjärv).....	76
B2. Majanduspoliitika teaduskonverentside loetelu/ Liste der wissenschaftlichen Konferenzen über Wirtschaftspolitik/ List of scientific conferences on economic policy	79

KRIITIKATULES ON RAHVAMAJANDUSTEADUS KUI MAJANDUSPOLIITILISTE OTSUSTE BAAS

Sissejuhatavaid mõtteid hetkeolukorrast

Hiljemalt sellest ajast alates, kui üle kuue aasta tagasi puhkesid panga- ja finantskriisid, mille tagajärjel tähtsamates tööstusmaades riigivõlad katastroofiliselt paisusid, seatakse üha enam küsimärgi alla rahvamajandusteaduse postulaadid ja nendest tuletatavad majanduspoliitilised järeldused aktuaalsete probleemide lahendamiseks. Rahvamajandusteadlased vaidlevad üha tulisemalt võlakriisist väljumise pragmaatiliste viiside üle. Kas on esmatähts riigieelarve defitsiidi vähendamine, mille lõppeedmärgiks oleks võlakoorama talutava määra saavutamine? Või peaks hoopiski riigi väljaminekuid suurendama ja järelikult eelkõige lubama riigivõla kasvu, et ergutada kogumajanduslikku nõudlust, tootmist ja majanduskasvu? Teisena kirjeldatud juhul saaks suurenevate maksutulude abil riigivõlga kergemini vähendada. Kui nende kaalutluste aluseks olevate mõjuseoste jadast „suurenev riigivõlg → suurenev majandusaktiivsus → suurenevad maksutulud“ kõrvale heita „*kausaalahela keskmine osa, saab ilmsiks selle ettepaneku vastuolulisus: Peame rohkem võlgu tegema, et saaksime oma võlgu tagasi maksta.*“¹

Nüüdseks on rahvamajandusteaduse maine niivõrd langenud, et nii mõnigi majandusteadlane esitab endale küsimuse, kuivõrd tema eriala üldlõp teaduseks nimetada saab.² Isegi asjaolu, et Rootsi Keskpank asutas 1968. aastal Alfred Nobeli mälestuspreemia³ majandusteaduse alal, mida 1969. aastast peale igal aastal ka välja jagatakse, ei vähenda niisuguseid kahtlusi sugugi.

¹ Nii umbes kõlas Rahvusvahelise Valuutafondi (IWF) peadirektori Christine Lagarde'i mõtteavaldus rahvusvahelisel konverentsil Aix-en-Provence'is juulis 2013.

Üks paljudest samatest arvamustest: Robert J. Shiller Yale'i Ülikoolist, Nobeli preemia laureaat 2013: *Is Economics a Science?* (6. november 2013) väljaandes: *Jewish Business News*, 01.01 2014, 13. lõik.

² Üks paljudest samatest arvamustest: Robert J. Shiller Yale'i Ülikoolist, Nobeli preemia laureaat 2013: *Is Economics a Science?* (6. november 2013) väljaandes: *Jewish Business News*, 01.01 2014, 13. lõik.

³ See '*Rootsi Keskpanga preemia Alfred Nobeli mälestuseks*', nagu kõlab ametlik nimi, anti 2013. aastal Eugene F. Fama'le ja Lars Peter Hansen'ile, mõlemad Chicago Ülikoolist, ja samuti ka Robert J. Shiller'ile Yale'i Ülikoolist. Neid kolme rahvamajandusteadlast autasustati tööde eest, kus nad käsitlesid küsimust, kas ja kuidas aktsiakurside arenguid saab ette ennustada. Seejuures jõuavad vähemalt Fama ja Shiller täielikult vastupidistele seisukohtadele. Fama toonitab finantsturgude efektiivsust, kuna tema uuringute kohaselt kajastub kogu oluline teave aktsiaturgude kursides. Shiller vaidleb aga samale hüpoteesile vastu; '*behavioral finance*'i tähtsa esindajana on ta seisukohal, et hinnakõikumisi finantsturgudel saab peamiselt seletada psühholoogiliste faktoritega ning et järelikult aktsiakursse kiputakse kas üle- või alahindama ja võivad tekkida ka hinnamullid. Nii kerkibki neutraalse vaatleja ette küsimus, mida tuleb arvata rahvamajandusteadusest, kui ühel ja samal aastal saavad täiesti vastupidiste järeldustega tööd preemia, mille väärtus ulatub mitmetesse miljonitesse Rootsi kroonidesse.

Peaaegu kaks aastasada valitses rahvamajandusteadust konstruksioon nimega *Homo oeconomicus*. Sellekohaselt on kõik majandavad inimesed ühesarnased. Nad olevat põhimõtteliselt rangelt ratsionaalselt tegutsevad olevused, neid juhtivat selged eelistused ja ajendavad egoistlikud huvid; nad võtvat vastu oma otsuseid täielikku turuläbipaistvust arvestades. Sellisest oletusest on tekkinud metafoor *nähiamatust käest*, mis vabade turgude abil kõrvaldab kõik vahepeal tekkida võinud ebakõlad ja suunab põhimõtteliselt majandustegevust nii, et saavutatakse optimaalsed tulemused.¹

19. sajandi teisel poolel tegutsenud neoklassikalise koolkonna esindajad (eelkõige William Stanley Jevon, Carl Menger, Marie Esprit Léon Walras) jätsid oma kaalutlustes eelnevale analoogselt psühholoogilised komponendid inimkäitumises täiesti kõrvale. Ka Friedrich August von Hayek'i kontseptsioon põhineb eeldusel, et igakülgset informeeritud majandustegevuse subjekt toimib alati ratsionaalselt ja egoistlikult. Sellisel – küll modifikatsioonidega – eeldusel põhinevad suures osas ka neoliberaalse koolkonna (Milton Friedman; Saksamaal Alfred Müller-Armack, Wilhelm Röpke ja Ludwig Erhard) seisukohad. Kirjeldatud eeldus oli vundamendiks rahvamajandusteaduse matemaatilisel käsitlemisel. Niimoodi tekkiski illusioon, et on võimalik eemalduda sotsiaalteadustest ja marginaalanalüüsi kasutades saada väga täpseid tulemusi nagu loodusteadustes.

Kõige mõjukam rahvamajandusteadlane, kes sellise majandusteoreetikute soovmõtlemise küsitavuse ilmekalt esile tõi, oli John Maynard Keynes: "*Most, probably, of our decisions to do something positive, the full consequences of which will be drawn out over many days to come, can only be taken as the result of animal spirits – a spontaneous urge to action rather than inaction, and not as the outcome of a weighted average of quantitative benefits multiplied by quantitative probabilities.*"² Viimatised kriisid ongi näidanud, et John Maynard Keynes'il oli õigus. Oma avalikes väljaütlemistes on ta ikka ja jälle viidanud sellele, et iseene hooleks jäetud turumajandus on oma olemuselt ebastabiilne. Siinkohal leiab taas kinnitust analoogia loomade käitumisviisidega, kui jälgida finantsturgudel tegutsejate karjakäitumist ja grupimõtlemist, mis pahatihti kaldub kas liialdatud optimismi või pessimismi. Ka muudes majandusvaldkondades võib täheldada sarnast fenomeni, kuigi mitte nii drastilistes vormides nagu ülimalt muutlikel finantsturgudel.

Joseph Stiglitz on arvamisel, et turumajanduslike süsteemide ebastabiilsus tuleneb puudulikust informeeritusest. Seejuures peab ta silmas asümmeetrilist informatsiooni, mille puhul ühed inimesed teavad midagi, mida teised ei tea.

¹ See piltlik väljend ei pärine mitte Adam Smith'ilt, nagu tänapäeval tihti ekslikult arvatakse, vaid õpetlane üksnes kasutas tollel ajal täiesti tavalist kõnekäändu teatud seoste selgitamiseks. Smith uuris individuaalse käitumise psühholoogilisi ja moraalfilosoofilisi põhimõtteid. Aastasadade kulgedes on see unustusehõlma vajunud ja sellest kiputakse tänapäeval mööda vaatama. Tema jaoks oli majandusteadus moraalfilosoofia alldistsipliin. (Smith, A., *The Theory of Moral Sentiments*, Edinburgh 1759)

² Keynes, J. M., *The General Theory of Employment, Interest and Money*, London 1936, pp. 161-162; Akerlof, G. A./Shiller, R. J., *Animal Spirits, How Human Psychology Drives the Economy, and Why it Matters for Global Capitalism*, Princeton/Oxford 2009.

Stiglitz'i jaoks ongi *nähtamatu käsi* seepärast nähtamatu, kuna tegelikult pole seda üldse olemaski. Järelikult ei suuda turud ilma pädevate riigipoolsete regulatsioonideta ja vahelesekumisteta juhtida majandust samaaegselt nii ökonoomselt kui ka edukalt.¹

Eelmise sajandi seitsmekümnendatest aastate keskpaigast alates hakkas kasvama vastuseis ratsionaalsusest juhitud kasumaksimeerija teoreetilise mudeli suhtes. Selliselt konstrueeritud mudelid jätavad kõrvale inimmotivatsiooni olulised determinandid. Rahvamajandusõpetuslikes käsitlustes on seepärast hakatud üha enam arvestama psühholoogia-, bioloogia- ja neuroloogiatõdedega. Niisugusest lähenemisest on välja kasvanud käitumisökonomika ('behavioral economics').² Kõige olulisem väide kõlab järgmiselt: *Homo oeconomicus* 't pole üldse olemas. Kui seda konstruktsiooni veel tänapäeval kasutataksegi, siis võib seda pidada mudelihullude majandusteadlaste luuluks. Inimene on äärmiselt keeruline olend. Vastupidiselt neoliberaalsele käsitlusele on tema käitumine instinktiivne, vastuoluline, irratsionaalne, sagedasti mõjutatav ühiskondlikust keskkonnast – näiteks reklaamist või valitsevast arvamusest – ja tihti ka emotsioonidest juhitud. Ei saa väita, et inimese käitumine on alati egoistlik, vaid see põhineb sageli ka moraali- ja põhimõtetest, mida on kujundanud kasvatus, iseloomuomadused ja intelligentsitas. Inimene võib oma käitumises juhinduda üleüldise heaolu eetilistest kaalutlustest või religioossetest veendumustest või olla ka ususektide või fundamentalistide poolt eksiteele viidud.

Nii tarbijad kui ka ettevõtjad pole ilma hingeta kalgid arvestajad, kes arvutavad välja iga tulevikus võimaliku sündmuse toimumise tõenäosuse ja teevad oma otsused üksnes saadud tulemuse alusel. Isegi kui nad oma põhiolemuselt on rangelt ratsionaalsust arvestavad majandussubjektid, ei saa nad reaalses maailmas tegutseda nagu *Homines oeconomici* ja igal juhul saavutada püstitatud eesmärgid. Nad ei ole võimelised ette nägema kõiki võimalikke tulevikus toimuvaid sündmusi. Inimesed langetavad oma otsused alati suuremal või vähemal määral ebakindluse faktori mõju all. Ebakindluse määr on seda suurem, mida kaugema tulevikuga on tegemist. Majandustegevuses otsuste langetamise, tegelike toimingute ja tulemuste ajalist järgnevust võivad mõjutada ettenägematud sündmused ümbritsevas keskkonnas ja nii tunduvalt tegelikku lõpptulemust muuta.

Kuhu inimeste poolt algatatud arengud lõppkokkuvõttes välja viivad, on niisiis algusest peale ebakindel. See kehtib nii iga üksiku inimese kui ka kogu rahva kohta. Järelikult võivad rahvamajandusteaduse postulaadid ja nendel tuginevad majanduspoliitiliste meetmete oodatavad tulemused olla kõigest piiratud määral

¹ Stiglitz, J. E., *Making Globalization Work*, New York 2006, Preface, p. 7.

² Inimkäitumise anomaaliate põhjaliku käsitluse leiab teosest: Kahneman, D./Tversky, A., *Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk*, *Econometrica*, Vol. 47 (March 1979), pp. 263-292.

saavutatavad. On illusoorne uskuda, et teatud mudeleid¹ kasutades saab makromajanduslikke arenguid täpselt kirjeldada, rääkimata nende kindlast prognoosimisest. Rahvamajandusteadusel tuleb üle saada harjumuspärasest '*ceteris-paribus*'-mõtlemisest ja sellest tekkinud tunnelnägemisest.

Majandus ei allu loodusteaduste seadustele, mida iseloomustab selge kausaalsus, st põhjuse ja tagajärje seos. Majanduses toimuva määrab põhiliselt lihast ja verest inimeste tegutsemine, niisiis otsustavaks teguriks on majandussubjektid, kes spontaanselt muudavad oma arvamust ja võivad käituda oodatust täiesti erinevalt. On ekslik uskuda, et on võimalik kirjeldada ja prognoosida majandusprotsesse, kasutades matemaatilistelt struktureeritud ja statistilisel alusel koostatud mudeleid. Rahvamajanduslike mudelite kohta on avaldatud arvamust, et need *describe people rather than magnetic resonances or fundamental particles*.²

Finantsturgudel on madalate intresside faasis täheldatud ebatüüpilisi arenguid. Positiivsed konjunktuuriandmed toovad endaga tavaliselt kaasa turgude elavnemise ja kursside tõusu. Kogemused on aga näidanud, et ülilõdva intressipoliitika mõjul võivad tekkida vastupidised reaktsioonid. See juhtub siis, kui turul osalejad kardavad, et pangad pöörduvad peagi kriisiaegse rahapoliitika juurest tagasi normaalse rahapoliitika juurde. Teisest küljest võivad likviidsuse külluslik tagamine ja madalad intressid kaasa tuua selle, et investorid hakkavad suurema kasumi saamiseks rohkem riskima. Järelikult tõuseb ekstsesside tekkimise oht. Ka ettevõtete investeerimiskäitumine näitab ebakindluse märke, kuna otsustajatel pole teada, kas ja millal on oodata suunamuutust keskpanga poliitikas ja kogu majanduse arengus.

Ei piisa sellest, kui uuritakse nappide ressursside tekkimist, jagamist ja kasutamist. Seeläbi kirjeldatakse üksnes puhast vahetusmajandust. Nii palju kui võimalik, tuleb uurimistegevuses arvestada rahaga varustatust ja finantsturge, sotsioloogia-, psühholoogia, neuroloogia- ja bioloogiateadmisi, samuti filosoofilisi, eetilisi ja etnilisi aspekte. Ainult siis, kui õnnestub rahvamajandusteadust senisest rohkem siduda teiste teadusharude saavutustega, saab see teadus muutuda reaalsusele lähedasemaks ja usutatavamaks ning seega pakkuda majanduspoliitikale pädevat baasi otsuste tegemiseks.

Aprill 2014

Manfred O. E. Hennies
Kiel/Warder
Saksamaa

Matti Raudjärvi
Tallinn/Pirita-Kose ja Pärnu
Eesti

¹ Rahvamajandusteadlane kasutab oma teoreetilistes arutlustes mingeid oletusi tehes tihti ähmast väljendit '*ceteris paribus*', mis mõjub teataval määral nagu ennetav pattude andeksandmine.

² Shiller, R. J., Is Economics a Science? (06.11.2013) väljaandes: Jewish Business News, 01.01.2014, 13. lõik.

DIE VOLKSWIRTSCHAFTSLEHRE ALS GRUNDLAGE DER WIRTSCHAFTSPOLITIK IN DER KRITIK

Gedanken zur gegenwärtigen Situation

Spätestens seit Ausbruch der Banken- und Finanzkrisen vor über sechs Jahren und dem daraus entstandenen Staatsschuldendesaster in wichtigen Industrieländern wird die Bedeutung der Aussagen der Volkswirtschaftslehre und der daraus abgeleiteten wirtschaftspolitischen Schlussfolgerungen zur Lösung vorherrschender Probleme zunehmend infrage gestellt. Die Ökonomen streiten immer heftiger über pragmatische Wege aus der Schuldenkrise. Sind vorrangig die öffentlichen Haushaltsdefizite zu reduzieren und schließlich die Schuldenbestände auf ein erträgliches Maß zurückzuführen? Oder sollen die Staatsausgaben erhöht und folglich zunächst weiter steigende Staatsschulden zugelassen werden, damit gesamtwirtschaftliche Nachfrage, Produktion und Wirtschaftswachstum angeregt werden? Im letzteren Fall könnten über zusätzliche Steuereinnahmen die öffentlichen Schulden leichter abgebaut werden. Lässt man in dem diesen Überlegungen zugrunde liegenden Wirkungszusammenhang $>$ steigende Staatsverschuldung \rightarrow steigende Wirtschaftsaktivitäten \rightarrow steigende Steuereinnahmen $<$ *'den Mittelteil dieser Kausalkette fort, wird der Widerspruch dieses Vorschlags deutlich: Wir müssen uns stärker verschulden, um unsere Schulden zurückzahlen zu können.'*¹

Mittlerweile ist die Reputation der Volkswirtschaftslehre so stark lädiert, dass so mancher Volkswirt sich die Frage stellt, ob das von ihm vertretene Fach überhaupt eine Wissenschaft ist.² Dass die schwedische Zentralbank 1968 den Alfred-Nobel-Gedächtnispreis³ auch *für besondere Leistungen* auf dem Gebiet der Ökonomie gestiftet hat und seit 1969 alljährlich verleiht, ändert nichts an diesen Bedenken.

¹ So in etwa die Aussage der geschäftsführenden Direktorin des Internationalen Währungsfonds (IWF), Christine Lagarde, auf der internationalen Konferenz in Aix-en-Provence im Juli 2013.

² So unter anderem: Robert J. Shiller von der Yale-Universität, Nobelpreisträger 2013: *Is Economics a Science?* (6. November 2013) in: *Jewish Business News*, 01.01 2014, Absatz 13.

³ Dieser *'Preis der Schwedischen Reichsbank zum Andenken an Alfred Nobel'*, wie er offiziell heißt, ist 2013 an Eugene F. Fama und Lars Peter Hansen, beide von der Universität Chicago, sowie an Robert J. Shiller von der Yale-Universität verliehen worden. Die drei Ökonomen sind für ihre Arbeiten zu der Frage ausgezeichnet worden, ob und wie sich die Entwicklungen von Aktienkursen vorhersagen lassen. Dabei kommen zumindest Fama und Shiller zu völlig konträren Aussagen. Fama betont die Effizienz der Finanzmärkte, weil nach seinen Untersuchungen in den Kursen an den Aktienmärkten alle relevanten Informationen ihren Niederschlag finden. Genau diese Hypothese bestreitet Shiller; als bedeutender Vertreter der 'Behavioral Finance' vertritt er den Standpunkt, dass Preisschwankungen an den Finanzmärkten hauptsächlich durch psychologische Faktoren zu erklären sind und folglich Aktienkurse zu Über- oder Unterbewertungen und sogar zu Preisblasen neigen. Da stellt sich dem neutralen Betrachter die Frage, was von der Ökonomie zu halten ist, wenn im selben Jahr Arbeiten mit solch konträren Ergebnissen von einer hoch geachteten Institution mit Geldpreisen in Höhe von mehreren Millionen schwedischen Kronen geehrt werden.

Nahezu zwei Jahrhunderte beherrschte das Konstrukt des *Homo oeconomicus* die Volkswirtschaftslehre. Danach sind alle wirtschaftenden Menschen gleich. Sie seien prinzipiell streng rational handelnde Wesen; sie würden von klaren Präferenzen geleitet und von egoistischen Interessen getrieben; sie träfen stets ihre Entscheidungen unter vollständiger Markttransparenz. Aus dieser Annahme entstand die Metapher der *unsichtbaren Hand*, die über freie Märkte alle zwischenzeitlich möglicherweise auftretenden Diskrepanzen beseitigt und das Wirtschaftsgeschehen grundsätzlich zu optimalen Ergebnissen führt.¹

Die Vertreter der Neoklassik in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts (vor allem: William Stanley Jevon, Carl Menger, Marie Esprit Léon Walras) blendeten in ihren Überlegungen analog dazu psychologische Verhaltenskomponenten aus. Auf der Annahme der stets rational, egoistisch und voll informiert handelnden Agenten basiert auch das Konzept von Friedrich August von Hayek. Sie liegt mit Modifikationen im Wesentlichen auch den Aussagen der neoliberalen Schule von Milton Friedman sowie in Deutschland von Alfred Müller-Armack, Wilhelm Röpke und Ludwig Erhard zugrunde. Diese Prämisse ist eine grundlegende Voraussetzung für die mathematische Aufbereitung der Volkswirtschaftslehre gewesen. Dadurch entstand die Illusion, man könne sich von den Sozialwissenschaften absetzen und unter Einsatz der Marginalanalyse den Naturwissenschaften gleich exakte Aussagen treffen.

Der bedeutendste Nationalökonom, welcher dieses Wunschdenken der Wirtschaftstheoretiker eindrucksvoll infrage stellte, war John Maynard Keynes: *"Most, probably, of our decisions to do something positive, the full consequences of which will be drawn out over many days to come, can only be taken as the result of animal spirits – a spontaneous urge to action rather than inaction, and not as the outcome of a weighted average of quantitative benefits multiplied by quantitative probabilities."*² Die jüngsten Krisen haben John Maynard Keynes im Grunde recht gegeben. In öffentlichen Äußerungen weist er immer wieder darauf hin, dass eine sich selbst überlassene Marktwirtschaft in ihrem Wesen instabil ist. Seine Analogie zu tierischen Verhaltensweisen wird durch das immer wieder zu beobachtende Herdenverhalten und Gruppendenken der Finanzmarktteilnehmer bestätigt, die nicht selten zu übertriebenem Optimismus oder Pessimismus neigen. Auch in anderen Wirtschaftsbereichen kann dieses Phänomen – wenngleich nicht ganz so krass wie an den hoch volatilen Finanzmärkten – beobachtet werden.

¹ Diese verbildlichende Wortschöpfung stammt nicht von Adam Smith, wie das heute oft fälschlicherweise angenommen wird, sondern er griff diese zu seiner Zeit durchaus übliche Redewendung nur auf, um bestimmte Zusammenhänge zu verdeutlichen. Smith hat sich – was im Laufe der Jahrhunderte in Vergessenheit geraten war und heute noch oft übersehen wird – mit psychologischen und moralphilosophischen Prinzipien des individuellen Verhaltens befasst. Für ihn ist die Ökonomik eine Unterdisziplin der Moralphilosophie. (Smith, A., *The Theory of Moral Sentiments*, Edinburgh 1759)

² Keynes, J. M., *The General Theory of Employment, Interest and Money*, London 1936, pp. 161-162; Akerlof, G. A./Shiller, R. J., *Animal Spirits, How Human Psychology Drives the Economy, and Why it Matters for Global Capitalism*, Princeton/Oxford 2009.

Joseph Stiglitz führt die Instabilität marktwirtschaftlicher Systeme insbesondere auf unvollkommene Informationen zurück. Dabei denkt er vor allem an asymmetrische Informationen, wobei Personen etwas wissen, was andere nicht wissen. Für ihn ist die *unsichtbare Hand* deshalb unsichtbar, weil es sie gar nicht gibt. Deshalb könnten die Märkte ohne sachgerechte staatliche Regulierungen und Interventionen die Wirtschaft nicht zu ökonomisch effizienten Ergebnissen führen.¹

Seit Mitte der 70er Jahre des vorigen Jahrhunderts entstanden zunehmend Widerstände gegen die Modellannahmen eines rationalen Nutzenmaximierers. Solche Modellannahmen lassen wesentliche Determinanten menschlicher Motivation unberücksichtigt. Die Volkswirtschaftslehre hat deshalb zunehmend Erkenntnisse der Psychologie, der Biologie und der Neurologie in ihre Betrachtungen einbezogen. Daraus ist die Disziplin der Verhaltensökonomie ('Behavioral Economics') entstanden.² Die wichtigste Erkenntnis ist: Den Homo oeconomicus gibt es überhaupt nicht. Er ist, soweit heute noch mit diesem Konstrukt gearbeitet wird, ein Hirngespinnst modellbesessener Ökonomen. Der Mensch ist ein äußerst kompliziertes Wesen. Entgegen der neoliberalen Auffassung ist sein Handeln oft instinktiv, widersprüchlich, irrational, häufig durch das gesellschaftliche Umfeld – zum Beispiel durch Werbung oder vorherrschende Meinungen – beeinflusst und nicht selten emotional geleitet. Er handelt nicht generell egoistisch, sondern seiner frühkindlichen Erziehung, seinen Charaktereigenschaften, seinem Intelligenzgrad entsprechend nicht selten moralisch geprägt, dem Gemeinwohl ethisch verbunden und religiös orientiert – oder durch Sekten beziehungsweise Fundamentalisten irreführt.

Sowohl die Konsumenten als auch die Unternehmer sind keine seelenlosen, kalten Rechner, die jedes mögliche in der Zukunft liegende Ereignis mit dem Gewicht seiner Eintrittswahrscheinlichkeit in ihr Kalkül einbeziehen und entsprechend zielorientiert entscheiden können. Selbst wenn sie von ihrer Veranlagung her im Grunde streng rational handelnde Wirtschaftssubjekte sind, können sie in der realen Welt nicht wie *Homines oeconomici* handeln und die verfolgten Ziele mit Sicherheit erreichen. Sie sind nicht imstande, alle möglichen Vorkommnisse in der Zukunft vorzusehen. Sie treffen ihre Entscheidungen stets unter einem mehr oder weniger hohen Grad von Unsicherheit. Das gilt umso mehr, je weiter der Zeithorizont ist. In der zeitlichen Abfolge von Entscheidungen, tatsächlichen Handlungen und Ergebnissen wirtschaftlicher Aktivitäten können aus dem vielschichtigen Umweltgeschehen unvorhergesehene Ereignisse eintreten und das letztendlich Erreichbare verändern.

¹ Stiglitz, J. E., *Making Globalization Work*, New York 2006, Preface, p. 7.

² Eine grundlegende Studie über Anomalien im Verhalten von Menschen findet sich bei: Kahneman, D./Tversky, A., *Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk*, *Econometrica*, Vol. 47 (March 1979), pp. 263-292.

Die von Menschen ausgelösten Entwicklungen sind also von vornherein unsicher. Das gilt sowohl für das einzelne Mitglied eines Volkes als auch für die Volksgemeinschaft insgesamt. Insoweit können die Aussagen der Volkswirtschaftslehre und die voraussichtlichen Ergebnisse der darauf beruhenden wirtschaftspolitischen Maßnahmen nur bedingt sein. Es ist eine Illusion zu glauben, dass unter bestimmten Modellannahmen¹ makroökonomische Entwicklungen exakt dargestellt, geschweige mit Sicherheit prognostiziert werden können. Die Volkswirtschaftslehre muss den durch das gewohnte 'ceteris-paribus'-Denken entstandenen Tunnelblick überwinden.

Die Wirtschaft unterliegt keinen naturwissenschaftlichen Gesetzen mit eindeutigen Ursache-Wirkung-Kausalitäten. Die Wirtschaftsabläufe werden im Wesentlichen durch Handlungen von Menschen aus Fleisch und Blut bestimmt, also von Wirtschaftssubjekten, die spontan ihre Meinung ändern und sich völlig anders als erwartet verhalten können. Es ist ein Irrglaube, die wirtschaftlichen Prozesse unter Einsatz mathematisch strukturierter und statistisch unterbauter Modelle beschreiben und voraussagen zu können. Volkswirtschaftliche Modelle *describe people rather than magnetic resonances or fundamental particles*.²

Untypische Entwicklungen sind während der Niedrigzinsphase an den Finanzmärkten zu beobachten gewesen. Positive Konjunkturdaten führen gewöhnlich zu Marktbelebungen und Kurssteigerungen. Die Erfahrungen haben aber gezeigt, dass unter dem Einfluss einer ultralockeren Zinspolitik entgegengesetzte Reaktionen eintreten können. Das ist dann der Fall, wenn die Marktteilnehmer befürchten, dass die Notenbanken alsbald von ihrer Krisen- zu einer normalen Geldpolitik zurückkehren werden. Andererseits können eine üppige Liquiditätsversorgung und niedrige Zinsen zur Folge haben, dass die Anleger zur Erzielung höherer Renditen hohe Risiken eingehen. Damit steigt die Gefahr, dass es zu Exzessen kommt. Auch das Investitionsverhalten der Unternehmungen ist unsicher, weil ihre Entscheidungsträger nicht wissen, ob und wann ein Richtungswechsel in der Zentralbankpolitik und gesamtwirtschaftlichen Entwicklung zu erwarten ist.

¹ Der Volkswirt setzt, wenn er in seinen theoretischen Überlegungen bestimmte Annahmen trifft, dafür – gewissermaßen als vorweggenommene Absolution – die nebulöse Floskel 'ceteris paribus' ein.

² Shiller, R. J., Is Economics a Science? (06.11.2013), in: Jewish Business News, 01.01.2014, Absatz 13.

Es genügt nicht, nur die Entstehung, Zuordnung und Verwendung knapper Ressourcen zu untersuchen. Dadurch wird lediglich die reine Tauschwirtschaft erfasst. Auch die Geldversorgung und die Finanzmärkte, Erkenntnisse der Soziologie, Psychologie, Neurologie und Biologie sowie philosophische, ethische und ethnische Aspekte müssen – soweit das irgendwie möglich ist – in die Forschungsagenda einbezogen werden. Nur wenn es gelingt, die Volkswirtschaftslehre enger als bisher in den Erkenntnisaustausch mit anderen Disziplinen einzubinden, können ihre Aussagen realitätsnäher und glaubwürdiger werden und damit der Wirtschaftspolitik relevante Entscheidungsgrundlagen bieten.

April 2014

Manfred O. E. Hennies
Kiel/Warder
Deutschland

Matti Raudjärv
Tallinn/Pirita-Kose und Pärnu
Estland

THE SCIENCE OF PUBLIC ECONOMY UNDER CRITICISM AS THE BASIS FOR DECISIONS ON ECONOMIC POLICY

Introductory thoughts on the current situation

Already since the time more than six years ago when the banking and financial crises started which led to the catastrophic expansion of public debt in the main industrial countries, the postulates of public economy and the resulting conclusions drawn in the field of economic policy for the solution of topical problems have been increasingly questioned. Researchers of public economy are having increasingly heated discussions on the pragmatic solutions for exiting the debt crisis. Is it primarily important to reduce the state budget deficit with the final goal of achieving a tolerable debt burden level? Or should the state expenditures be increased and consequently primarily an increase in public debt be allowed to stimulate demand, production and economic growth in national economy? In the case of the second alternative described, it would be easier to reduce public debt through increasing tax revenues. If we ignore the *central part of the causal chain* in the sequence of related impacts „increasing public debts → increasing economic activity → increasing tax revenues“, the controversy of this proposal becomes evident: *We have to borrow more to be able to repay our debts.*¹

By now the reputation of the science of public economy has become so low that quite a few economists are asking themselves to what extent their speciality can be called a science at all.² Even the fact that the Central Bank of Sweden established the Prize in Economic Sciences in memory of Alfred Nobel in 1968³ that has been issued annually since 1969 does not reduce such doubts.

For almost two centuries the construction called *Homo oeconomicus* ruled in the science of public economy. According to this, all persons engaged in economic

¹ This was more or less the essence of the statement of Christine Lagarde, Managing Director of the International Monetary Fund (IMF), at the international conference in Aix-en-Provence in July 2013.

² One of the many similar opinions: Robert J. Shiller from the Yale University, Nobel Prize laureate in 2013: *Is Economics a Science?* (November 2013) in the publication: *Jewish Business News*, 01.01 2014, par. 13.

³ This '*Prize of the Central Bank of Sweden in memory of Alfred Nobel*' like it is officially called, was awarded in 2013 to Eugene F. Fama and Lars Peter Hansen, both from the University of Chicago, and also to Robert J. Shiller from the Yale University. These three researchers of public economy were rewarded for their studies on the issue of whether and how the movements in stock prices can be predicted. And at least Fama and Shiller have reached completely opposite positions in this respect. Fama emphasises the efficiency of financial markets, as the whole important information is included in the stock market prices in his opinion. Shiller, however, disputes this hypothesis; as an important representative of behavioural finance he states that price fluctuations in financial markets can mainly be explained by psychological factors and that consequently people tend to overestimate or underestimate stock prices, which may cause price bubbles. So a neutral observer is faced with the problem of what to think about the science of public economy if studies with completely opposite conclusions are awarded prizes in the same year with the value of several millions of Swedish krona.

activities are similar. They are said to be in principle strictly rationally acting beings led by clear preferences and motivated by egoistic interests; they are said to adopt their decisions considering full market transparency. This assumption has led to the concept of *invisible hand* which removes with the help of free markets all disharmonies which may have appeared meanwhile and will in principle direct economic activities in such a way that optimal results are achieved.¹

Representatives of the neo-classical school which was active during the second half of the 19th century (above all William Stanley Jevon, Carl Menger, Marie Esprit Léon Walras) completely ignored psychological components of human behaviour analogously with the above-mentioned theories. Also the conception by Friedrich August von Hayek is based on the assumption that a fully informed economic agent always acts rationally and egoistically. Also the positions of the neoliberal school (Milton Friedman; in Germany Alfred Müller-Armack, Wilhelm Röpke and Ludwig Erhard) – with certain modifications – are largely based on this assumption. The assumption described served as a foundation for the mathematical treatment of the science of public economy. This created an illusion that it is possible this way to detach oneself from social sciences and obtain very exact results through marginal analysis, like in natural sciences.

The most influential researcher of public economy who vividly pointed out the questionable nature of such wishful thinking of economic theoreticians was John Maynard Keynes: "*Most, probably, of our decisions to do something positive, the full consequences of which will be drawn out over many days to come, can only be taken as the result of animal spirits – a spontaneous urge to action rather than inaction, and not as the outcome of a weighted average of quantitative benefits multiplied by quantitative probabilities.*"² The recent crises have demonstrated that John Maynard Keynes was right. He has referred again and again in his public statements to the inherent instability of market economy which has been left to its own devices. This again supports the analogy with animal behaviour if we observe the herd behaviour and mob mentality of agents in financial markets who often tend to feel exaggerated optimism or pessimism. A similar phenomenon can be seen also in other economic areas although not in such drastic forms as in the extremely volatile financial markets .

In the opinion of Joseph Stiglitz the instability of market economy systems is due to insufficient information. He bears in mind asymmetric information, in case of which some people know something which others do not. For Stiglitz, *invisible hand* is

¹ This figurative expression does not come from Adam Smith as it is often mistakenly thought nowadays but the researcher just used a saying which was quite common at that time for the clarification of certain connections. Smith studied the principles of psychological and moral philosophy of individual behaviour. This has been forgotten in the course of centuries and people tend to ignore that. For him, economics was a subdiscipline of moral philosophy. (Smith, A., *The Theory of Moral Sentiments*, Edinburgh 1759)

² Keynes, J. M., *The General Theory of Employment, Interest and Money*, London 1936, pp. 161-162; Akerlof, G. A./Shiller, R. J., *Animal Spirits, How Human Psychology Drives the Economy, and Why it Matters for Global Capitalism*, Princeton/Oxford 2009.

invisible because it does not actually exist. Consequently, markets are unable to direct the economy both efficiently and effectively at the same time without competent state regulations and interventions.¹

Starting from the middle of the 1970s there has been an increasing opposition to the theoretical model of profit maximisation led by rationality. Models designed in such a way ignore the important factors determining human motivation. Therefore facts of psychology, biology and neurology have been increasingly taken into account in treatments of public economy. Such approach has led to the development of behavioural economics.² The most important statement is as follows: *Homo oeconomicus* does not exist. This construct, if used at all nowadays, can be regarded as a delusion of economists who are fond of models. Man is an extremely complicated being. Contrary to neoliberal approach, human behaviour is instinctive, contradictory, irrational, often influenced by social environment – e.g. by advertising or dominant opinions – and often also led by emotions. Human behaviour cannot always be regarded as egoistic but is often based also on moral principles shaped by education, personal characteristics and level of intelligence. Human behaviour may be guided by ethical considerations of general welfare or religious beliefs or be misled by religious sects or fundamentalists.

Neither consumers nor entrepreneurs are soulless cold calculators who calculate the probability of every possible future event and make their decision only on the basis of the result obtained. Even if they are economic agents who essentially proceed from strict rationality, they cannot act like *Homines oeconomici* in real world and achieve their objectives in all cases. They are unable to foresee all possible future events. People always adopt their decisions more or less under the influence of the factor of uncertainty. The more distant is the future, the higher is the degree of uncertainty. The sequence in time of adoption of decisions on economic activities, actual performance and results may be influenced by unforeseeable events in the surrounding environment, which may considerably change the actual final result.

Thus it is uncertain from the very beginning what the developments initiated by individuals eventually lead to. This applies to both individuals and the whole nations. Consequently, postulates of the science of public economy and the expected results of measures of economic policy taken on their basis can be achieved only to a limited extent. The belief that macroeconomic developments can be exactly described by using certain models,³ is an illusion, let alone their definite forecasting. The science of public economy has to overcome the customary thinking along the *ceteris paribus* lines and the resulting tunnel vision.

¹ Stiglitz, J. E., *Making Globalization Work*, New York 2006, Preface, p. 7.

² An in-depth treatment of anomalies of human behaviour can be found in the publication: Kahneman, D./Tversky, A., *Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk*, *Econometrica*, Vol. 47 (March 1979), pp. 263-292.

³ Researchers of public economy often use the vague expression *ceteris paribus* in their theoretical discussions when making any assumptions – in a way this has the effect of absolutism in advance.

Economy does not follow the laws of natural sciences which are characterised by clear causality, i.e. connection between cause and effect. Processes taking place in economy are mainly determined by actions of people made of flesh and blood, therefore economic agents are the determining factors who spontaneously change their opinions and can behave completely differently than expected. It is mistaken to believe that economic processes can be described and forecasted by using mathematically structured models based on statistics. Models of public economy are said to *describe people rather than magnetic resonances or fundamental particles!*¹

Atypical developments have been observed in financial markets in the low interest rate phase. Positive information on economic cycles usually lead to the recovery of markets and increase in rates. The experience has shown, however, that an extremely slack interest policy may lead to an opposite response. This happens when market actors are afraid that banks will soon return from the monetary policy of the crisis to normal monetary policy. On the other hand, ample supply of liquidity and low interest rates may induce investors to risk more to earn higher profits. Consequently, the risk of excesses increases. Also the investment behaviour of businesses shows signs of uncertainty as decision-makers do not know whether and when a change in the direction of central bank policy and in the whole economic development can be expected.

It is not enough to study the coming into existence, distribution and use of limited resources. This describes only pure exchange economy. Supply with financial resources and the financial markets, knowledge of sociology, psychology, neurology and biology, also philosophical, ethical and ethnic aspects have to be taken into account in scientific research as much as possible. The science of public economy can be brought closer to reality and become more plausible and therefore provide a competent basis for the adoption of decisions on economic policy only if it is better related to the results achieved in other research areas.

April 2014

Manfred O. E. Hennies
Kiel/Warder
Germany

Matti Raudjärv
Tallinn/Pirita-Kose and Pärnu
Estonia

¹ Shiller, R. J., Is Economics a Science? (06.11.2013) in the publication: Jewish Business News, 01.01 2014, par. 13.

KOKKUVÕTTED

ZUSAMMENFASSUNGEN

SUMMARIES

EDUCATION POLICY AS A COMPLEMENT OF COMPETITION POLICY¹

Jörg Dötsch²
Andrássy University Budapest

The current economic trends in Europe is a continuous cause for concern. First and foremost in terms of the debt crisis, and on closer inspection disbalances in regional competitiveness. The fact of continuing and wide-ranging discussion concerning not only competitiveness, but competition itself, seems to be a symptom of how grave the crisis is. However, the suggestions for overcoming the crisis are fairly diverse. This depends highly on which underlying causes we focus on. The article analyses some central aspects of competition and competitiveness, which are discussed too rarely – due to the pressing needs and extensive relief actions within the eurozone. The focus is on the economic role of knowledge and the challenges regarding education policy, mainly in tertiary education.

Successful competition policy succeeds with long-term-objectives. The article demonstrates, that a basic condition for the success of competition policy is complementary efforts in other policy areas. Particularly the austerity policy in the countries most affected by the crises seems to be a sign, that this fact is not taken seriously. Moreover: regarding the increasing dynamics of the globalized economy this cannot be the way to find a sustainable solution. The first section demonstrates the essential role of knowledge for competition. The second section differentiates the notion of knowledge regarding the challenges on the macroeconomic level and the level of business, then broaches the issue of entrepreneurial knowledge. The third section demonstrates that a new focus on entrepreneurship in education policy can be seen as a feasible complement of competition policy.

All economic action is knowledge-based. This can be illustrated by the process of economic competition. There is competition among companies and economies as well. The activity of firms can be understood as a race for better knowledge about consumer wants. The discovery of new technical knowledge can lead to decisive advantages in earnings, without changing good characteristics. F.A. Hayek described the role of competition as a “discovery procedure” which leads to both the discovery of the cheapest and best solution. Competition induces a pressure among competitors to endeavor to work harder – and hopefully to perform better. This complex interrelation is the objective of several heterogeneous approaches of competition theory. Basically, the case for competition is it is not only a consequence of human rights, but a consequence of the insight, that competition ensures the most knowledge possible will be used. This is laid down in Article 3, 3.

¹ Full text “Hochschulpolitik als Kplement von Wettbewerbspolitik” can be found on the CD attached.

² Dr. Jörg Dötsch. Andrássy Universität Budapest. Pollack Mihály ter 3,1088 Budapest, Ungarn. joerg.doetsch@andrassyuni.hu

of the Treaty on European Union, which claims declares as a goal a “highly competitive social market economy”.

Recently we have witnessed the increasingly growing importance of knowledge both on the business level and the macroeconomic level. The existence of a successively growing number of firms, an increasing grade of international interaction and integration as well as the increasing degree of specialization has led to successively growing dynamics and complexity. Shorter product life circles and a higher knowledge-intensity of value-creation pose a new challenge for companies. All this means, that advantages in knowledge become increasingly important, on the macroeconomic level and on the level of business as well.

Recent empiric research underpins this assumption. Economies with a high percent of know-how-intensive branches of industry are more successful in sense of GDP. Complex goods are more expensive and their prices increase faster. Furthermore, those economies are less prone to crisis. Europe's economy holds a relatively high degree of knowledge-intensity. Though, in the course of the crisis there appeared a significant drift within the European Union regarding the competitiveness of several countries. This drift can be described through considerable differences regarding the knowledge-intensity among the member states. This is demarked not only between the north and south of the European Union, but also between the old member states and the new EU countries, those joining after 2004. If the European Union aims to realize a “highly competitive social market economy” there is an urgent need for action. But if, according to Hayek, decisive knowledge has to be discovered first – where should the starting point be?

Requirements for employees have changed. They are not only “higher”, but different. The European Commission states that “modern, knowledge-based economies require people with higher and more relevant skills. CEDEFOP forecasts predict that the proportion of jobs in the EU requiring tertiary level qualifications will increase from 29% in 2010 to 34% in 2020, while the proportion of low-skilled jobs will fall in the same period from 23% to 18%” (COM 2012, 4). Firms have an urgent demand for employees, which are able to comprehend these complex processes of change besides their ‘traditional’ expertise. In continuously increasing complex value chains employees have to act effectively at any position. They have to adapt to dynamic contexts in internationally varying business models and organizational structures. They have to shape this change fast and to search for innovative customer solutions. “Transversal skills such as the ability to think critically, take initiative, problem solve and work collaboratively will prepare individuals for today's varied and unpredictable career paths.particularly entrepreneurial skills...” (COM 2012, 4).

We take the position here, that this kind of knowledge or skill is getting increasingly important, in contrast to traditional expertise. It is a matter of genuine entrepreneurial knowledge. Entrepreneurship in a Schumpeterian sense is a crucial element of knowledge-creating competition, at any position of the value-chain. The key problem of the modern economy is in that sense the multilevel relevance of

entrepreneurship. So the development and support of entrepreneurial knowledge is a core interest both of firms and of economic policy.

Entrepreneurial competence can be understood as the ability to search for the right knowledge and to develop appropriate structures. This challenge indeed becomes increasingly urgent in a globalized world. The European Commission emphasizes the role of “entrepreneurial competences” (COM 2012, 4), but does not refer to a theoretical concept, which focuses on recent economic developments and the new challenges previously mentioned.

It seems to be fruitful to link the phenomenon of entrepreneurial knowledge with the factor of “business sophistication” mentioned by the World Economic Forum: “Business sophistication concerns two elements that are intricately linked: the quality of a country’s overall business networks and the quality of individual firms’ operations and strategies. These factors are particularly important for countries at an advanced stage of development when, to a large extent, the more basic sources of productivity improvements have been exhausted.” (World Economic Forum 2013, 8).

Anyhow, one thing is clear: the future development of business regions depends essentially on its approach to knowledge. Constructive economic policy which ensures competition and focuses on competitiveness has to consider the changed quality of knowledge.

The spirit of competition and the advancement of competition are both a question of principle of economic policy. Advancement of competition in the sense of ensuring market access and in the sense of the encouragement of innovations has to consider increased knowledge-intensity. From this perspective competition policy means the encouragement of competitiveness as well. Therefore there is an urgent need for a complementary policy of knowledge-encouragement. This can be understood as providing an intellectual infrastructure.

From this perspective we have to consider the changed role of tertiary education. The key question is, how to impart this kind of knowledge, which leads to competitive advantages in a highly complex and rapidly changing environment. This is a challenge for existing institutional structures and roles in higher education. Regarding the competitiveness of regions, recent empirical studies underline the importance of the education systems. Qualification is one of the most powerful driving forces in international competition and a key factor for the international labour market. Though entrepreneurial knowledge is a decisive factor generally, there cannot be a “one size fits all”. Regarding the role and new dynamics of the knowledge outlined above, the role of tertiary education has to be reconsidered. The increased knowledge-intensity makes new adaptations of the education system unavoidable.

AKADEEMILISTE TÖÖTAJATE TÖÖSOORITUSE JUHTIMINE TARTU ÜLIKOOLI JA TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOLI MAJANDUSTEADUSKONDADE NÄITEL¹

Elar Killumets², Kulno Türk³
Tartu Ülikool

Uuringu eesmärgiks on välja selgitada akadeemiliste töötajate töösoorituse juhtimise (sh hindamise ja töötasustamise) arengusuunad Tartu Ülikooli ja Tallinna Tehnikaülikooli majandusteaduskondade näitel. Selleks viiakse läbi Eesti kahe juhtiva avalik-õigusliku ülikooli majandusteaduskondade akadeemiliste töötajate töösoorituse (edaspidi TS) hindamise ja töötasustamise süsteemide alased uuringud. Uuringu objektiks on Tartu Ülikooli (edaspidi TÜ) ja Tallinna Tehnikaülikooli (edaspidi TTÜ) majandusteaduskondade (edaspidi MJ) akadeemiliste töötajate TS juhtimise süsteemid. Uuringu käigus määratakse kindlaks uuritavate ülikoolide võrreldavate allüksuste akadeemiliste töötajate TS hindamise ja töötasustamise süsteemide eripärad ja tehakse ettepanekud nende arendamiseks.

TS juhtimise all mõistetakse käesolevas uuringus akadeemiliste töötajate TS hindamist ja töötasustamist. Kuigi teaduskirjanduses on levinud ka laiemad TS juhtimise käsitlused (hõlmavad ka organisatsiooni arendamist, eestvedamist ja/või väärtuste juhtimist), uuritakse käesolevas töös akadeemiliste töötajate TS hindamise ja töötasustamise, sh tulemustasustamise aspekte ning nende koostoimet. TS juhtimise kui juhtimisinstrumendi põhikomponentideks on töötajate TS hindamine, tagasisidestamine ja arendamine organisatsiooni strateegilistest eesmärkidest lähtuvalt. Selle raames kogutakse ja edastatakse infot töötajate ja allüksuste (gruppide) tööprotsesside ja -tulemuste kohta, mis aitab luua infobaasi ka organisatsiooni juhtimisarvestuseks ja aruandluseks nii kvantitatiivsete kui ka kvalitatiivsete hinnangute raames, võimaldades siduda indiviidide ja gruppide tööalase tegevuse organisatsiooni strateegiliste eesmärkidega. TS juhtimine on ka juhtimiskontrolli osa, mille raames võib eristatakse kolme lahutamatu komponenti: sisend, tegevus (tööprotsessid) ja töötulemused.

TS juhtimise peamiseks komponendiks on TS hindamine (*performance appraisal*), mille raames hinnatakse töötajate töötulemusi, antakse tagasisidet ja arendatakse töötajaid. Töötajate TS hinnangud seotakse sageli ka nende töötasustamisega, mida nimetatakse tulemustasustamiseks (*pay for performance, performance-related pay*), mille eesmärgiks on tõsta töötajate motivatsiooni oma töö suhtes ja tagada paremad töötulemused. Paljud teadlased suhtuvad sellesse skeptiliselt (Herzberg 1968, Camerer, Hogarth 1999; Deci, Ryan 2000; Deming 2000 jt), paljud peavad seda aga organisatsiooni tulemuslikkuse tagamise oluliseks instrumendiks (Prendergast 1999;

¹ Full text “Performance management of academic staff on the example of the Faculties of Economics in University of Tartu and in Tallinn University of Technology” can be found on the CD attached.

² Elar Killumets (Ph.D student) University of Tartu, Tartu, Estonia. elar@ejk.ee

³ Prof. Kulno Türk, University of Tartu, Tartu, Estonia. kulno.turk@ut.ee

Laursen 2002; Atkinson et al. 2009; Gielen, Kerkhofs, Ours 2010 jt). Ka viimatinimetatud teadlaste uuringutest selgub, et tulemustasustamine on keeruline juhtimisinstrument ning sellega kaasnevad sageli negatiivsed kõrvalmõjud. Ühel meelel ollakse selles, et töötajate tulemustasustamist on otstarbekas rakendada siis, kui pingutuse ja tasu vahelised seosed on lihtsad ja kvantitatiivselt mõõdetavad, kvaliteedi tagamisel on tulemustasustamise võimalused aga piiratud.

TS juhtimist hakati 2000-ndatel ulatuslikumalt rakendada lisaks erasektorile ka avalikus sektoris nn uue haldusjuhtimise (*NPM*) kontseptsiooni raames, mis oli tingitud avaliku sektori organisatsioonide madalast efektiivsusest ja riigieelarvete pingestumisest. Kuigi avaliku sektori organisatsioonides on täheldatud võrreldes eraettevõtetega vähem positiivseid seoseid tulemustasustamise ja töötulemuste vahel (Gielen, Kerkhofs, Ours 2010), on uus haldusjuhtimine jätkuvalt aktuaalne ka käesoleval ajal. Näiteks 2/3 OECD liikmesriike rakendab avalikus sektoris tulemustasustamist ning peab seda efektiivseks juhtimisinstrumentiks (... 2005 Elari allikas?). *NPM* põhimõtete rakendamine on võimaldanud suurendada ka avaliku sektori organisatsioonide iseseisvust, juhtimisvabadust ja paindlikkust, detsentraliseerida juhtimist ja tõsta avalikustamist.

TS juhtimine on aktuaalne ka ülikoolide akadeemiliste töötajate juhtimisel ning selle rakendamisel on võimalik tugineda *NPM* kontseptsioonile. Ülikoolide eelarvete pingestumine ja nendevahelise konkurentsi teravnemise haridusturul on toonud kaasa vajaduse tõsta akadeemiliste üksuste ja indiviidide tulemuslikkust, milleks on samuti hakatud rakendada äriettevõtete juhtimisinstrumente, sh TS juhtimist. Ka akadeemiliste töötajate TS hindamise ja tulemustasustamise rakendamise otstarbekuse osas esineb nii negatiivset (Bogt, Scapens 2012; Sousa, Nijs, Hendriks 2010), kui ka positiivset suhtumist (Atkinson *et al.* 2009; Decramer, Smolders, Vanderstraeten 2013). Kui äriettevõtete tulemuslikkuse hindamisel on võimalik keskenduda selle objektiivsetele näitajatele (näiteks käibe ja kasumile), siis haridusasutuste kvalitatiivseid eesmärke on palju keerulisem usaldusväärset mõõta. TS hindamise kriitilised dilemmad ongi põhjustatud eelkõige keerukatest hindamisnäitajatest ja -süsteemidest ning mõõtmistulemuste ebapiisavast usaldusväärsest. Objektiivsetele ja kvantitatiivsetele näitajatele tuginemine mõjub negatiivselt aga akadeemiliste allüksuste ja töötajate töö kvaliteedile. TS hindamine võimaldab küll tagada kvantitatiivsete näitajate täitmise ja ületamise, kuid sageli kvaliteedi hinnaga. Selle vältimiseks on vaja rakendada muid kvalitatiivsetel näitajatel põhinevaid juhtimisinstrumente, sh näiteks kvaliteedijuhtimise süsteeme.

Teooriale tuginedes töötati välja uurimismetoodika, milleks kasutatakse dokumentide analüüsi, ankeetküsitlust, akadeemiliste töötajate ja fookusintervjuusid ning osalevat vaatlust. Nimetatud süsteemide eripärade kindlaks määramiseks küsitleti 2012-2013 aastal TÜ ja TTÜ MJ-s kokku 82 akadeemilist töötajat ning intervjueriti 3 juhti ning viidi läbi 7 fokuseeritud grupiarutelu. Saadud tulemuste analüüsimiseks kasutatakse kirjeldavat statistikat.

Akadeemiliste töötajate TS (tulemuslikkust) hinnatakse vaadeldavates ülikoolides esmalt ametikohale valimise kaudu ning TÜ MJ-s täiendavalt aastaaruannete ning

iga-aastaste detailsete TS hindamise süsteemide abil. Uuringus püütakse leida vastused järgmistele uurimisküsimustele: Missuguseid akadeemiliste töötajate TS hindamise näitajaid ja meetodeid kasutatakse ning kuidas neisse suhtutakse? Kuidas töötatakse välja TS hindamismetoodika ja -näitajad ning mil määral osalevad selles akadeemilised töötajad? Missuguseid töötasustamise süsteeme rakendatakse ja kuidas need on seotud TS hindamisega? Uuringu tulemusena töötatakse välja soovitud ülikoolide akadeemiliste töötajate TS juhtimise arendamiseks.

TÜ ja TTÜ MJ akadeemiliste töötajate TS hindamine on korraldatud erineval viisil, sh oluliselt täpsemalt TÜ-s ja selle MJ-s, kus eesmärgilise juhtimise raames on koostatud arengukavad ja rakendatakse *BSC* metoodikat. *BSC* süsteemis peetakse arvestust ligi kahekümne näitaja osas, sh näiteks üliõpilaste arv ja konkursi tase erinevatel õppetasemetel, tipp-publikatsioonide arv, kaitstud doktoritööde arv, teadus- ja rakendusprojektide maht, üliõpilaste ja töötajate rahulolu jt.

TÜ MJ akadeemiliste töötajate töö on detailse hindamissüsteemi abil palju täpsemalt eesmärgistatud, sh nii õppe-, teadus- ja arendustöö osas. Nii TÜ MJ kui ka TTÜ MJ kasutatakse ametikohast (kvalifikatsioonist) lähtuvat akadeemiliste töötajate TS hindamise ja töötasustamise süsteemi. Põhipalkade määramine leiab esmalt aset töökohale valimise (või määramise) käigus, mil arvestatakse ametijuhendi nõuete täitmist, sh tuginetakse õppetöö kvaliteedi hindamisel ka üliõpilashinnangutele. TÜ MJ-s viiakse iga-aastaselt läbi ka akadeemiliste töötajate ametlik detailne hindamine (nn punktisüsteem), mille tulemuste alusel korrigeeritakse ka hinnatavate põhipalku.

Iga-aastane täiendav TS hindamine põhineb kvantitatiivsetel näitajatel, sh õppe- ja arendustöö osas möödunud aasta töötulemustel ning teadustöö osas viimase kolme aasta töötulemustel. Vaadeldav TS juhtimise süsteem on oluliseks juhtimisinstrumendiks, sh juhtimisarvestuse ja finantsjuhtimise aluseks ning seda on arendatud igal aastal koostöös töötajatega edasi. Õppetöö hindamisel lähtutakse eelkõige akadeemiliste töötajate juhendamisel kaitstud uurimistööde ja kontaktõppe mahtudest, mida korrigeeritakse olenevalt õppetasemest, õppevormist (töö nädalavahetustel), õppekeelest, üliõpilaste arvust ja töötaja kvalifikatsioonist lähtuvalt. Teadustöö puhul arvestatakse publikatsioonide arvu, mida korrigeeritakse olenevalt publikatsiooni avaldamise allikast, sooviga niimoodi hinnata teadustöö kvaliteeti. Publikatsioonid on rühmitatud ligi 30-sse gruppi, millede kaalude erinevus on kuuekümne kordne - kõige madalam hinnang antakse artiklile populaarteaduslikus ajakirjas ja kõige kõrgem rahvusvahelises erialases kõrge *impact factor*’iga teadusajakirjas. Kuigi TS hindamise näitajate ja nende kaalude iga-aastane korrigeerimine võimaldab vähendada hindamissüsteemiga kohandumist ja juhendada paremini ülikooli eesmärkidest, on see probleemiks teadustöö suunamisel (vt ka Mingers, Willmott 2012).

TTÜ MJ ei rakendata akadeemiliste töötajate TS iga-aastast hindamist põhjusel, et seda peetakse liialt keeruliseks, subjektiivseks ja konflikte tekitavaks. Samuti on akadeemiliste töötajatega läbiviidavad hindamis- ja arenguvestlused vabatahtlikud ja juhuslikud ning olenevad allüksuse juhi personaalsest initsiatiivist. Ka üliõpilaste tagasiside küsitlused on väheesinduslikud ning teadus- ja õppetööga seonduvaid

probleeme arutatakse eelkõige mitteametlikus korras. Rakendatava süsteemi puuduseks on see, et töötajad taotlevad minimaalseid töökoormusi ning pole motiveeritud täiendavat tööd tegema. Väiksem töökoormus võimaldab tööaega kokku hoida ning selle arvelt näiteks ülikoolivälistele ettevõtetele tasulisi konsultatsioone ja koolitusi teha. Kuiigi TTÜ MJ akadeemiliste töötajate põhipalgad on oluliselt kõrgemad TTÜ-s kehtestatud miinimumpalkadest vastavatel ametikohtadel, pole need piisavalt motiveerivad Tallinna ettevõtete palgatasemetega võrreldes.

Akadeemiliste töötajate TS hindamise detailne ja kvantitatiivne süsteem on TÜ MJ-s ennast paljude aastate jooksul õigustanud, kuid hakanud aasta-aastalt üha enam pidurdama teaduskonna arengut, samuti on hakanud akadeemilisi töötajaid üha enam häirima rakendatava TS hindamise süsteemi keerukus, administreerimine ja ressursimahukus (aeganõudvus). Osa töötajaid peab vaadeldavat süsteemi ka vaatamata laiapõhjalistele aruteludele ja demokraatlikule otsustusprotsessile ebaõiglaseks, koostööd takistavaks ja konflikte tekitavaks. Vaatamata intensiivsele kommunikatsioonile, info avalikustamisele ja osalevale juhtimisele (TS hindamise süsteemi arendamisel ja otsustamisel saavad osaleda kõik töötajad), on viimastel aastatel suurenenud rahulolematuse TS juhtimise suhtes.

Näiteks on vähenenud TÜ MJ akadeemiliste töötajate toetus kvantitatiivse punkti-süsteemi arendamisele (keskmine hinnang 2007 ja 2012 aastal vastavalt 3,2 ja 2,2 palli neljapallisel skaalal). Nimetatud näitaja on ka TÜ MJ-s oluliselt madalam võrreldes TTÜ MJ vastava näitajaga (keskmised hinnangud 2012 aastal vastavalt 2,2 ja 3,3). Samuti on see professioniti erinev – kõige negatiivsemalt suhtuvad kvantitatiivsesse TS hindamise süsteemi teadurid ja vanemteadurid, kes soovivad rakendada ametikohast lähtuvat klassikalist TS hindamise ja töötasustamise süsteemi.

Akadeemiliste töötajate grupiaruteludes, intervjuudes ja ankeetküsitluse vabades vastustes esitatud arvamused TS hindamise ja töötasustamise kohta on paljudes küsimustes sarnased ning üldjuhul arvatakse, et TS hindamise täiendava ja detailse süsteemi rakendamine on vajalik ja oluline. Tänu regulaarsele ja valdavalt esinduslikule üliõpilaste tagasisidele, aktsepteerib enamus TÜ MJ akadeemilisi töötajaid ka üliõpilashinnanguid kui personaalset tagasisidet, mis võimaldab saada taustainfot ning välja selgitada nn probleemseid ained ja õppejõud. Samas rõhutatakse, et konkreetsete järelduste tegemine ja meetmete rakendamine eeldab iga olukorra sügavamat analüüsi. Samuti selgus, et õppetöö iga-aastast hindamist peetakse liialt lühikeseks perioodiks ning see peaks olema pikem. Arvatakse ka, et TS hindamisel on keeruline mõõta kvalitatiivsete eesmärkide täitmist, mis võimaldab töötajatel põhieesmärkidest kõrvale kalduda.

Lisaks eespool toodule avaldusid ka mitmed vastandlikud arvamused: 1) TS hindamise süsteem on liialt detailne *versus* kõiki tegevusi ja tulemusi ei arvestata piisaval määral; 2) töötajate madal kindlusetunne tuleviku ees *versus* kiirete muutuste vajadus. Vastandlikud arvamused viitavad ühelt poolt erinevatele huvidele ja eesmärkidele ning teiselt poolt akadeemiliste töötajate ülepingele ja frustratsioonile. Osa akadeemilisi töötajaid süüdistab oma koormuste suurenemises (sama või väheneva töötasu juures) rakendatavat TS juhtimise süsteemi, kritiseerides selle

puudusi üldjuhul õigustatult, kuid jättes piisava tähelepanuta tegelikud globaalsed põhjused.

TÜ MJ TS juhtimise süsteemi arendamiseks viidi läbi seitse grupiarutelu ning nende raames töötati välja kaks alternatiivset TS hindamise süsteemi: 1) arendati edasi senist kvantitatiivset TS hindamise süsteemi, 2) töötati välja kvalitatiivsetel näitajatel põhinev märksa lihtsam TS hindamise süsteem. Viimane võeti aluseks professorite TS hindamise ja töötasustamise süsteemi väljatöötamisel, milles tasakaalustati objektiivselt hinnatavad kvantitatiivsed näitajad subjektiivselt hinnatavate kvalitatiivsete näitajatega, sh näiteks: õppetöö maht doktoriõppes, professori juhendamisel kaitstud doktori- ja magistritööde arv, üliõpilashinnangute tulemused kõigis õpetatavates ainetes viimasel kolmel aastal, teadusprojektide saamine ja neis osalemine, tipppublikatsioonide avaldamine ja Google-Scholar H-indeks, ühiskondlik nähtavus ja ühiskonna teenimine. Nimetatud süsteemi eeskujul plaaniti välja töötada TS hindamise süsteemid ka akadeemiliste töötajate teiste gruppidele, mis ei saanud aga töötajate heakskiitu. Paljud töötajad tunnetasid uues kavandatavas TS juhtimise süsteemis ohtu oma huvidele, samuti ei peetud usaldusväärseks subjektiivset hindamist.

Eespool toodud vastuolud on tingitud akadeemiliste töötajate huvide ning ülikooli ja allüksuste eesmärkide ühildamise keerukusest, mida pingestavad eelseisvad suured muudatused. Nende ületamiseks oleks vaja välja töötada ja kooskõlastada pikaajalised eesmärgid, millest juhendumine võimaldab töötajatel fokuseerida oma tegevust õppe- ja teadustöö kvaliteedi tõstmise suunas, lähtudes ülikooli põhieesmärkidest. Rakendatavaid TS hindamissüsteeme on vaja edasi arendada ülikoolide arengust ja prioriteetidest lähtuvalt, sh võiks võtta kasutusele vähem kuid enam kvaliteedile orienteeritud näitajaid, sh näiteks tipp-publikatsioonide avaldamise allikate mõju-faktori ja teadlaste mõjukuse näitajad, noorte järelkasvu, lõpetajate konkurentsivõime tööturul jt, mis iseloomustavad senisest enam ülikoolide ja nende allüksuste ning akadeemiliste töötajate töö kvaliteeti ja arengut.

Keerukate ja detailsete TS hindamise süsteemide abil on võimalik suunata ja kontrollida akadeemiliste töötajate tegevust, piirates aga sellega vabadust teha seda, mis tagaks sisemise motivatsiooni. Sel teel on võimalik tagada töötajate väline motivatsioon ja püstitatud ülesannete nõuetekohane täitmine, mis pidurdab aga loovust ja innovatsiooni. Keerukates TS juhtimise süsteemides hakkavad paratamatult domineerima kvantitatiivsed näitajad ning võimaldavad juhtidel eemalduda sisulisest juhtimisest. TS juhtimise süsteem on vaid üks juhtimisinstrument ning selleks, et vältida TS juhtimise süsteemi domineerimist ja ühekülgselt mõju õppe- ja teadustegevusele, on vaja rakendada ka muid juhtimisinstrumente, sh kvaliteedi-juhtimist.

KUIDAS RAKENDADA KASINUSPOLIITIKAT VALIMISI JA VÕIMU KAOTAMATA: EESTI KOGEMUS AASTATEST 2008–2011¹

Liina Kulu², Viljar Veebel³
Eesti Pank, Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused

Sissejuhatus

2008. aastal alanud üleilmse finantskriisi käigus nähti Euroopas kasinuspoliitikat (ingl. k. *austerity*) ühe ideaalmudelina makseraskustes riikide majandusolukorra stabiliseerimisel. Hoolimata majanduslikust ratsionaalsusest rakendati kasinuseetmeid aga kaasneva sotsiaalse surve ja poliitiliste riskide tõttu Euroopa Liidu (EL) liikmesriikides üksnes vähesel määral. Seejuures oli valitsuste peamiseks õigustusks mitte kartus kasinuseetmete mittetoimimise osas, vaid arvamus, et kasinuspoliitika viib suure tõenäosusega valijate negatiivse reaktsioonini ja sellega kaasneva valimiskaotuseni.

Eesti valitsuskalitsioon, omades ka varasemat järskude majandusreformide kogemust, oli üks vähestest EL-s, kes otsustas rakendada kasinuseetmeid täies ulatuses koos sellega kaasnevate sotsiaalsete ja poliitiliste tagajärgedega. Vastupidiselt üldlevinud arvamusele õnnestus valitsuskalitsioonil seejuures täita nii kasinuspoliitika seadud eesmärgid kui ka saavutada 2011. aasta parlamendivalimistel võimulejäämist kindlustav valimistulemus. Käesoleva artikli eesmärgiks on analüüsida sellise – mõneti ootamatu – valimiskäitumise põhjusi ja loogikat, uurides seda, millised tegurid mõjutasid Eesti valijate käitumist olukorras, kus valitsuskalitsiooni kasinuspoliitikast tulenenud eelarvelised otsused kutsusid küll esile sotsiaalse surve, kuid millele erinevalt teoreetilistest prognoosidest ei järgnenud valijate negatiivset reaktsiooni valimistel.

Uuringus rakendatav metoodika ja uurimuse ülesehitus

Uurimuses defineeritakse kasinuspoliitikat kui lühiajalisi radikaalseid poliitilisi valikuid, mis on suunatud eelarve pikaajalisele konsolideerimisele, et vähendada kõrget võlakoozumust kulutuste vähendamise ning tulude suurendamise kaudu, ning mille tagajärgede eest valitsus ka valijate silmis vastutab.

¹ Full text “Austeritätspolitik in Estland: Die Reaktionen der Wähler auf die Genommene Sparmassnahmen Während der Finanz-Wirtschaftskrise 2008-2011” can be found on the CD attached.

² Liina Kulu (M.A), Estnische Zentralbank, Estonia pst. 13,15095 Tallinn, Estland, liina.kulu@eestipank.ee. Dieser Artikel spiegelt die persönliche Meinung der Autor wider und nicht die Positionen der Institution, die der Autor vertritt.

³ Ass. Prof. PhD Viljar Veebel Estnische Verteidigungsakademie, Riia 12, 51013 Tartu, Estland viljar.veebel@gmail.com

Uurimuse esimeses osas käsitletakse peamisi teoreetilisi seisukohti ja mustreid, mis selgitavad valijate käitumise eri aspekte kasinuspoliitika tingimustes. Uurimuse teises peatükis antakse ülevaade valitsuskoalitsiooni poolt rakendatud eelarve- ja riigivõla alastest otsustest ja meetmetest ning antakse hinnang sellele, kas kasinuspoliitika puhul oli Eesti puhul tegemist vältimatute meetmetega või olid olemas ka arvestatavad alternatiivid. Hindamaks, kas valijatepoolne negatiivne reaktsioon oluks põhjendatud, analüüsitakse uurimuse kolmandas osas valijate käitumist Eestis kasinuserioodil, vaadeldes 2009. ja 2011. aastate valimistulemusi, ning hinnatakse, millised olid valimiskäitumise peamised tegurid ja valijate peamised motiivid otsuste tegemisel.

Teoreetilised lähtekohad: kuidas valijad reageerivad kasinuspoliitikale?

Reaktsioonid kasinuspoliitikale sõltuvad eelkõige riigi poliitilisest kultuurist, mille osas on nii senised traditsioonid, kogemused ja ootused kui ka ühiskonnas väljakujunenud stressitaluvus ja stressikäitumine tulenevalt kultuurilistest ja moraalsetest hoiakutest. Hirschman (1994) osutab, et sotsiaalmajandusliku rahulolematuse käigus on valijatel valida kas lahkumise või osalemise vahel (mis omakorda jaguneb olukorraga leppimise ja aktiivsete muutuste poolt hääletamise vahel), valiku tegemise peamiseks mõjutajaks on seejuures valijate lojaalsus (Hirschman, 1994). Valik sõltub lisaks eelistustele ka võimalustest ning rahvuslikest traditsioonidest ja kogemusest. Jääjate-osalejate jaoks on just valimised kõige otsemaks valitsuse tagasidestamise võimaluseks. Seejuures ei ole oluline valimiste tüüp või siduvus, vaid pigem ajaline faktor – reageeriv hääletamine leiab aset kas ebameeldiva poliitika teostamise ajal või vahetult selle järel.

Poliitiline kultuur määrab suuresti ära ka selle, kas valijad otsustavad ebameeldivate reformide korral valimisi ignoreerida, panustada valimistele või kasutada täiendavalt muid osalemise vorme (Almond ja Verba 1989). Autorid toovad välja, et reeglina on passiivsem osalus ja alluv poliitiline osalemine omased lühema demokraatiakogemusega riikidele.

Koalitsiooni karistava valimisotsuse tegemise eelduseks on ka valijatele ratsionaalselt aktsepteeritavate alternatiivide olemasolu parteimaastikul. Juhul, kui sobivad alternatiivid puuduvad, kasvab valimistel mitteosalejate hulk (Lipset ja Rokkan, 1967). Valijate mobiliseerumine sõltub ka nende meelestatusest – reeglina on negatiivselt meelestatud valijad võrreldes positiivselt meelestatutega valimistel aktiivsemad osalejad. Kõige aktiivsemad on seejuures negatiivse isikliku kogemusega valijad. Valijate negatiivne reaktsioon on samuti tõenäolisem juhul, kui samavõrd või veelgi komplitseeritumas olukorras olevad naaberriigid väljuvad kriisist ilma kasinuspoliitikat kasutamata (Guajardo, Leigh ja Pescatori, 2011).

Lisaks sõltub valijate reaktsioon valitsuse käitumisest kriisisituatsiooni kuvandi loomisel ja enda rolli defineerimisel (Skocpol, Evans ja Rueschmayer, 1985). Nii võib saada valitsusele osaks ootamatu toetus olukorras, kui valijate ootused olid veelgi negatiivsemad, või kui enamikul valijail ei tekkinud kasinusemeetmetega isiklikku negatiivset kogemust. Teiseks võimaluseks negatiivsetest häälest pääseda on

Katzensteini poolt pakutud variant, kus valitsus loob kriisisituatsioonist kuvandi kui osalisest *force majeure*'st, kus valitsus on piiratud valikutega osaleja, mitte aga aktiivne poliitika defineerija ja valikute tegija. Seega taandab valitsus ennast osaliselt vastutusest kasinuspoliitika tagajärgede osas (Katzenstein, 1985).

Valijate hinnangutes eelarvepoliitikale on olulised ka laiema riigirahanduslikud väärtushinnangud – kui mõned ühiskonnad eelistavad traditsiooniliselt sotsiaalselt kaasavamad mudelit, kasutavad teised jällegi „Thatcheristlikku“ mudelit õhukese sotsiaalsfääriga, kuid tasakaalus eelarvega (Pierson 1996).

Kas kasinuspoliitika oli Eestis majanduslikult ja sotsiaalselt põhjendatud?

Valitsuse valikuid finantskriisi olukorras piirasid Eestis kasutatav valuutakomitee süsteem ja kohustus võtta vastu tasakaalustatud riigieelarve. Seega puudusid valitsusel hoovad rahapakkumise või intressimäärade mõjutamiseks. Võlataseme kasvu osas otsene piirang puudus, kuid seda piiras kaudselt eelarvetasakaalu nõue ja valitsuse võlakirjade väljaandmise traditsiooni puudumine. Eeltoodud piiranguid tasakaalustasid aga pretsedenditult väikseim riigivõlg EL-s, ülejäägiga eelarve ja mahukas stabiliseerimisreserv.

Kasinuspoliitika vältimatute ellukutsumise põhjustena saab välja tuua 2009. aasta sügavat majanduslangust (–14,1%), 2008.a. rekordilist eelarvedefitsiiti (–2,7%), 2008.a. kõrget inflatsiooni (10,4%) ja perioodil 2007–2009 ligemale kahekordistunud valitsussektori võlga (Statistikaamet, 2013a). Antud näitajate negatiivsus ja erakordsus ilmneb aga ainult võrreldes Eesti eelneva stabiilsuse ja kasvu perioodiga. Kui võrrelda Eesti näitajaid naaberriikide ja euroala keskmisega, ei paista olukord enam sugugi nii erakordne. Nii oli SKT langus Lätis ja Leedus 2009. aastal suurem kui Eestis, ulatudes –17,1% ja –14,8%ni. Kui Eestis ulatus kõrgeim eelarvedefitsiit 2,9%-ni, oli vastav näitaja Lätis 9,8% ja Leedus 9,4%. Euroala riikide kriisiaastate 2008–2011 keskmine eelarvedefitsiit ulatus 4,2%-ni, samas kui Eesti keskmine defitsiit samal perioodil oli vaid 0,87%. Keskvalitsuse võlg kasvas Eestis maksimumaalkõrgusele 2009. aastal, jõudes 7,2%-ni SKT-st, sama aasta Läti valitsuse võlg SKT-st oli 36,1%, Leedu valitsuse võlg 29,1%, Soome valitsusel 44,0%, Poolal 51,0% ja euroala võlg keskmiselt aga 80,0%. Lisaks jätkas teiste võrdluses toodud riikide võlg kasvamist ka järgnevatel aastatel, samas kui Eesti võlg edaspidi vähenes (Statistikaamet, 2014). Seega kui võrrelda Eesti olukorda naaberriikide või euroala keskmisega, puudus 2008. aastal objektiivne vältimatu vajadus radikaalse kasinuspoliitika ellu kutsumiseks. Küll aga oli kasinuspoliitika mõistetav valik olukorras, kus valitsus soovis võimalikult kiiresti täita euroalaga liitumiseks vajalikud Maastriichi kriteeriumid.

Vastusena kahanevale väliskapitali sissevoolule ja sellega kaasnevale SKT langusele 2008. aasta alguses, otsustas Riigikogu sama aasta juunis vähendada eelarveaasta kulusid 384 miljoni euro võrra, mis tõi eelkõige kaasa avaliku teenistuse palkade ja töökohtade vähendamise ning investeeringute ja riigihangete peatamise või edasilükkamise (Rahandusministeerium, 2012). Samas otsustas valitsus jätkata pensionite töstmist kõikidel kasinuspoliitika aastatel ning mitte võtta täies ulatuses kasutusele

stabiliseerimisreserve. Tulemuseks oli täiendav majanduslangus ja maksutulude kahanemine, mis sundis valitsust rakendama täiendavaid kokkuhoiumeetmeid. Peamisteks kokkuhoiuallikateks aastatel 2009–2010 said riigipoolsete sissemaksete külmutamine pensionisammastesse ja arstiabi mahtude vähendamine, samuti lükati edasi haridustöötajate palgatõus. 2011. aastal jätkas valitsus konservatiivse eelarve planeerimisega ja eelnevate meetmete tulemusel saavutati aasta lõpuks eelarveülejääk 1,2% ulatuses.

Eelnev analüüs näitas, et eelkõige oli kasinuspoliitika suunatud euroalaga liitumise kriteeriumite täitmisele ehk samaaegselt ülemäärase eelarvedefitsiidi ja inflatsiooni vältimisele. Paralleelselt toimunud valitsusliikmete kommunikatsioonis oli siiski pigem domineeriv sõnum, et euroala mitme liikmesriigi ülelaenamisest tekkinud finantskriisis on ainsaks lahenduseks ulatuslik kasinuspoliitika ja valitsusel selles osas muid valikuid ei ole.

Hoolimata valitsuse kasinusemeetmetest kasvas sotsiaalkulude osakaal SKT-s 2009. aastaks 18%-ni (2007. aastal oli vastav näitaja 12%)(OECD, 2011). Mõju tööturule avaldus viitajaga ja oli võrdlemisi lühiajaline, olles 2008. aasta lõpus endiselt vaid 5,6%, tõustes 2009. aastal 13,8%-ni, saavutades 2010. aastaks tipptaseme 16,9% juures ning langedes 2011. aastal 12,5% tasemele (Masso ja Krillo, 2011). Keskmine palk kasvas 2008. aastaks 825 euroni, langes aasta hiljem 783 euroni, kuid hakkas siis taas kasvama ja ületas 2011. aastal 839 euroga juba kriisieelse taseme. Summeeritud palgakasv aastatel 2008–2011 jäi siiski alla tarbijahinnaindeksi kasvule (Statistikaamet, 2013).

Keskmisest rohkem mõjutas kriisi avaliku sektori palkasid, mis küündisid 2007. aastal 108%-ni keskmisest palgast, kuid langesid kriisi käigus 96%-ni keskmisest palgast. Küll aga jätkasid kogu kasinuspoliitika vältel kasvamist pensionid, tõustes 226 eurolt 2007. aastal 305 euroni 2011. aastal ja ületades sellega ka sama perioodi tarbijahinnaindeksi kasvu (Statistikaamet, 2013a). Samas 2011. aasta tulemuste põhjal paiknes Eesti inimarenguindeksis 34. kohal, olles sellega kuus kohta kõrgemal kui kaks aastat varem ja kolm kohta kõrgemal kui 2007. aasta indeksis.

Mõõdetav sotsiaalne surve kasinuspoliitika aastatel väljendus eelkõige tööpuuduse kasvus, palkade stagnatsioonis ja arstiabi kättesaadavuse kahanemise osas. Peamisteks kaotajateks olid avaliku teenistuse töötajad ja kõige vähem puudutas kokkuhoid pensionäre. Peamise reaktsioonina kasvas oluliselt väljaränne. Kuigi teatav tagasilangus kriisiaastatel toimus, ei olnud see Eestis regionaalsete naabritega võrreldes suurem, pigem suutis Eesti ühiskond kriisiga paremini kohanduda.

Valijate poliitilised reaktsioonid kasinuspoliitikale

Valijate esimeseks võimaluseks anda tagasisidet valitsuskoalitsiooni poliitikale olid Euroopa Parlamendi (EP) valimised 2009. aasta märtsis. Siinkohal tuleb esmalt märkida valimisaktiivsuse kasvu võrreldes eelnevate EP valimistega ja ka aktiivsuse kõrget taset võrreldes EP valimiste keskmise tulemusega (Eesti osalus 43,2%, EL keskmine 42,8%). EP valimiste suurima häältesaagi said kasinuspoliitika kriitilised

Eesti Keskerakond (26,1% võrreldes 17,5% 2004. valimistel) ja protestikandidaadid Indrek Tarand (25,8%). Koalitsioonierakonnad kogusid kokku veidi üle veerandi häältest (Reformierakond 15,3% ja IRL 12,1%). Valimistel oli peamiseks häälte kaotajaks Sotsiaaldemokraatlik Erakond, kes kogus 8.7% häältest (varem 36,8%).

2009. aasta kohalike omavalitsuste valimistel toimus peamine ideoloogiline vastandumine Tallinna ja Tartu puhul. Tallinnas kogus Keskerakond võitjana 53,5% häältest, Reformierakond kogus teisena 16,6% häältest, IRL 15,4% ja Sotsiaaldemokraadid 9,8% häältest. Seega andsid Tallinna valimistulemused selge sõnumi kodanike ja mittekodanike summeeritud toetustasemetest. Tartu valimiste tulemused oli sarnasemad Riigikogu kohtade jaotusele: Reformierakond sai 30,8% häältest ja koalitsioonipartner IRL 23,5%, kasinuspoliitika suhtes kriitilised opositsiooniparteid Keskerakond ja Sotsiaaldemokraatlik Erakond kogusid vastavalt 17,4% ja 15,9% häältest.

Peamiseks valitsuse poliitika hindamise võimaluseks kasinuspoliitika perioodil olid aga 2011. aastal toimunud Riigikogu valimised. Valimisosalus oli mõneti aktiivsem (63%) kui neli aastat varem. Valimised võitis Reformierakond, saades 28,6% häältest, nende koalitsioonipartner IRL kogus 20,5% häältest; antud tulemusest piisas koalitsioonile koha ja enamuse saavutamiseks Riigikogus. Peamise opositsioonierakonna ja kasinuspoliitika kritiseerija Keskerakonna tulemus oli 23,3%. Samas saavutasid hea valimistulemuse sotsiaaldemokraadid, kogudes 17,1% häältest. Huvitava asjaoluna puudus aga seos valitsuskalitsiooni toetuse ja üldise rahulolu vahel sotsiaalmajanduslike arengutega, mis vastavalt Eesti Inimarengu raportile oli 2007. aastal 56%, langes aga 42%-ni 2009. aastaks ja 28%-ni 2011. aastaks.

Järeldused

Uuring kinnitas, et edukas valimistulemus kasinuspoliitika tingimustes on võimalik, kui seda toetavad korraga erinevad sotsiaalkultuurilised aspektid, valitsuse läbimõeldud poliitika ja kommunikatsioon ning välistegurid. Peamiseks edu tagavaks teguriks oli kriisi kujutamine meedias erakorralise hädaolukorrana, mille puhul valitsusel olid ainult piiratud valikuvõimalused, ning kirjeldati kasinuspoliitikat kui suhteliselt paremaid tulemusi andvat lahendust (võrreldes naaberriikidega). Samuti rõhutati moraalsuse ja jätkusuutlikkuse argumente.

Samas puudus Eestis kriisi alguses vältimatu vajadus kasinuspoliitikaks – tulenevalt eelarvetasakaalu, riigivõla ja reservide olukorrast oli Eesti finantsaspektis üks stabiilsemad riike EL-s. Vajadust kasinuspoliitikaks ei tekkinud ka finantskriisi käigus, seega ei olnud kasinuspoliitika motiveeritud mitte fiskaalsetest hädavajadustest, vaid valitsuse soovist täita eurotsooniga liitumiseks vajalikud kriteeriumid. Kriisi mõju esines eelkõige tööpuuduse kasvus, samuti langesis reaalpalgad (eelkõige avalikus sektoris), samas kui pensionid jätkasid kasvu kogu kriisiperioodi vältel.

Valijate reaktsiooni uuring näitas, et kasinuspoliitika ei muutnud valijaid ignorantsemaks (valimisaktiivsus kasvas kõikidel valimistel) ega mobiliseerinud neid koalitsiooni vastu hääletama. Üldiselt jäid valijad lojaalseks oma traditsioonilistele

valikutele, ainus mõjuv muutus oli nn. jalgadega hääletamine, kuivõrd kasinuspoliitika tipp-aastatel lahkus Eestis peaaegu 10 000 inimest aastas.

Miks ei reageerinud Eesti valijad kasinuspoliitikale negatiivselt ja kas kogemust kasinuspoliitika elluviimisest ilma järgnevaid valimisi kaotamata on võimalik ka laiemalt kasutada? Esiteks, ideoloogiline lõhe koalitsiooni ja opositsiooni erakondade vahel oli nn „karistavaks hääletamiseks“ liiga lai. Teiseks, kodanike lokaalsustase nii valitsuserakondadele kui kasinuspoliitika kontseptsioonile oli kõrge. Seejuures osutus olulisimaks valitsuse kalkuleeritud mainekujundus, mis näitas kasinuspoliitikat kui ainsat ja samas kõige moraalsemat ning jätkusuutlikumat lahendust ja kus valitsuse rolli kujutati vajaliku poliitika rakendajana, mitte alternatiivide vahel valijana. Valitsuse loodud kuvandid toetas ka laiem filosoofiline vastandumine „Thatcheristliku“ kasinusrüügi ja heaolurüügi kontseptsioonide jätkusuutlikkuse teemal. Lisaks mõjutasid valijate reaktsiooni vähesust ka asjaolud, et kriisi sotsiaalne mõju ei olnud pikaajaline ning ei puudutanud enamikku valijaid. Nende hulgas, keda säästumeetmed isiklikult puudutasid, oli lojaalsus valitsusele kõrge.

ESTONIA: GOT STUCK IN CATCHING-UP?¹

Claus-Friedrich Laaser², Janno Reiljan³, Klaus Schrader⁴
Kiel Institute for the World Economy (IfW), University of Tartu, Kiel Institute for
the World Economy (IfW)

Motivation

Estonia is widely regarded as a paramount example for a successful transformation of a socialist economic system to a functioning market economy. This process can be considered as a model case not only for other transformation countries, but even for crisis-shaken EU members in Southern Europe. Moreover, Estonia has gained reputation for a consequently performed stabilization policy, which was crowned with the success of the countries' membership in the euro area.

Against the backdrop of this positive image which contrasts strongly with the crisis scenarios in Southern Europe the remaining problems of Estonia are often ignored. Estonia has hardly succeeded in catching-up economically with the richer countries of the euro area since its independence. Correspondingly, the level of social security which the country can afford and sustain is rather limited. Without social stability, however, public acceptance of the market economy might lose strength in the course of time. The aim of this paper is, therefore, to demonstrate that creating a functioning market economy according to EU standards is a necessary but not a sufficient condition for successful economic and social catching-up in the long-run. The question is raised which obstacles to socio-economic development still exist in Estonia, and which options Estonian economic policy has in order to overcome development deficiencies.

The Estonian Catching-up Process

The Estonian development renders the impression that Estonia indeed made up some ground but was not able to catch-up convincingly so far. Estonia failed to move up the European income hierarchy: By 2012, Estonia was still the poorest country in the euro area, measured by per capita incomes in PPP. To be sure, after 2000 the Estonian economy grew at rates between 6 and 10 per cent p.a.. Jointly with its neighbors Latvia and Lithuania the country was even labelled as a "Baltic tiger". The growth dynamics were accompanied by a process of making up ground relative to the wealthier EU members; during the period 1995 to 2007 the relative per-capita

¹ Full text „Estland: Im Wirtschaftlichen Aufholprozess Steckengeblieben?“ can be found on the CD attached.

² Dr. Claus-Friedrich Laaser, Institut für Weltwirtschaft, Kiel. claus-friedrich.laaser@ifw-kiel.de

³ Prof. Dr. Janno Reiljan, University of Tartu, EST-50090 Tartu. janno.reiljan@ut.ee

⁴ Dr. Klaus Schrader, Institut für Weltwirtschaft, D-24100 Kiel. klaus.schrader@ifw-kiel.de

income (as measured against the EU-17 average) doubled to 64 per cent. But the global financial and economic crisis in 2008 and 2009 made a sudden end to this favorable trend also in Estonia.

In the course of the crisis Estonia's growth model expired: During the 2000s years the main driver of Estonian growth had no longer been exports, but instead an expansive domestic demand triggered off by cheap loans granted by Scandinavian banks and their local subsidiaries. Substantial amounts were channeled into real estate and housing, retail trade and financial services. Based on an abundant supply of credit and wage increments, private households increased their demand for consumer durables, private services and home ownership substantially. A demand-driven bubble emerged which finally burst in 2008 when the banks reversed their risk assessments and downsized their credit supply – the Estonian economy shrunk by two-digit rates in 2008 and 2009, and the wealth gap relative to the euro area-average again widened. A revival of the demand-driven growth model proved to be totally unrealistic due to the loss of confidence on international financial markets and the now restrictive risk policy of commercial banks.

Unsurprisingly, from 2010 onwards the recovery of the Estonian economy was driven by exports. The export sector, having been neglected during the boom phase, had again to serve as main source of growth. The revived growth process also restarted catching-up, Estonian relative per-capita-income could once more match the pre-crisis level in 2013. However, export-driven growth has its limits, too: Growth rates between 3 and 4 per cent may be regarded as sound growth by current international standards, but would not permit substantial progress in catching-up relative to richer euro countries.

The Social Dimension of the Estonian Market Economy

Even though Estonia must be considered a poor country compared with other euro member nations, there have been no indications so far of any threat to social stability. Unlike the situation in Southern European crisis countries, the financial and economic crisis has not led to social erosion in Estonia, and the development of poverty in Estonia has remained inconspicuous in relation to the euro area as a whole. Nevertheless, Estonia's state-managed social security system appears to be a weakness. Until the end of the boom years, significantly less than 15 per cent of GDP was spent on social security, not even half the average for the group of euro-17 countries.

While Estonia, being a poor country, cannot afford the level of social security of the affluent euro area countries, in terms of healthcare and pensions it remains behind the other euro area member countries even within the scope of its macroeconomic performance. While public spending surged in the wake of the crisis beginning in 2008 – with unemployment in particular becoming a major burden – the level of social spending declined again in tandem with the gradual economic recovery. Only the pensions frozen during the crisis continue to be felt to this day.

The Estonians only have relatively little scope for funding their social security from labor income and savings; the losses in income and assets due to the economic crisis likewise are still in evidence. Wages and salaries fell during the crisis years, even though they were already very low compared with other euro area countries. Yet declining work-based income also had the positive effect that it was possible to boost competitiveness and to contain unemployment cuts. The wage flexibility following the crisis-related, rapid surge in unemployment then again served to ease the Estonian labor market, contributing towards social stabilization. It was possible to avoid mass unemployment on the scale that prevailed in the Southern European crisis countries, especially thanks to a far-reaching abstinence of the state. The state, in contrast, provided an active contribution towards stabilization via unemployment and pension insurance: in spite of the apparently modest contributions to unemployment insurance, amounting to 40-50 per cent of the average wage, for many employee households the consequences of the crisis were absorbed so substantially that social stability was never seriously questioned in Estonia. Furthermore, the Estonian pension system made an important contribution to social stability during the crisis years due to the fact that pensions – in contrast to shrinking wage income – were frozen at existing levels. This was financed with existing reserves in the pension system that had been accumulated during the boom years. Nevertheless, because pensions are wage-related, in the absence of any major progress regarding income growth the stability of the Estonian pension system is at risk. Public health care insurance, which can provide only limited health care services, has also started to run financing deficits.

Estonia has developed a social security system that proved its worth during the crisis and is actually affordable by the country. The major issue of the system, though, is that Estonia's low economic strength allows only for the provision of basic social security way below the existing standards in the affluent euro area member countries. However, even considering Estonia's relatively low prosperity, the public social security systems are apparently underfunded. In addition, since having gained independence, income trends have been insufficient to allow for additional private pension provisioning. Therefore, Estonia is in need of a dynamic economic catching-up process with a sustainable increase in the level of personal incomes. This calls for a competitive economy with high value-adding production structures, generating higher incomes than in the past.

The Currency Board System and Structural Change

The Estonian currency system and the country's euro area membership need to be discussed as a potential obstacle to a faster economic catching-up process. Estonia relied on a very rigid currency board system from the outset, initially providing for a fixed exchange rate to the deutschmark and, later, to the euro. The Estonian currency board system proved to be successful with respect to monetary stabilization, especially as it survived a number of crises and essentially complied with the necessary conditions for long-term credibility of a "hard peg", in other words a constant, fixed exchange rate as in a currency union. With its monetary and exchange rate policy system, Estonia was not able to use a flexible exchange rate as

a shock absorber to respond to real economic shocks endangering social stability since nominal devaluations are not possible – only real devaluations.

However, it is at least debatable whether a fixed exchange rate to an anchor currency is the appropriate exchange rate system during a process of economic catching-up that is accompanied by profound structural changes. From a long-term perspective, it is potentially doubtful whether wage and price falls can work without limits as internal shock absorbers when the potential international competitiveness of a poor country is limited at any rate.

Certain skepticism is warranted because of the nature of structural changes in the wake of a growth process. If a relatively poor country has an economic structure that is focused on producing raw material- and labor-intensive goods with relatively little use of technology and human capital, it predominantly competes with developing and emerging economies on the global markets. These are competitive conditions with generally low prices for standardized products as the main driver for competitiveness and no monopolistic pricing scope to the upside. A member of a hard currency union hardly stands any chance of winning such price wars. Moreover, in this “race to the bottom” the country cannot improve its own competitiveness through a nominal devaluation. Therefore, devaluation in real terms, i.e. falling or at least stagnating wages and prices for such products, is the only instrument to maintain competitiveness. This will hardly help, though, to lower the income gap in relation to the other members of the currency union. Quite the contrary: a reduction in the per-capita income gap even calls for an appreciation in real terms. This, however, would not hurt the competitive position of the relatively poor country only if, at the same time, its product range were to change towards higher value-added products with a higher input of technology and human capital which, according to the theory of monopolistic competition, would provide scope for price gains. The resulting increase in productivity would allow for real appreciation, helping to lower the income gap in relation to highly developed member countries of the euro area. For Estonia, this means that membership in the hard currency union of the euro is no obstacle to its process of economic catching-up, but only if the country experiences a structural change accompanied by high productivity gains.

Structural Weaknesses

The Achilles’ heel of the Estonian economy is structural in nature and consists in a technology gap compared to leading advanced economies in the EU. Estonian industrial production and the country’s services sector continue to deploy a relatively low degree of technology and human capital, which is reflected in a correspondingly low level of productivity, allowing for low wages only.

The Estonian economy’s very low productivity level and only modest productivity gains are unlikely to make the country a candidate for a real appreciation in the near future. Estonia evidently failed to overcome the structures of a low-wage country with a low value-adding product range in the first decade of the new millennium.

Estonia never experienced a structural change allowing the country to move up the European income hierarchy by virtue of productivity gains.

This can be seen in terms of Estonia's foreign trade structures, for instance: Estonia's relative strengths in merchandise trade are hardly unchanged in the category of labor- and raw material-intensive goods. Estonian's trade in technology-intensive goods is not very competitive – with “high-tech made in Estonia” remaining the exception – despite all improvements made in the value-added content of Estonian export commodities. The export recovery observed over the past several years has not been accompanied by a significant increase in the technology content of Estonian exports, which means the structural weaknesses still prevail to this day. The situation is very similar in the Estonian services sector: while there are tendencies for rising exports of high-value financial or communications services, exports are still dominated by traditional transport and tourism services.

Challenges for Economic Policy

Without any significant improvements of its economic structures Estonia will remain in a poverty trap because on its markets of standardized goods and services the competition by emerging economies will further intensify. In the long run, internal devaluations are not a suitable instrument to raise Estonian competitiveness. Due to Estonia's membership in the hard currency area of the euro, the country had to be rather a candidate for internal appreciation if the catching-up process should gain momentum. In this respect the euro membership requires the development of competitive economic structures in Estonia, coming close to a benchmark country like Germany. The challenge for the Estonian economic policy is to create a suitable business environment to support this kind of structural change.

Fortunately, there is evidence that Estonian policy has already made appropriate settings. With respect to the Europe 2020 targets, which aim at strengthening the international competitiveness of the EU countries, Estonia has made visible progress in the course of the 2000s years. The expenditures on Research & Development nearly quadrupled, the number of people with tertiary education meanwhile now meets the given European target. In the World Bank's Doing Business Ranking Estonia attained rank 22 out of 189 countries, in the World Economic Forum's Global Competitiveness Index Estonia climbed up to rank 32 which means rank 9 in a euro country comparison.

Structural change in favor of competitive Estonian products and services with a high content of technology and human capital would revive the catching-up of the Estonian per capita income and thereby foster the further development of social security in Estonia. Thus a level of social stability could be achieved that would ensure the people's support of the Estonian market system also in the long run.

BALTIKUMI BÖRSIETTEVÕTETE TEABE KVALITEET – KAS TEISTEST EES VÕI MAHA JÄÄNUD?¹

Imbi Karmo², Laivi Laidroo³
Tallinna Tehnikaülikool

Käesoleva artikli eesmärgiks on määratleda suurimate Balti börsidel noteeritud ettevõtete inglise keeles avaldatud teabe kvaliteedi keskmine tase ning analüüsida seda suurimate teistel Kesk- ja Ida-Euroopa (KIE) ning kolmel arenenud Euroopa börsil noteeritud ettevõtete kontekstis.

Teabe avaldamine hõlmab nii arvilise, kvalitatiivse, nõutud kui ka vabatahtliku informatsiooni avaldamist erinevate teabe kanalite kaudu (Gibbins et al., 1990) ning aitab vähendada informatsiooni asümmeetriat investorite ja juhtide vahel (Akerlof, 1970). Samas oleneb see, kui võrd informatsiooni asümmeetria väheneb, nii avaldatud teabe kvaliteedist kui ka keelest. Nimelt kui välismaine väikeinvestor soovib osta tema koduriigist väljapool noteeritud ettevõtte aktsiaid, siis on tema jaoks väga oluline see, millises keeles infot on avaldatud. Nii Baltikumi kui teiste KIE riikide puhul kasutatakse erinevaid kohalikke keeli, mistõttu sõltub nende riikide börside atraktiivsus välisinvestoritele muuhulgas ka nendel noteeritud ettevõtteid puudutava inglisekeelse teabe kättesaadavusest. Seega keskendub antud artikkel inglisekeelse teabe kvaliteedile.

Teabe kvaliteet võib sõltuvalt kasutatud definitsioonist hõlmata nii teabe täielikkust, täpsust, usaldusväärsust (Singhvi ja Desai, 1971) või hulka, ajakohasust ja täpsust (Brown ja Hillgeist, 2007). Käesolevas artiklis käsitletakse teabe kvaliteeti hulga ja täielikkuse kontekstis. Seejuures tuleb arvestada, et teabe kvaliteedi tagamisel on oluline roll ettevõtte omaniku ja juhi vahelisel lepingul, teabe vahendajatel, ettevõttespetsiifilistel teguritel (suurus, noteeritus, audiitori liik, tegevuse ja omandistruktuuri rahvusvaheliskus jms) ning regulatsioonidel (Helay ja Palepu, 2001). Kuna järelevalve organid saavad regulatsioone kergesti muuta, on regulatsioonide kaudu võimalik kergemini mõjutada teabe kvaliteeti nii otseselt kui kaudselt. Otsene mõju ilmneb läbi konkreetsete teabe avaldamise regulatsioonide, mis mõjutavad investorite kindlustunnet (Levitt, 1998) ning kaudne mõju avaldub läbi investorite kaitse võimaluste (La Porta et al., 1998).

Eelnevates empiirilistes uuringutes on teostatud peamiselt ettevõtte tasandi analüüse, kus teabe kvaliteedi mõõtmiseks kasutatakse kas subjektiivset analüüsi, tekstilist analüüsi või teabe avaldamise indekseid (Beattie et al., 2004). Seejuures on sageli teabe kvaliteedi taseme leidmine seotud teabe kvaliteedi mõjutegurite või sellega kaasnevate mõjude uurimisega. Teabe kvaliteedi mõjutegurite puhul keskendutakse

¹ Full text “Baltic Listed companies’ disclosure quality – far ahead or lagging behind?” can be found on the CD attached.

² Imbi Karmo (MA), Tallinn University of Technology, Tallinn, Estonia.
imbikarmo@gmail.com.

³ Ph.D Laivi Laidroo, Tallinn University of Technology. Tallinn, Estonia. laivi.laidroo@ttu.ee.

peamiselt ettevõtte põhisteleguritele. Eelnevates uuringutes on üldjuhul leidnud kinnitust ettevõtte suuruse, börsil noteerituse, rahvusvahelise audiitorfirma, ettevõtte tegevuse ning omandistruktuuri rahvusvahelisuse positiivne mõju kvaliteedile ning omandikontsentratsiooni negatiivne mõju (Laidroo, 2009). Selles valdkonnas on KIE riikide kontekstis tehtud aastaaruannete kvaliteedi uuringuid Tšehhi (Patton ja Zelenka, 1997; Makhija ja Patton, 2004) ja Poola (Grüning, 2007) kohta ning börsiteadete kvaliteeti on uuritud Balti riikide baasil (Laidroo, 2009).

Teabe kvaliteediga kaasnevate mõjude uurimisel on võimalik eristada kolme erinevat uurimissuunda. Neist esimene eeldab, et kvaliteetsem teave vähendab ebatäpsusi ettevõtte aktsiahinna määramisel (Verrecchia, 1983, 1990; Skinner, 1994) ning on empiirilist kinnitust leidnud (Healy et al., 1999). Teine uurimissuund eeldab, et kvaliteetsem teave aitab alandada omakapitali hinda (Klein ja Bawa, 1976; Coles ja Loewenstein, 1988; Barry ja Brown, 1985; Coles et al., 1995) ning see hüpotees on leidnud empiirilist kinnitust näiteks Francis et al. (2005) ja Gietzmann and Ireland (2005) töödes. Kolmas uurimissuund eeldab, et kvaliteetsem teave aitab parandada turu likviidsust (Kyle, 1985; Glosten ja Milgrom, 1985; Amihud ja Mendelson, 1986). Empiirilised uuringud on seda ootust samuti kinnitanud (Healy et al., 1999; Leuz ja Verrecchia, 2000; Bushee ja Noe, 2000; Leuz ja Verrecchia, 2000; Frino ja Jones, 2005). Teabe kvaliteediga kaasnevate mõjude osas on eelnevad KIE riike puudutanud empiirilised uuringud (Kirshnamurti et al., 2007; Laidroo, 2011) kinnitanud mõju turu likviidsusele. Seega kinnitavad eelnevad uuringud, et teabe kvaliteet on oluline nii arenenud kui arenemisel börsidel. Seejuures võib teabe kvaliteet kaudselt läbi aktsiate likviidsuse parandamise avaldada positiivset mõju majanduskasvule (Levine, 1991).

Kuigi eelnevates uuringutes on teostatud ettevõtte tasandi analüüse, on vaid üksikud uuringud keskendunud börsi tasemel analüüsile. Autoritele teadaolevalt on vaid Frost et al. (2006) käsitlenud korraka 50 maailma börsi regulatsioonide kvaliteedi seoseid aktsiaturu arengu näitajatega. Käesoleva artikkel laiendab just Frost et al. (2006) poolt algatatud uurimissuunda ning artikli panus on seotud 4 olulisema aspektiga. Esiteks, võrreldes Frost et al. (2006) kasutatud meetodiga, keskendub käesolev artikkel regulatsioonide asemel ettevõtte tasandi analüüsile, mis võimaldab lisaks kohtuslikele teabe avaldamise komponentidele haarata ka vabatahtlike komponente. Teiseks, kui varasemad 7 KIE riike haaravat teabe kvaliteedi uuringut (Patton ja Zelenka, 1997; Makhija ja Patton, 2004; Frost et al., 2006; Grüning, 2007; Kirshnamurti et al., 2007; Laidroo, 2009, 2011) on keskendunud samaaegselt ühele kuni kolmele riigile, siis käesolevas töös kaetakse 16 KIE börsi 15 riigist. Kolmandaks, varasemad erinevate riikide ettevõtete teabe kvaliteedi uuringud (Robb et al., 2001; Camfferman ja Cooke, 2002; Vanstraelen, et al., 2003) on keskendunud kohalikus riigikeeles avaldatud teabele mitte inglisekeelsele teabele. Neljandaks, vaadeldakse antud töös teabe kvaliteeti ka pikemas perspektiivis, hinnates eelnevate aastate ettevõtte finantsaruannete ja börsiteadete esituse ulatust.

Artikkel tugineb kokku 19 börsi (16 KIE, 3 Balti ja 3 arenenud Euroopa) 3 suurima turukapitalisatsiooniga noteeritud ettevõtte teabe kvaliteedi hindamisele. Kokku analüüsitakse 57 ettevõtte 2011. aasta aastaaruannet, ettevõtte kodulehte ning börsi

veebilehel ettevõtte kohta avaldatud teavet perioodil aprill-mai 2013. Teabe kvaliteedi hindamisel kasutatakse sisuanalüüsil põhinevat teabe kvaliteedi indeksi meetodit. Selleks kohandatakse oluliselt Standard & Poors küsimustikku (Standard & Poors, 2002) st algse 98 hinnatava elemendi asemel hinnatakse kokku 39 elementi (vt inglisekeelne Lisa 2), seejuures elemente 1 kuni 36 hinnatakse skaalal 0 (ei ole avaldatud) ja 1 (on avaldatud) ning elemente 37 kuni 39 vastavalt konkreetsete aastate arvule. Kvaliteedi mõõtmine koosneb kolmest etapist. Esimeses etapis arvutatakse hetkeseisu kajastavad kvaliteedi indeksid nii aastaaruande, ettevõtte kodulehe, börsi veebilehe kui kogu teabe kvaliteedi taseme jaoks. Seejuures esimesed kolm indeksit saadakse elementide 1 kuni 36 1/0 hinnangute summeerimisel ning kogu teabe kvaliteedi indeks on eelneva kolme indeksi summa. Teises etapis koostatakse ajaloolise teabe kvaliteedi indeks nii ettevõtte kodulehe, börsi veebilehe kui kogu teabe kvaliteedi kontekstis. Selleks summeeritakse esimese kahe indeksi puhul elementide 37 kuni 39 hinnangud ning kogu teabe kvaliteedi indeks on eelneva kahe indeksi summa. Kolmandas etapis agregeeritakse indekseid nii kolme regiooni (Baltikum, ülejäänud KIE, arenenud Euroopa) kui börside lõikes (19 börsi).

Tulemused näitavad, et Baltikumi börsidel (Tallinn, Riia ja Vilnius) noteeritud ettevõtete keskmine teabe kvaliteet ületab ülejäänud KIE börside keskmist taset vähemalt 30% ulatuses ning börsi veebilehe kontekstis koguni 50 kuni 80%. Kui võrrelda Baltikumi börsidel noteeritud ettevõtete keskmist teabe kvaliteeti arenenud Euroopa kolme börsi (Swiss, Frankfurt ja Euronext Paris) näitajatega, siis jääb Baltikumi ettevõtete tase neile veidi alla ning see on tingitud peamiselt ettevõtete veebilehel avaldatud teabe madalamast kvaliteedist. Seega peaksid Baltikumi börsidel noteeritud ettevõtted pöörama suuremat tähelepanu analüütikute ennustuste, investorkalendri, olulisemate finantsnäitajate, juhtkonna taustainfo ja nende aktsiatehingute, ettevõtte investeerimisplaanide, turuosa ning erinevate komiteede kohta käiva info avaldamisele oma kodulehel. Positiivsema poole pealt on märgata, et Baltikumi börside veebilehtedel esitatakse võrreldes arenenud Euroopaga noteeritud ettevõtete kohta rohkem inglisekeelset teavet, mis viitab tugevamale teabe avaldamise reguleeritusele.

Kuigi Baltikumi börside ettevõtete näitajad eristuvad selgelt ülejäänud KIE börside ettevõtete näitajatest, esineb viimaste seas päris oluline kvaliteedinäitajate varieerumine. Kõrgem Baltikumi börsidele ligilähedane teabe kvaliteet iseloomustab Budapesti (Ungari), Ljubljana (Sloveenia) ja Praha (Tšehhi) börsi, mille omanikuks on sarnaselt Baltikumi börsidele rahvusvaheline grupp (NASDAQ OMX asemel CEESEG AG). Samas äärmiselt madal teabe kvaliteet on Moldova ja Makedoonia börsil ning Bosnia ja Hertsegoviina börsidel (Banja Luka ja Sarajevo). Seejuures iseloomustab Bosnia ja Hertsegoviina kaht börsi märkimisväärne erinevus börsi veebilehe teabe kvaliteedi näitajates, mis viitab sellele, et sama riigi sees erinevad kahe börsi regulatsioonid olulisel määral. Tulemused viitavad sellele, et Moldova, Makedoonia ja Bosnia ja Hertsegoviina börside puhul tuleks rakendada täiendavaid regulatiivseid meetmeid selleks, et teabe avaldamise nõuded karmistuks. Lisaks konkreetsete börsiettevõtete teabe kvaliteedi parandamisele aitaks see kaasa ka riigisisese parima teabe avaldamise praktika edendamisele. Arvestades mõningate

teiste KIE börside positiivset kogemust võiks neile börsidele kasulikuks osutada ka suurem rahvusvahelistumine, mida kindlasti peaks toetama mitte takistama.

See, et Baltikumi börsiettevõtete teabe kvaliteet on väga lähedal Euroopa börside tasemele, on seotud erinevate tegurite koosmõjuga. Esiteks viitavad börsi veebilehe kõrged teabe kvaliteedi näitajad sellele, et seatud kõrged teabe avaldamise regulatsioonid on loonud soodsa pinnase kõrge kvaliteediga inglisekeelse teabe avaldamiseks. Teiseks on Baltikumi börside rahvusvahelistumine (läbi omandistruktuuri) kiirendanud Põhja-Euroopa parima teabe avaldamise praktika rakendamist ning piisavalt pikk välisomanduse periood toonud kaasa Baltikumi sisese teabe kvaliteedi taseme ühtlustumise. Kolmanda tegurina on oma mõju avaldanud väike kohalik majandus, mistõttu on ettevõtete jaoks olulisem inglisekeelse teabe avaldamine ning ka vastavate regulatsioonid kehtestamine. Näiteks Poola Varssavi börsil noteeritud ettevõtete puhul võib täheldada KIE kontekstis keskmist teabe avaldamise kvaliteeti kuigi börsi arengu indikaatorite baasil on tegemist kõige arenenuma KIE börsiga. See viitab sellele, et suur koduturg ning suur kodumaiste investorite baas võib vähendada vajadust inglisekeelse teabe edastamise järele.

Vaatamata kõrge teabe kvaliteedi taseme võimalikule positiivsele mõjule aktsiate likviidsusele ja seeläbi ka majanduskasvule, viitavad tulemused mõningatele potentsiaalsetele probleemidele. Esiteks viitab arenenud turgudest kõrgem börsi veebilehel avaldatud teabe kvaliteet sellele, et kehtestatud regulatsioonid ja nõuded võivad olla ettevõtete jaoks liialt piiravad. Arvestades seda, et antud artiklis oli vaatluse all ainult kolm arenenud Euroopa riikide börsi, ei saa otseselt anda soovitusi regulatsioonide lõdvendamiseks. Täiendavalt tuleks aga uurida teabe kvaliteeti suurema hulga arenenud riikide börside kontekstis. Teiseks peab arvestama sellega, et börsiettevõtete inglisekeelse teabe avaldamise kulud võivad mõjutada Baltikumi börside edasist arengut. Nimelt on käesoleval hetkel kõigil kolmel börsil suhteliselt vähe noteeritud ettevõtteid ning on probleeme tehinguaktiivsusega. Seetõttu ei pruugi nimetatud börsidel ettevõtte aktsiate noteerimine olla atraktiivne vaatamata sellele, et vastavalt teoreetilistele lähtekohtadele parandab kõrge teabe kvaliteet aktsiate likviidsust. See on seotud sellega, et teabe avaldamise kulud ettevõtte jaoks võivad ületada aktsiate börsil noteerimisest tulenevat kasu. Arvestades, et need kulud võivad mõjutada ka juba noteeritud ettevõtete otsuseid, peaks antud küsimust uurima edasistes uurimustes keskendudes eelkõige sellele, millised tegurid on juhtide hinnangul olulised börsile mineku ja sealt lahkumise puhul ning kuidas juhid hindavad olemasolevat inglisekeelse teabe avaldamise regulatsiooni

REGIONAALARENGU JÄTKUSUUTLIKKUSE ANALUUSI KONTSEPTSIOON¹

Janno Reiljan²
Tartu Ülikool

Jätkusuutlikkuse mõiste on arenguga seoses leidnud aktiivset kasutamist kavandatava tegevuse ihaldatava perspektiivse eesmärgi – looduse või ühiskonna seisundi – ühe tähtsama iseloomustajana. Jätkusuutlikkus tähistab olukorda, milles soovitud nähtusele on tagatud sisemine tugevnemine ja positsioonide paranemine konkurentide suhtes (jätkusuutlik areng) või vähemalt pikemaajaline kestmine (stabiilsus). Jätkusuutlikkuses väljendub soov tasakaalustada kindlustunnet sisendav püsimine (stabiilsus) ja uue poole pürgiv muutumine (areng). Selles mõistes väljendub usk tuleviku suhtes, kus arengu käigus loodetakse nähtuse mittesoovitatavate omaduste kadumist ja soovitatavate iseloomujoonte tugevnemist või säilimist.

Jätkusuutlikkusele kui üldistatult ja avaralt käsitletavale märksõnale omistatakse erinevates valdkondades erinev konkreetne sisu. Välja on töötatud sadu jätkusuutlikkuse määratlusi. Erinevad vaated arengule tulenevad erinevate subjektide lähteolukorra ja käsutatavate vahendite erinevusest, aga samuti subjektiivsete väärtushinnangute lahknevusest. Objektiiivsetest põhjustest tulenevast ideede paljususest tuleb igas valdkonnas välja töötada oma spetsiifiline lähenemine arengu jätkusuutlikkuse analüüsile.

Käesoleva artikli eesmärgiks on välja töötada regionaalarengu jätkusuutlikkuse analüüsi kontseptsioon. Eesmärgist lähtuvalt on ülesandeks seatud käsitleda jätkusuutlikkuse kvalitatiivse määratlemisega seotud probleeme, kontseptsiooni ühendamise võimalusi arengu hindamise metodoloogiliste alustega ning jätkusuutlikkust hindava subjekti olemusega. Kõigepealt piiritletakse jätkusuutlikkuse mõiste ja seejärel analüüsitakse jätkusuutlikkuse olemust. Kolmandas alapunktis tuuakse välja arengu jätkusuutlikkust tagavale otsustusprotsessile esitatavad nõuded ja neljandaks käsitletakse jätkusuutlikkust konkurentsitingimustes.

Jätkusuutlikkuse mõiste kerkis esile seoses ühiskonna (eelkõige majanduse) ekstensiivsest arengust ja pillavast tarbimisest tulenevate ökoloogiliste probleemide teravnemisega. Looduskeskkond ei suuda enam taluda inimtegevuse tulemusena tekkinud koormust. Eelkõige tuuakse välja ressursside üleekspluateerimine ja raiskamine, elukeskkonna halvenemine seoses looduse absorbeerimisvõimet ületava saasteainete emissiooniga, inimtegevusest tulenevad kliimamuutused ning loodusliku mitmekesisuse vähenemine taime- ja loomaliikide hävimise tõttu. Jätkusuutlikkuse mõistega tähistati algul seetõttu sisuliselt ökoloogiliste koosluste

¹ Full text “Regional Development Sustainability analysis Concept” can be found on the CD attached.

² Prof. Dr. Janno Reiljan, University of Tartu, EST-50090 Tartu. janno.reiljan@ut.ee

võimalikult pikaajalist kestmist, nende säilitamist järgmistele põlvkondadele teadliku organiseeritud sihipärase ennetus- ja kaitsetegevuse abil.

Analoogselt ökoloogilistele kooslustele nõrgenevad ja kaovad leviala avatuse suurenemise (näiteks globaliseerumise) tingimustes inimtegevuse tagajärjel ka paljud varem suhtelises isolatsioonis arenenud sotsiaalsed, kultuurilised, poliitilised ja majanduslikud kooslused. Positiivseks tunnistatud muutuste kõrval ilmnevad ühiskonna arengus ka nähtused ja tendentsid, mida käsitletakse ühiskonda kahjustavatena. Inimkond ei käi hoolimatult ümber mitte ainult loodusega, vaid ka enda poolt loodud sotsiaalsete, kultuuriliste ja muude väärtustega. Ka kultuuris, sotsiaalsfääris, poliitikas ja majanduses ilmneb üha teravamalt inimese ja tema elukeskkonna suhete ümberhindamise vajadus. Seetõttu võeti jätkusuutlikkuse mõiste suhteliselt kiiresti kasutusele väga erinevate valdkondade arengukäsitlustes.

Jätkusuutlikkuse mõiste kasutuselevõtul on mõte ainult seoses inimeste teadliku normatiivse tegevusega mingi koosluse arengu kavandamisel ja suunamisel. Inimene mitte ainult ei kohane keskkonnaga, vaid üritab eksistentsi kindlustamiseks ja tugevdamiseks oma teadliku sihipärase tegevusega ennast ja keskkonda muuta. Arengu jätkusuutlikkuse (mittejätkusuutlikkuse) tunnetamine tähendab sisuliselt nendele muutustele mingi subjekti seisukohalt väärtushinnangu andmist. Väärtushinnangud muudavad jätkusuutlikkuse mõiste subjektiivseks.

Arenguga seostatult muutub jätkusuutlikkuse mõiste suhteliseks. Koosluse kvaliteedi (olemuse) püsimise ja uueks kvaliteediks ülemineku (arengu) piirid on ähmased. Jätkusuutlikkus (jätkusuutlik areng) tähistab mingi koosluse tuleviku seisukohalt positiivseid muutusi, mis tagavad vaatlusaluse koosluse pikaajalise püsijäämise (tugevnemise).

Jätkusuutlikkuse käsitlused väljendavad senini eelkõige nende esindajate muret looduskeskkonnas või ühiskonnas toimuvate (väär)arengute pärast ja head tahet arvatavalt negatiivsed muutused edaspidi ära hoida. Paraku näevad erinevad subjektid nii probleeme kui ka võimalikke arenguvariante oma huvidest või väärtushinnangutest tulenevalt erinevatena. Seetõttu on mõistetav, miks omistatakse jätkusuutlikkuse mõistele kasutusvaldkonnast ja üldistusastmest olenevalt, aga ka käsitleva subjekti lähenemisviisist tulenevalt väga erinevaid tähendusi. Mingit ühte õiget või ühtset ja terviklikku jätkusuutlikkuse hinnangut ei saagi subjektide huvide ja väärtushinnangute lahknevuse tõttu tekkida. Küll aga on mõttekas töötada arengu jätkusuutlikkuse analüüsi ja hindamise metodoloogiliste aluste täiustamise ja ühtlustamise eesmärgil.

Probleemiks ei ole nn antropotsentristliku maailmavaate valitsemine ja arengu jätkusuutlikkuse tagamisel ei seisa vastamisi inimene ja loodus. Probleemiks on majandus(huvide) despootlik võim kõigi teiste ühiskonna allüsteemide ja looduskeskkonna üle. Ometi on ju majandustegevuse ainsaks õigustuseks inimese (arengu)vajaduste teenindamine, mis võib muuhulgas eeldada ka loodusressursside (säätlikku) kasutamist ja inimese käsitlemist majandusprotsesside osana (tööjõuna). Arengu jätkusuutlikkuse tagamisel on vaja seniselt majanduskeskselt

arengustrateegialt üle minna inimkesksele, allutades majandustegevuse inimarengu (hõlmab nii üksiku indiviidi kui ka ühiskondlike suhete arengu) jätkusuutlikkuse tagamise vajadustele. Kahtlemata tekitab arengu jätkusuutlikkuse majanduskeskse käsitluse ületähtsustamine probleeme. Aga reaalselt rakendatavaid lahendusi ei paku ka ühekülgset mingit teist valdkonda ületähtsustavad käsitlused.

Arengu jätkusuutlikkuse ökotsentristliku käsitluse põhivastuolu tuleneb maailma eri piirkondade, riikide ja nende osade arengutasemete ebavõrdsusest. Käesoleva töö autor toetab seisukohta, mille kohaselt ei saa majanduskasvu loodusressursside kasutamisest lahtisidumisest ühte moodi rääkida kõige vaesemate rahvaste (elektrikulu ühe elaniku kohta 80 kWh aastas) ja kõige rikkamate rahvaste (elektrikulu inimese kohta 8000 kWh aastas) arenguprobleeme käsitledes. Jätkusuutlikkuse kontseptsiooni põhiprobleem seisneb selles, et inimkonna huvisid ja vajadusi mingi valdkonna (sh ka looduskeskkonna) suhtes käsitletakse abstraktselt ühetaolisena nii geograafilises, demograafilises kui ka sotsiaalses lõikes.

Arengu jätkusuutlikkuse kontseptsioon taandub dimensioonide aspektist vaadelduna vajadusele analüüsida, kavandada ja hinnata arengut igakülgset, käsitledes võrdväärselt tähtsana (tasakaalustatult) ühiskonnaelu kõiki valdkondi: demograafilist, kultuurilist, psühholoogilist, sotsiaalset, poliitilist, majanduslikku ja looduslikku. Terviklik käsitlus nõuab, et erinevaid valdkondi vaadeldakse vastastikusel toimes, st süsteemselt. Jätkusuutlik areng kujutab endast äärmiselt kompleksse süsteemi funktsioneerimise optimeerimise protsessi. Arengukäsitluse kompleksuse (igakülguse ja süsteemsuse) nõue oli aga kasutusel aastakümneid enne jätkusuutlikkuse kontseptsiooni teket. Metodoloogilisest aspektist tuleb luua otsuste ettevalmistamise, vastuvõtmise ja täideviimise skeem, milles igakülgset ja süsteemselt arvestatakse arengu jätkusuutlikkuse tagamise vajadust.

- Arengu jätkusuutlikkust kindlustavate tasakaalustatud otsustuste vastuvõtmiseks tuleb juhtimisülesannete lahendamisel täita kindlad nõudmised, millest tähtsamad on järgmised: terviklikkus; perspektiivsus; eetilisus; säästlikkus; optimaalsus. Jätkusuutlikkuse käsitlustes ühiskonnaelu erinevatele allsüsteemidele esitatavad tingimused (standardid, normid, piirväärtused) annavad informatsiooni konkreetsete juhtimisülesannete struktureerimiseks. Need tingimused määratlevad optimeerimisülesannete piirangud, millega tuleb igal ühiskondlikul subjektil heaolu maksimeeriva arenguvariandi otsimisel arvestada. Jätkusuutlikkuse aspektist optimaalse arengustrateegia väljatöötamisel on mõttekas lähtuda otsustusteooria raames esitatud metodoloogilistest alustest.

Omaette probleemiks on määratleda näitajad, mille abil arengu jätkusuutlikkust iseloomustada ja analüüsida. Probleemiks ei ole mitte niivõrd jätkusuutlikkuse monitooringuks ja hindamiseks vajalike näitajate puudus, vaid just nende paljususest valiku tegemine ja vastastikuste seoste arvestamine. Rahvusvaheliselt on suureks väljakutseks on kõigi riikide jaoks ühtses näitajate kogumis kokkuleppele jõudmine.

Avatuse kiire suurenemine (globaliseerumine) tõstatab paljude nähtuste puhul arengu jätkusuutlikkuse probleemi seoses konkurentsi tugevnemisega. Seetõttu tuleb koosluste arengu jätkusuutlikkuse tagamisel eriti rõhutada konkurentsi arvestamise vajadust. Küsimus ei ole selles, kas mingi kooslus võiks mingis isoleeritud nišis või neutraalsetes välistingimustes edasi eksisteerida, vaid hinnata tuleb koosluse võimet püsima jääda eksistentsitingimuste pärast toimivas vabas konkurentsis.

Konkurentsi (kui huvide vastandumise) seisukohalt määratledes väljendab jätkusuutlikkus vaatlusaluse koosluse positsiooni teiste koosluste suhtes hinnatuna mingist paremusest või halvemusest määravast omadusest või väliskeskonna mõjurist määratud arengu tulemuse seisukohalt.

Vabas konkurentsis jätkusuutmatu koosluse säilitamiseks tuleb leida välise sekkumise otstarbekaim viis ja optimaalne ulatus. Välise sekkumise süsteemi loomisel peaks eesmärgiks olema koosluse arengu viimine tasemele, mis võimaldaks sellel vabas konkurentsis toime tulla.

Praktiliste juhtimisülesannete lahendamisel nõuab üldise ja abstraktse jätkusuutlikkuse kontseptsiooni rakendamine üleminekut globaalselt lähenemisviisilt lokaalsele ja subjektide huvide erinevuse arvestamist. See tähendab eri tasandite väljatoomist jätkusuutlikkuse käsitlustes. Käesolevas artiklis on eesmärgiks kohandada arengu jätkusuutlikkuse kontseptsioon konkreetse arenguülesande – tasakaalustatud regionaalse arengu – lahendamise spetsiifilistele tingimustele.

Regionaalarengu jätkusuutlikkuse käsitluses on võtmetähtsusega regioonide arengutingimuste ja elanikkonna huvide spetsiifika arvestamine. Maailmast kui ühtsest tervikust lähtuvad arengu jätkusuutlikkuse käsitlused lähevad vastuollu regioonide objektiivsete erinevuste arvestamise vajadusega. Senini pole suudetud leida mõjusaid meetmeid maailma arengu regionaalse tasakaalustamatuse vähendamiseks.

Kokkuvõtlikult tähendab arengu jätkusuutlikkuse globaalkäsitlusest regionaalsele üleminek inimkonna kui terviku probleemide asendumist erinevate territoriaalsete üksuste elanikkonna elukeskkonna ja –tegevuse probleemidega. Terviku ja selle osade arenguprobleemide lahendamine nõuab kompleksset lähenemist: kohalike arengupulsside avamisele; kohalike arenguvõimaluste otsimisele; kohaliku infrastruktuuri arendamisele; konkurentsi mõjuga kohalikule arengule; regiooniüleste institutsioonide ülesannetele ja võimalustele regioonide omapära toetamisel ja regionaalse arengu tasakaalustamisel.

Regioon on arengu analüüsi aspektist spetsiifiline objekt, mis nõuab jätkusuutlikkuse kontseptsiooni kohandamist selle iseärasustega. Eelkõige tekivad probleemid globaalse kontseptsiooni rakendamisel lokaalselt, st terviku osade suhtes.

Liikudes jätkusuutlikkuse käsitluses globaalselt tasandilt lokaalsele (majandusharu, regioon, ühiskonnakiht), muutuvad arengu juhtimise ülesanded üheltpoolt palju konkreetsemaks ja komplitseeritumaks. Teisalt ähmastub aga juhtimisülesannete

lokaliseerimisel arengu jätkusuutlikkuse kontseptsiooni spetsiifika ja üha enam tõusevad ülesandepüstitustes esile tuttavad printsiibid, kontseptsioonid ja teooriad: konkurentsivõime kontseptsioon majanduses, õigluse printsiip sotsiaalsfääris, tasakaalustatuse nõue regionaalarengus, säästlik lähenemisviis looduskeskkonna ekspluateerimisel, demokraatia nõue poliitikas.

Regioon on sotsiaal-majanduslikus mõttes territoriaalne üksus, mille koosseisu kuuluvate subjektide suhted (koostöö, mõju, infovahetus) on omavahel intensiivsemad kui suhted regioonist väljapoole jäävate subjektidega. Seega on regiooni mõiste küllaltki avar.

Käesolevas töös võetakse regionaalsete üksuste eristamise aluseks administratiivne tunnus, sest:

- avaliku sektori suure osakaalu tõttu on suur ka administratiivsete institutsioonide roll ja vastutus erinevate subjektide koostöö organiseerimisel ja mõjutamisel,
- see tunnus on võrreldava olemuse ja mõjuga kogu riigi territooriumil,
- selle tunnuse alusel on regioonid üheselt piiritletud ja selgelt eristuvad,
- administratiivsete üksuste lõikes kogutakse ja töödeldakse regioone iseloomustav informatsioon.

Selgepiirilise regionaalse subjektina eristub ainult kohalik omavalitsus, kus regiooni asustava rahva poolt valitud volikogude otsuste alusel täitevaparaat tegutseb nende käsutuses oleva eelarve piires territoriaalse üksuse arengu suunamisega. Sellest lähtuvalt tuleb regionaalarengu jätkusuutlikkuse probleeme käsitleda Eestis peamiselt kohalike omavalitsusüksuste lõikes, kus konkreetsed institutsioonid tegelevad arengu analüüsi ja kavandamisega.

Riigi arengu jätkusuutlikkuse regionaalseid probleeme tuleks seega käsitleda järgnevalt kolmest aspektist:

- mikroregioonide arengu jätkusuutlikkus;
- riigi mõju mikroregioonide arengu jätkusuutlikkusele;
- mikroregioonide mõju riigi arengu jätkusuutlikkusele.

Regioonide arengu jätkusuutlikkuse hindamine peamiste valdkondade lõikes: rahvastik, elu kvaliteet, tööturg, ettevõtlus, looduskeskkond. Regiooni arengu jätkusuutlikkusest ettekujutuse saamiseks lähtutakse selle valdkonna kirjanduses üldiselt tunnustatud dimensioonidest (sotsiaalne, majanduslik, ökoloogiline).

Ka Eesti arengu jätkusuutlikkuse rahvusvaheline esitus rajaneb ühiskonnaelu kolmemõõtmelisel jaotusel (Estonian National ... 2002). Rõhutamaks jätkusuutlikkuse käsitluse inimkesksust käsitletakse sotsiaalset dimensiooni kolmes lõikes. Kõigepealt analüüsitakse rahvastikku, mis kujutab endast regiooni arengu kavandamisel nii lähtepunkti kui ka lõppeesmärki. Regioonis tegutsevad peamiselt seal elavad inimesed ja muutused viiakse ellu eelkõige nende inimeste elukvaliteedi parandamise eesmärgil. Rahvastikuanalüüsi järel tuleb seega käsitleda rahva elu

kvaliteeti regioonis, mis iseloomustab üheltpoolt ajalooliselt saavutatud arengutaset ja teisalt tulevase arengu lähtebaasi. Tööturg ühendab inimese elukvaliteedi seda materiaalselt kindlustava majandustegevusega (ettevõtlusega) – sellest aspektist vaadatuna esineb inimene tööjõuna. Ettevõtluse analüüsi tulemusena saame hinnangu nii regiooni rahvastiku majanduslikule algatus-, organiseerimis- ja teostusvõimele kui ka regiooni ettevõtluskeskkonnale. Looduskeskkond varustab majandustegevust ressursidega ja rahvastikku elamiskeskkonnaga, absorbeerides ja neutraliseerides samal ajal inimtegevuse tagajärgi. Seetõttu on keskkonnal arengu jätkusuutlikkuse hindamisel erakordne tähtsus.

Regiooni omavalitsuse ja keskvalitsuse ametkondade poolt avaldatav riigi mõju regiooni arengu jätkusuutlikkusele: regioonide haldussuutlikkus, avaliku sektori teenuste pakkumine regioonis, regiooni infrastruktuuri arengutase, riiklikud regionaalarengu programmid, ettevõtluse arendamise riiklikud programmid ja kohalikud abinõud, keskvalitsuse abi kohalikele omavalitsustele.

Regionaalse arengu soodustamiseks on kõigepealt tarvis leida haldusteenuste optimaalne jaotus keskvalitsuse ametkondade ja regionaalsete võimustruktuuride vahel. Seejärel kujuneb aga keskselt küsimuseks regionaalsete institutsioonide haldussuutlikkuse tagamine, mis peab toimuma peamiselt neile pandud ülesannete täitmise piisava rahastamise ja neile ülesannetele vastav ametnike koolitamise teel.

Regioonide arengutaseme mõju riigi arengule tuleneb: riigi regionaalse arengu tasakaalustatusest, majandusliku koostöö klastrite arengust.

EESTI MAKSUSTRUKTUUR¹

Viktor Trasberg²
Tartu Ülikool

Maksustruktuuri kujundamine on oluline osa iga riigi maksupoliitikast. Maksustruktuur peegeldab, kuidas maksukoormus on jagunenud erinevate maksude liikide ja maksubaasi alusel. Ühelt poolt on tegemist maksusüsteemi tehnilise ülesehituse, aga teiselt poolt näitab maksustruktuur ühiskonna sotsiaalseid ja poliitilisi valikuid. Maksustruktuuri käsitletakse antud tekstis kui konkreetsete maksude taset võrreldes SKP suuruse või erinevate maksude osakaaluga kogumaksudes.

Antud teema puhul tuleks eristada ühelt poolt individuaalsete maksude omadusi ja teiselt poolt, maksustruktuuri kui terviku majanduslikke aspekte. Erinevate maksude omadusi ning mõju majandusele on laialdaselt selgitatud nii teoreetiliselt kui ka analüüsitud emiirilisel. Erinevate maksude puhul on peetud oluliseks nende fiskaalset võimekust, seost majanduskasvu, tulude ümberjaotamise ja regulatiivsete eesmärkidega. Näiteks rõhutavad majandusteadlased, et mõned maksud (näiteks tarbimise või varaga seotud maksud) on majanduskasvule vähem kahjulikku mõjuga kui tulu- või kasumimaksud.

Erinevalt individuaalsete maksude analüüsist on maksustruktuuri ja majanduskasvu seoste vaheline selgitamine suhteliselt uus teemavaldkond. Teema on aga oluliseks saanud Euroopa Liidu poliitikate valguses, mis on suunatud jätkusuutliku majanduskasvu saavutamisele. Üheks oluliseks majanduskasvu teguriks peetakse sealjuures ka maksusüsteemi „kvaliteeti“. Leitakse, et liigne tööjõu ja tulude maksustamine pärsib majanduskasvu ning seega tuleks paljudes riikides moderniseerida maksustruktuuri. Sellel eesmärgil suunatakse riike nihutama maksukoormust tööjõult muudele maksudele - tulu ja kasumi maksustamise asemel tuleks rohkem maksudega koormata tarbimist ja kinnisvara.

Käesolev artikkel analüüsib Eesti maksustruktuuri muutusi Euroopa Liidu poliitikate valguses perioodil 2000 kuni 2012. Sellest lähtudes jälgitakse Eesti maksumuutuste dünaamikat; võrreldakse maksutrende teiste Euroopa riikidega ning hinnatakse kriitiliselt toimunud arenguid. Maksumuudatusi analüüsitakse üldiste makromajanduslike protsesside raamistikus ning tuuakse välja seosed maksumuutuste ja majandtsükli vahel.

Makse struktureeritakse mitmeti. Maksude jaotus nende tüübi kohaselt (ESA95) on tegemist toodangumaksude (ehk kaudsete maksudega); tulumaksude (ehk otsete maksude) ja kohustuslike sotsiaalkindlustusmaksetega. Kaudsed maksud on käibemaks ja aktsiisid; otsesed maksud on indiviidi tulu- ja ettevõtte kasumimaks.

¹ Full text “Estonian Tax Structure” can be found on the CD attached.

² Ass. Prof. Ph.D Viktor Trasberg, University of Tartu. Narva 4, Tartu, Estonia.
viktor.trasberg@ut.ee

Sotsiaalkindlustusmaksed sisaldavad kohustuslikke ja vabatahtlikke makseid sotsiaalkindlustusfondidesse, mida teevad nii tööandjad kui töötajad.

Maksustamise baasist lähtudes liigitatakse makse kui tööjõu-, tarbimis- ja kapitalimaksud.

Eesti maksustruktuur ja makromajanduslik areng

Eesti majanduskasv on viimasel kümnendil olnud äärmiselt volatiilne; kiire kasv on vaheldunud järsu ja sügava majanduslangusega. Riik on suutnud hoida madalat riigivõla taset ning suuremal osal aastatest on avalik sektor olnud ülejäägis. Riigivõla tase pole suurenenud isegi sügava majanduslanguse tingimustes. Samal ajal on Euroopa Liidu maade võlakoormus oluliselt suurenenud.

Eesti maksustruktuuri puhul saab välja tuua üsna iseloomuliku mustri. Maksude üldise taseme poolest jääb maksukoormus alla EL keskmist, liikudes perioodi vältel vahemikus 30-32% SKP võrdluses. Järsk hüpe maksukoormuse kasvus toimus 2009 aastal seoses väga sügava majanduslangusega, mil maksukoormus kasvas 35%-ni. Hiljem on maksukoormus jällegi alanenud. Eesti maksukoormust on perioodi vältel mõjutanud EL liitumisest tulenevad kaudsete maksude harmoneerimisnõuded ning teiselt pool, tulumaksuäärade alandamine perioodi teises pooles.

Eesti maksustruktuuri iseloomustab oluliselt suurem tarbimismaksude osakaal (43% kogumaksudest) võrreldes EL keskmise tasemega, kus vastav näitaja on 33% lähedal. Oluliselt madalam on Eestis aga tulumaksude osakaal (20% kogumaksudest), jäädes 12% punkti alla EL keskmist taset. Perioodi jooksul on oluliselt tõusnud aktsiiside osakaal maksutuludes, samal ajal füüsilise isiku tulumaks on veelgi kiiremini oma osatähtsust kaotanud.

Eestis on väga kõrge tööjõumaksude osatähtsus kogumaksudes (52% perioodi lõpus); samal ajal jääb kapitalimaksude tase (7% kogumaksudest) pea kolmekordselt alla EL-i vastavale näitajale. Ka tarbimismaksude osatähtsus kogumaksudes on Eestis 10% punkti suurem kui EL maades keskmiselt.

Kuidas hinnata Eesti olukorda ja maksutendentse? Alljärgneval on välja toodud kriitiline üldistus Eesti maksusüsteemi arengutest ja perspektiividest. See üldistus põhineb statistilisel analüüsil ja erinevate faktide tõlgendamisel.

Selle alusel väidetakse, et Eesti maksusüsteem ei ole võimeline tagama avaliku sektori tuluvajadusi; maksusüsteem on kaotanud tasakaalu erinevate maksutüüpide lõikes; maksusüsteem vastandub turumajanduse põhimõtetele; seda ei kasutata efektiivselt ei majandustsükli juhtimisel, automaatsel stabiliseerimisel ega ka tulude ümberjaotamisel.

Esiteks, äärmiselt kaheldav on seisukoht, et Eesti suudab säilitada senise madala maksukoormuse taseme. Vananev ja demograafiliselt vähenev ühiskond vajab üha suurenevas mahus avaliku sektori panustamist. Tänaused maksulaekumised ei ole

võimelised katma suurenevaid vajadusi ühiskonna toimimiseks ning rahastama investeringuid sotsiaalsesse ning füüsilisse infrastruktuuri. Viimasel kümnendil on Eesti suutnud hoida eelarvelist tasakaalu madala avaliku sektori palgataseme ja piiratud riiklike investeringute kaudu. Riiklikke investeringud ja arendustegevus on toimunud peamiselt EL saadavate toetusvahendite arvel. Tööjõu ehk maksumaksjate väljavool, surve avaliku sektori töötajate palgataseme suurenemiseks ning EL vahendite vähenemine viitab sellele, et senised eelarve kujundamise põhimõtted enam ei toimi. Vajadus suurendada avaliku sektori kulutusi survestab ka maksukoormuse taset tõusu suunas. Kriisiperioodil on eelarve tasakaalu hoitud ka suuremahulise riigivara müügi kaudu (Telekom, saastekvoodid, muud varad). Selle tulemusel on riigieelarve tulubaas deformeerunud ning tekkinud sõltuvus ajutistest mittermaksulistest tuludest. Juba lähiaastatel tuleb aga sellised ajutised tuluvood asendada maksutuludega, mis suurendab kahtlematult ka üldist maksukoormust.

Teiseks, Eesti avalik sektori rahastamine sõltub väga suure osas tarbimismaksudest. Ühelt poolt on see tingitud EL nõuetest tarbimismaksude taseme ühtlustamiseks. Teine põhjus on seotud valitsuse poliitikaga, mis ongi suunatud tulu- ja kasumimaksude asendamisele tarbimismaksudega. Ülemäärane sõltuvus ühelaadsetest maksudest tekitab aga olulisi rahanduslikke riske. Eelarve sõltub suureneval määral tarbimistsüklist, mida suuresti mõjutavad välistegurid. Kõrge tarbimismaksude tase stimuleerib kaupade-teenuste hinnatõusu, mis mõjutab negatiivselt eelkõige madalamatululist elanikkonda. Eesti on avatud majandusega riik, üsna mobiilse elanikkonnaga ning hinnakasv toob kaasa suureneva tarbekaupade ostmine välisriikidest. Samuti, hinnakasv mõjutab negatiivselt Eesti jaoks olulist turismisektorit. Oluline aspekt on ka asjaolu, et Eesti paikneb väga madala hinnatasemega riikide läheduses. Sellest lähtudes suurenevad riskid salakaubanduse laienemiseks ja sellest tulenevate riskide suurenemiseks.

Kolmandaks, kõrge sotsiaalmaksude tase pidurdab tööhõivet ning palgataseme kasvu. Seega oleks majanduskasvu ja eelarvelise stabiilsuse seisukohast mõistlik tasakaalustada maksustruktuuri ning vähendada sotsiaalmaksu koormust ettevõtetele. Seda võimaldaks osaliselt nimetatud maksude koormuse ülekandmine füüsilise isiku tulumaksu ja ettevõtte kasumimaksu tasandile. Sellist arengut on aga pidurdanud poliitiline dogmatism, mis pole võimaldanud Eesti maksusüsteemi moderniseerimist. Valitsevad poliitilised koalitsioonid on lähtunud doktriinist, mis seab eesmärgiks tulumaksude alandamise või ärakaotamise ning nende asendamise tarbimismaksudega. Alates 2000 aastast toimib uus ettevõtte tulumaksu süsteem, mis sisuliselt kaotab kasumimaksu suuremale osale ettevõtlussektorile. Kokkuvõttes on tulumaksude laekumine on oluliselt vähenenud ning seda on kompenseeritud tarbimismaksude suurendamise ning sotsiaalmaksu kõrge tasemega. Eesti tööandjate sotsiaalmaksu suhteline tase on EL riikide seas kõige suurem. Kõrge sotsiaalmaksu tase on kahtlematult üks suurimaid takistusi ettevõtete jaoks, mis piirab töökohtade loomist ja palkade tõstmist.

Neljandaks, Eesti tulumaksusüsteem läheb vastuollu nii majandustsükli juhtimise kui turumajanduse printsiipidega üldiselt.

Proportsionaalse tulumääraga isiku tulumaksusüsteem on kaotanud maksusüsteemi võime toimida automaatselt stabilisaatorina majandustsükli silumisel. Vähenenud tulumaksukoormuse progresseeruvus muudab tema mõju väga *pro-tsükiliseks*, mis läheb vastuollu majandustsükli juhtimise põhimõtetega. Isiku tulumaksusüsteem ei täida efektiivselt ka tulude ümberjaotamiskatsiooni, mis peaks olema üheks tulumaksu peamiseks omaduseks.

Viidaks, kuna kasumimaksu tuleb maksata ainult jaotatud kasumilt (dividendidelt), siis ei kohtle tulumaksusüsteem enam neutraalselt indiviidi ja äriühingu tulusid. Selle tagajärjel on toimunud oluline tulude nihe indiviidi tasandilt äriühingu tasandile. Tulude nihke tagajärjel on olulisel määral vähenenud Eesti individuaalse tulumaksu ja sotsiaalmaksu baas. Tulupuudujäägi korvamiseks on valitsus suurendanud tarbimise maksustamist ja suurendanud sotsiaalkindlustusmaksete koormust.

Kuudaks, Eesti kasumimaksustamise süsteem on vastuolus turumajanduse põhimõtetega. Kasumimaksu puudumine tähendab sisuliselt olukorda, kus (välis)ettevõtted saavad täieliku juurdepääsu Eesti riigi poolt pakutavatele teenustele, aga ei maksa selle eest ekvivalentset suurust tasu. Ettevõtteid teenivad kasumit selliseid ressursse kasutades, mille eest nad ei maksa. Näiteks on välisomanikele kuuluvate pankade kasumimaks Eestis teenitud kasumitelt jäänud kümnendi vältel nullilähedaseks. Veelgi ebalooulikumaks muutub olukord sellisel juhul, kui Eestis teenitud, aga maksustamata kasumi arvel makstakse kasumimaksu välisriikide eelarvetesse.

Kokkuvõte

Et tulla toime probleemidega, mida põhjustab maksulaekumiste piiratus ja deformeerunud maksustruktuur, tuleb Eestis läbi viia täismahuline maksureform. Oluline on siinjuures märkida, et maksumuudatused peaksid hõlmama erinevaid maksutüüpe samaaegselt. Maksureformi peasuund peab olema kõrge sotsiaalmaksukoormuse vähendamine ning selle osaline nihutamine tulumaksude tasandile. Selle tagajärjel suureneks indiviidide ja ettevõtete tulumaksukoormus. Tulumaksukoormuse jaotust tulutasemest lähtudes tuleks kalibreerida tulumaksusüsteemi progresseeruvuse tõusuga, mis võimaldab kaasata rohkem vahendeid avaliku sektori vajadusteks. Samaaegselt on oluline taastada ka ettevõtte tulumaksusüsteem klassikalisel kujul, mis võimaldaks ületada tekkinud maksusüsteemi deformatsiooni.

Maksustruktuuri muutuste tagajärjel tekiks tasakaalustatum, fiskaalselt võimekam ja efektiivsem maksustruktuur.

KROONIKA

CHRONIK

CHRONICLE

VILLEM TAMM
(10.02.1942 – 31.08.2011)

Majandusküberneetikute Õpetaja ja sõber

Villem Tamm, keda kolleegid, sõbrad ja üliõpilased hüüdsid Tamme Villuks või lihtsalt Villuks, sündis 10. veebruaril 1942. aastal Viljandi maakonnas Kabala vallas Villeveres, olles viielapselise pere vanima lapsena kindlaks toeks oma õdedele. Vanemad töötasid kohalikus kolhoosis, isa pikki aastaid sepana. Kooliteed alustas Villu Mulgimaal: õppis Villevere 7-klassilises koolis ja Viljandis 2. Keskkoolis, mille lõpetas 1961. aastal. Kõrgharidust omandades viis oma eriala otsimine ja leidmine ta mitmesse kõrgkooli. Astunud kohe pärast keskkooli lõpetamist Tartu Riiklikku Ülikooli kaubatundmise erialale, tuli tal mõne kuu pärast Nõukogude Armeesse kolmeks aastaks

aega teenima minna. Pärast armeeteenistust astus ta Tallinna Polütehnilisse Instituuti kaubandusökonoomika erialale, mis aga aasta pärast Tartusse üle toodi ja kus koos seitsmekesi kursusekaaslastega hakkas kolmandast õppeaastast peale õppima hoopiski individuaalplaani järgi majandusküberneetika erialal (eriala avati 1967. aastal), mille lõpetas 1969. aastal majandusteadlase-matemaatiku diplomiga. Selle ajani oli selle eriala lõpetanud kaks (Jaan Vainu ja Aavo Otsar). Ülikooli lõpetas ta eriala tuumakust silmas pidades edukalt: 45 sooritatud eksamist 2/3 korral hinnati teadmisi kõrgeima hindega ja ühtegi rahuldavat hinnetelehel ei näe. Tema kursusekaaslased pidasid teda väga võimekaks ja ennustasid talle edukat õppejõu ja kiiret teadlase karjääri.

Majanduskübereid õpetamas.

1967. aastal avatud uuel majandusküberneetika erialal oli vaja asuda erialaaineid õpetama. See eriala oli Eestis seni üsna tundmatu, puudus nii eestikeelne terminoloogia kui vastav kirjandus. Kui Jaan Vainu lugeda olid eelkõige statistikakursused ning statistiliste mudelite ja meetodite ained, siis Villem Tamm sai ülesandeks õpetada majandusküberneetika aluseid ja matemaatiliste meetodite ja mudelite põhitõdesid, olles üks põhilistest õppejõududest, kes tegeles majandusküberneetikutele erialaainete õpetamisega. Majandusküberneetikat käsitles ta kui teadust majandussüsteemide toimimisest ning lähtus sellistest küberneetika kategooriatest nagu informatsioon, mudel, tagasiside, isereguleerumine. Kõik majandusküberneetikat õppinud mäletavad musta kasti, entroopiat; neile on abiks olnud Villu sulest ilmunud majandusküberneetika olemust avavad esimesed eestikeelsed raamatud „Küberneetika põhimõisted” ja „Mida uurib majandusküberneetika”. Ka mitmete tegevusharude (tööstus, kaubandus, põllumajandus) matemaatilise modelleerimise meetodid ja mudelid kuulusid

majandusküberneetikute õppekavasse, milliseid tuli Villu õpetama asuda ja mille kohta ta õppevahendi „Majandusmatemaatilised meetodid ja mudelid” koostas. Lisaks järgnevatel aastatel lisandunud teistele ainetele (nt majandusstatistika, teadustöö alused) oli ta kõrgelt hinnatud kursuse- ja diplomitööde juhendaja. Seega on tal väga suur panus ligi 450 diplomeeritud majandusküberneetiku ettevalmistamisel. Teda peetakse Eesti seisukohalt uue originaalse eriala – majandusküberneetika – sisuliseks väljaarendajaks TÜ majandusteaduskonnas.

Õppejõuna majandusteaduskonnas.

Villu töötas Tartu Ülikooli majandusteaduskonnas peaaegu 40 aastat: alustas rahvamajandusharude ökonoomika kateedris assistendina, alates 1971. aastast majandusküberneetika ja statistika kateedris (aastani 1987 vanemõpetajana, seejärel dotsendina ja aastatel 1991-1992 kateedri juhatajana). Tõsi küll – ühe õppeaasta (1974/75) oli ta Tartust ära ja töötas Olustvere Sovhoostehnikumis õpetajana. Kui 1992. aastal mindi üle õppetoolide süsteemile, siis sai Villust statistika õppetooli dotsent ja õppetooli hoidja. Aastatel 1993–1996 oli ta majandusinformaatika ja -modelleerimise instituudi juhataja ja statistika korraline professor. Järgnevatel aastatel töötas statistika dotsendina. 2004. aasta alguses, nähes töökoormuse vähenemist õppetoolis, tegi ettepaneku end viia 0,5 koormusega dotsendi kohale. Töölepingu lõpetas 2007. aasta sügisel, enne valimisperioodi lõppu.

Majandusteaduskonnas ei õpetanud Villu mitte ainult majandusküberneetiku. Teiste erialade üliõpilastele on ta nende paljude aastate jooksul õppetööd läbi viinud nii eesti kui vene keeles, nii päevasse õppe kui kaugõppe (avatud ülikooli) õppijatele. Luges ta matemaatilist planeerimist, statistika üldteooriat, majandusstatistikat, kaubandusstatistikat, kindlustusstatistikat, teadustöö aluseid. Majanduse modelleerimise suuna valinutele töötas ta aine „Statistika III” raames välja mitmed uued loengutsüklid: majandusprognostika alused, sisend-väljundtabelid majanduse modelleerimisel, Leontieffi tüüpi rahvamajandusliku tasakaalu mudelite tagamine statistilise informatsiooniga ning valikainena luges süsteemanalüüsi majanduses. Üldse tuli 1990-ndate aastate esimesel poolel, uutele õppekavadele üle minnes välja töötada uusi ainekursusi – nii on Villu 1992-1997 ette valmistanud 10 uut loengukursust erinevate õppetasandite majandustudengitele. Villut saavad oma õppejõuks pidada ka paljud Pärnu Kolledži, Narva Kolledži, erakoolide Audentes ja Veritas üliõpilased.

Villu oli uuendusmeelne ja varmas kasutusele võtma uusi meetodeid ja võimalusi õppeprotsessi kaasajastamiseks. Näiteks 1980. aastaks valmistas ta majandusstatistika kohta mitukümmend diapositiivi, millist võimalust majandusteaduskonnas eriti laialt ei kasutatud ning perfokaart-testid teadmiste kontrolliks samas aines. 2003. aastaks valmis koostöös kolleegiga õppeaine „Statistika” raames veebipõhine kursus, mis sai teaduskonna veebipõhiste õppeainete konkursil esimese koha. Lisaks kirjutise alguses nimetatud majandusküberneetikute õppevahenditele on ta ka mitmete statistika õppevahendite autor: Statistika baasmõisted ja -meetodid majanduses (1996); Üldstatistika harjutusi (1996); Statistika rakendusi majanduses: näidislahendused, ülesanded, vastused

(1998, kaasautoriks Kaia Philips); Riigi sotsiaalmajandusstatistika (1999, kaasautoriteks Kaia Philips ja Kersti Meiesaar). Kokku on ta avaldanud üheksa õppevahendit ning kuus mahukat õppe-metoodilist materjali.

Teadustöö.

Teaduskraadini Villu nii kiiresti ei jõudnud, kui kunagised kursusekaaslased lootsid. Eks majandusküberneetika erialaained võtsid oma aja. Mittestatsionaarsesse aspirantuuri astus Villu 1977. aasta kevadel. Kandidaadidissertatsiooni sisuks oli toodangu väljalaske rütmilisuse mõju analüüs ettevõtte ressursside kasutamise efektiivsusele, mille ta kaitses 1985. aastal ning aasta hiljem omistati talle majandusteaduste kandidaadi kraad.

Tema peamised uurimisvaldkonnad teadustöös on olnud väga mitmekesised: tööjõu kasutamise efektiivsuse ja tööprotsesside rütmilisuse uurimisest kuni statistikasüsteemi ja statistilise teabe tootmise korraldamise probleemideni. Üks teema, mis teda läbi aastakümnete köitis, oli sisend-väljundtabelite temaatika. Sellest on ta kirjutanud peatüki ühismonograafiasse „Majandusprotsesside modelleerimine”, avaldanud mitmeid artikleid ning on olnud selleteemalise granti vastutav täitja.

Teaduspublikatsioonide kõrval on ta avaldanud populaarteaduslikke kirjutisi. Eriti aktiivne oli ta aastatel 1993-1994, mil ajalehes „Postimees” ilmus kokku kümnekond huvitavat ajaleheartiklit. Mõned näited neist: Pimesikumäng ei vii majanduselu edasi; Keskmine palk – kas statistiline teave või selle varjaja.

Administratiivne töö ja ühiskondlikud tegevused.

Villem Tammel tuli nende paljude tööaastate jooksul täita ka hulk ühiskondlikke kohustusi, osad neist olid pikaajalisemad, osad lühiaegsed; osad meelepärasemad, teised mitte nii väga. Kindlasti kõige pikaajelisem oli olla 15 aastat kursusejuhendaja. See kohustus sobis talle väga ja arvame, et see meeldis talle endale ka. Ta oli küll kolme majandusküberneetikute kursuse juhendaja, kuid kõige tihedamad, südamlikumad ja kestvamad suhted olid tal allakirjutanutel arvates 1974. ja 1992. aasta lõpetanutega. Olles lihtsalt hea kamraad ning nõustaja väljaspool auditooriumi, oskas ta end kehtestada õppejõuna. Osales enamikul juhendatavate kursuste üritustel (teklite ja sõrmuste sisseõnnistamispeod, „ekvaatori peod“, tähtpäevade tähistamised jpt). Esimene juhendatav kursus oli pühendatud tema naisevõtuplaanidesse. Tema juhendatud 1974. aastal lõpetanud kursusel ei unune soolaleivapidu Villu imetillukeses katusekambris Lepiku tänaval ning 1992. aastal lõpetanutel kolimine ja sellele järgnenud meeolukas koosolemine Annelinna korteris. Vilistlastena olime äärmiselt kurvad, kui viimastele kokkusaamistele Villu tulemata jäi. Imselt ei olnud tervis enam endine.

Ta oli mitmeid kordi tegev üleliidulise rahvaloenduse korraldamise ja läbiviimisega, milles sai edukalt rakendada oma erialaseid statistikateadmisi ja organisaatorivõimeid. Sellesse töösse suhtus ta täie tõsiduse ja professionaalsusega,

mistõttu temast sai loenduste ettevalmistamise ja läbiviimise ajaks Tartu Informatsiooni-arvutusjaama juhataja asetäitja rahvaloenduse alal, pikemat aega (1981-1987) oli ta sama asutuse ühiskondlik ekspert. Eesti Vabariigi ajal oli Villu paljudel kordadel Riigikogu ja kohalike valimiste jaoskonnakomisjoni esimees.

Majandusküberneetika kateedris ja teaduskonnas jagus talle mitmeid erinevaid kohustusi: Villu Tamm oli Tartu Ülikooli ÜTÜ majandusküberneetika ringi juhendaja, Vilniuse, Läti ja Tartu ülikoolide majandusküberneetikute koostöölepingu kuraator, meetodikakomisjoni liige, teaduskonna nõukogu liige. Ka väljaspool teaduskonda ja ülikooli lõi ta kaasa paljudes tegevustes – Eesti Statistikaseltsi asutajaliige ja juhatuse liige, vilistlasühingu „Hermes” revisjonikomisjoni liige, ühingu „Teadus” lektor, aktiivne osaleja Tartu Inseneride Maja töös. Nimetatud ja nimetamata tegevuste juures jäi mulje, et ega ta eriti nende asjadega ei tegele, aga ometi kõik toimis ja oli tehtud heal tasemel.

Suhted ja suhtumine.

Kõigis erinevates hinnangutes on välja toodud Villu peamisi iseloomumadusi: tagasihoidlikkust, tasakaalukust, arukust ja teistest lugupidamist. Keskkoolist kaasa antud iseloomustusest saab lugeda, et ta on oma töökuse ja arukusega võitnud kogu kooli lugupidamise, et ta on pidevalt abistanud õppetöös mahajääjaid, teinud seda suurima kannatlikkuse ja ennastohverdavusega. Sõjaväeosast saadud hinnangus nimetatakse kohusetundlikkust, korralikkust ja kvaliteetset tööd. Ülikooli lõpetamise iseloomustuses rõhutatakse: talle meeldib raskusi ületada; omab palju isiklikke seisukohti ja oskab neid kaitsta; on otsekohene ja aus; ei hinda asjade formaalset külge, vaid püüab alati esiplaanile tuua sisu. Et ülikoolis õppides oli tema eriharrastuseks inimpsüühika ja eeskätt just psüühiliste protsesside uurimine, püüdes küberneetilist modelleerimist seostada psüühiliste protsessidega, oli see meile küll üllatuseks, aga mitte rabavaks uudiseks, sest mittestandardseid seoseid inimitüüpides ja nende käitumistes oskas ta välja tuua hiljemgi. Pärilisel korral püüdis ta ühe või teise üliõpilaste grupi käitumise tagamaid põhjendada nende sünniaastaga – kas valdav osa oli Kuke-aastal või Pühvli-aastal sündinuid. Ja seosed ning selgitused olid veenvad.

Üliõpilased hindasid Villem Tamme kui suurepärase õppejõudu kõrgelt. Tema ainekäsitus oli konkreetne, auditooriumi kaasamõtlemisele panev, loengutele lisas isikupära muhe mulgi huumor ja tema käitumismaneer või talle omased elevust tekitanud väljendid (nt änam-vähäm). Juba aastase töötamise järel märkis dekaan tunnustavalt tema kui noore õppejõu ainevaldamist ja selle edasiandmise oskust üliõpilastele. Ka Olustveres hinnati tema pedagoogivõimeid kõrgelt (neil oli korduv võimalus veenduda V. Tamme pedagoogivõimetes, oskuses olla autoriteediks ning võita õpilaste sügav poolehoid ja usaldus).

Ta oli heade juhivõimete ja tasakaalukas. Nii majandusküberneetika ja statistika kateedrit, majandusküberneetika ja modelleerimise instituuti kui statistika õppetooli juhatades toimis ta tolerantse, tasakaaluka ja õiglase meelega juhina. Tal jätkus aega ning head tahet üliõpilaste ja kolleegide innustamiseks ja suunamiseks, olles

eeskujuks oma rahuliku suhtlemise ja väljapeetud käitumisega. Oli vastutulelik ja teistega arvestav kolleeg. Oskas keerulisi olukordi inimlikult ja rahulikult lahendada (nt majandusinformaatika lektoraadi tööd ümberkorraldavat komisjoni juhtides). Vaid kõige lähemad kolleegid nägid, kui võrd raskelt ta neid olukordi üle elas. Kui 1993. aastal teaduskonnas dekaani valimised välja kuulutati, esitas majandusinformaatika ja –modelleerimise instituut Villem Tamme kandidatuuri dekaani kohale. Ta valmistus tõsiselt, esitas oma nägemuse teaduskonnast ja selle juhtimisest, kuid jäi Janno Reiljanile häältega 12:18 alla.

Pere ja hobid.

Kogu Tamme pere on kõrghariduse saanud Tartu Ülikooli majandusteaduskonnast. Abikaasa Aita, tütar Triinu ja väimees Art lõpetasid majandusküberneetika eriala; ka tütred Anu ja Kadri on teaduskonna vilistlased. Villu ei varjanud, kui võrd tähtis on talle, et lapsed ülikoolihariduse saaksid. Ta hoolis neist väga ja muretses nende pärast. Ühes ankeedis on ta oma elu tipphetkedeks nimetanud järgmisi sündmusi: väitekirja kaitsmine, laste pühendumine majandusellu, oma kätega valminud suvemaja ja sepikoda. Hobidena nimetab ta ehitust, sepatööd, metallide töötlemist.

Tubasele õppejõutööle ja tekkinud pingetele vastukaaluks võttis ta aega oma hobidele, saades sisemist tasakaalu suvekodus toimetades ning ehitus- ja meisterdustöid tehes. Meeril suvekodus oli tal pidevalt millegi ehitamine käsil, olgu siis majas millegi uuendamine või täiendamine, õues toimetamine. Õdus lehtla, kala- ja lihasuitsutusahjud olid põhjaliku tehnilise mõttega loodud. Villule meeldis ka süüa teha. Kas andis selleks tõuke see, et sõjaväes oli ta kokk või mitte, pole meile teada. Igatahes kiideti teda juba armeekokana, et valmistas alati kvaliteetset toitu. Eriti on meelde jäänud tema valmistatud seljanka, samuti selgitused, kuidas seeni kuivatada ja neist maitsvat suppi teha. Sportivaks kolleegiks ei osanud me Villut pidada, ta ei andnud selleks kuidagi põhjust. Tegelikult oli juba keskkoolis tema lemmikspordialaks laskmine, milles omas II spordijärku. Ka Olustveres tegeles ta aktiivselt laskespordiga ja võitis sovhoos-tehnikumile mitmeid auhinnalisi kohti.

Hinge on kriipima jäänud see, et paljud tema plaanid, mis penisnipõlveks mõeldud ja tegemist ootasid, täitmata jäid. Muidu nii visa ja toimekas mees jäi paraku kiirelt rängale haigusele alla.

Kevad 2014

Kursusejuhendajat ja kolleegi meenutades,

Juta Sikk ja Kaia Philips

VILLEM TAMM
(10.02.1942 – 31.08.2011)
Mentor und Freund der Wirtschaftskybernetiker

Villem Tamm, von seinen Kollegen und Studenten Tamme Villu oder einfach Villu genannt, wurde am 10. Februar 1942 im Kreis Viljandi, in der Gemeinde Kabala geboren. Sein Bildungsweg begann in Mulgimaa (Mulkland): zuerst in der 7klassigen Schule in Villevere und danach in der 2. Oberschule in Viljandi. 1969 beendete er sein Studium nach einem individuellen Plan an der Tartuer Staatlichen Universität mit dem Diplom des Wirtschaftskybernetikers. Seine Kommilitonen hielten ihn für sehr begabt und prophezeiten ihm eine erfolgreiche Karriere als Lehrkraft und eine schnelle Karriere als Wissenschaftler.

Villu war fast 40 Jahre in der Wirtschaftswissenschaftlichen Fakultät der Universität Tartu tätig. Er begann als Assistent im Lehrstuhl für Ökonomik der Volkswirtschaftszweige zu arbeiten, danach setzte er seine Tätigkeit im Lehrstuhl für Wirtschaftskybernetik und Statistik fort (als Hochschullehrer und als Dozent, 1991-1992 war er Lehrstuhlleiter). 1992 wurde er Dozent im Lehrstuhl für Statistik und Lehrstuhlinhaber. 1993-1996 war er als Leiter des Instituts für Wirtschaftsinformatik und Wirtschaftsmodellierung und als Statistikprofessor tätig. In den folgenden Jahren war er als Dozent für Statistik angestellt. Im Herbst 2007 hat er seinen Arbeitsvertrag abgeschlossen.

Im Jahre 1967 wurde die Fachrichtung Wirtschaftskybernetik mit neuen speziellen Fächern eröffnet. Villem Tamm erhielt den Auftrag, Grundlagen der Wirtschaftskybernetik und Prinzipien der mathematischen Methoden und der Modelle zu unterrichten. Er beschäftigte sich auch als Betreuer von vielen Jahres- und Diplomarbeiten. Somit leistete er einen großen Beitrag zur Ausbildung von ca. 450 Diplomwirtschaftskybernetikern. Er wird sicher für den Gründer eines neuen originalen Fachgebiets in Estland, Wirtschaftskybernetik, gehalten.

Während seiner Tätigkeit hielt er zahlreiche Vorlesungen in Statistik und mathematischer Planung sowohl auf Estnisch als auch auf Russisch für die Direkt- und Fernstudenten. Außerdem erarbeitete er neue Vorlesungsreihen für die Studenten, die sich auf die wirtschaftliche Modellierung spezialisierten, z.B. Grundlagen der Wirtschaftsprognostik, Input-Output-Tabellen, das Leontief-Modell des wirtschaftlichen Gleichgewichts, Systemanalyse in der Wirtschaft. Villu hielt die Vorlesungen im Pärnu College, im Narva College auch in den Privathochschulen Audentes und Veritas. Als Lehrkraft wurde er von den Studenten hoch anerkannt: seine Darlegungen waren immer konkret, das Auditorium wurde zum Mitdenken hingezogen, seine persönliche Ausstrahlung und sein eigenartiger Humor waren ebenso geschätzt.

Villu Tamm war innovativ und immer bereit, neue Mittel in den Unterrichtsprozess einzusetzen. Im Jahre 1980 erstellte er dutzende Diapositive über Wirtschaftsstatistik und die Lochkarten-Tests, die bei der Prüfung der Kenntnisse eingesetzt wurden. Im

Jahre 2003 erstellte er in Zusammenarbeit mit seinen Kollegen den webbasierten Kurs in Statistik, der den ersten Platz im Wettbewerb innerhalb der Fakultät bekam. Insgesamt hat er neun Lehrmittel und sechs didaktisch-methodische Materialien zusammengestellt.

Zu dem akademischen Grad gelangte Villu nicht so schnell, wie es sich seine Kommilitonen erhofft haben. Im Jahre 1977 trat Villu in die Aspirantur ein. In seiner Dissertation analysierte er den rhythmischen Einfluss der Produktion auf die Effektivität der Benutzung der betrieblichen Ressourcen. 1985 wurde ihm der akademische Grad verliehen. Seine Forschungsgebiete waren sehr vielfältig, z.B. Effektivität von Arbeitskräfteeinsatz, Rhythmik der Arbeitsprozesse, Probleme der statistischen Informationen. Sein beliebtes Thema, mit dem er sich jahrzehntelang beschäftigte, war die Thematik der Input-Output-Tabellen.

Villem Tamm verfügte über gute Fähigkeiten als Leiter, er war immer ausgeglichen, tolerant und gerecht. Er zeigte guten Willen, um seine Studenten und Kollegen zu initiieren und zu höheren Leistungen anzuspornen. Dank seinem freundlichen Umgang und dem rücksichtsvollen Verhalten galt er selbst als Vorbild. Anderen Menschen gegenüber war er immer aufmerksam. Komplizierte Situationen konnte er ruhig, angemessen und human lösen.

Während seiner langjährigen akademischen Tätigkeit war Villem Tamm auch gesellschaftlich aktiv. 15 Jahre war er als Kursusleiter tätig. Im Lehrstuhl Wirtschaftskybernetik und in der Fakultät übte er verschiedene Verpflichtungen aus: er betreute die Arbeitsgemeinschaft der Wirtschaftskybernetik im Wissenschaftlichen Studentenverein, er war Kurator der Zusammenarbeit zwischen den Wirtschaftskybernetikern der Universitäten Vilnius, Lettland und Tartu, er war Mitglied des Methodikausschusses und Mitglied des Fakultätsbeirats.

Außerdem war er Gründer und Vorstandsmitglied des Estnischen Statistikvereins, Gründungsmitglied des Philistervereins „Hermes“, Lektor des Wissenschaftlichen Vereins, aktiver Teilnehmer an der Arbeit im Haus der Tartuer Ingenieure. Ebenso nahm er vielmal an der Durchführung der Volkszählung teil, wobei er seine Fachkenntnisse in Statistik und organisatorische Fähigkeiten erfolgreich anwenden konnte. Während der Estnischen Republik war er oft als Vorsitzender eines Wahlbezirksausschusses bei den lokalen Wahlen und Wahlen in das estnische Parlament (Riigikogu) tätig. Villu erledigte alles ohne viel Aufsehen, unbemerkt, aber die Resultate waren auf einem hohen Niveau.

Juta Sikk und Kaia Philips

VILLEM TAMM
(10.02.1942 – 31.08.2011)
Teacher and friend of economic cybernetics

Villem Tamm, who was called also as Tamme Villu or simply Villu, was born on 10th of February 1942 in Viljandi county Kabala. He studied seven years in Villavere school and then in high school in Viljandi. He graduated Tartu State University as „economic cybernetics” (mathematical economists) in 1969. His course mates considered him as a capable and talented person and predicted him successful and fast career as a lecturer and scientist.

Villu worked at the Faculty of Economics and Business Administration, University of Tartu, almost 40 years. He started as assistant and continued as senior lecturer, associate professor in the Chair of Economic Cybernetics and Statistics (during the years 1991-1992 he was the head of this chair). During the years 1993-1996 he was professor of statistics and also the head of the Institute of Informatics and Economic Modelling. In the following years he worked as associate professor of statistics and retired in 2007.

The new specialisation in the soviet economic education with the name “economic cybernetics” was opened at the Tartu State University in 1967 and there was an urgent need for academic staff who could teach the subjects of specialisation. Villem Tamm was assigned to teach basic principles of “economic cybernetics” and mathematical and statistical methods. He was one of the main lecturers who were teaching the specialisation subjects of “economic cybernetics” and also one of the main supervisors of students’ research papers and Diploma Thesis. He has remarkable contribution in preparation of almost 450 students, who have graduated the specialisation of “economic cybernetics”. In essence he is one of the founders of the new direction in education of economists – “economic cybernetics” - in Estonia.

During his career he was teaching different statistical and mathematical planning courses in Estonian and in Russian for stationary students and for Open University students. For those students, who specialised to economic modelling, Villu was teaching subjects like principles of economics prognosis, input-output tables, Leontief’s economic equilibrium models, system analysis in economics, etc. Lot of students from Pärnu and Narva Collage, private universities of Audentes and Veritas can consider him also as their lecturer. Students evaluated him highly as a lecturer, as he was concrete in his taught subjects, he was thought-provoking and the personality to his lectures added his smugly humour. He was innovative and quickly adopted new technics and methods to modernise the teaching process. For example in 1980 he made dozens of dispositive about statistics, prepared punched card test for controlling students’ knowledge. In 2003 together with his colleague he designed a web-based course “Statistics”, which get the first price in the faculty’s competition. In total Villem Tamm has published nine textbooks and voluminous methodological materials for six courses.

The way to the candidate (Ph.D) degree was not so quick. He continued his post-graduate studies in 1977 and defended Ph.D thesis (candidate in economics) in 1985. His main research areas have been very diverse: starting from the studies devoted to efficiency and effective use of labour resources, regularity of working processes up to problems and misunderstandings of statistical information. During several decades he was doing research in the field of input-output tables.

From his personality Villem Tamm had good leadership abilities and as a head of different structural units he was tolerant, steady and fair leader. He had desire to motivate and direct both students and his colleagues; at the same time being dispassionate in communication and dignified in his behaviour. He was helpful and mindful of others; he had skills to solve complicated situations humanly and peacefully.

During his working career he had also to fulfil different administrative obligations. He was 15 years supervisor and leader for different courses, curator of cooperation agreement between economic cybernetics from Vilnius, Latvia and Tartu Universities, member of teaching methodology commission, member of faculty's council, etc. He was one of the founders of Estonian Statistical Society, alumni society "Hermes", lecturer of association "Teadus" ("Science"), etc. He was participating in conducting population censuses, where he could implement his statistical knowledge and organiser's abilities. Since the independence of Estonia he was several times leading the local election commissions during the parliament and local elections. Even if sometimes others could not see active engagement to these named and also to lot of others not mentioned activities, everything was functioning and was done at high quality.

Juta Sikk and Kaia Philips

MAJANDUSPOLIITIKA ALANE KOOLITUS GEORGIAS¹

Allakirjutanu viibis ajavahemikul 2.märts kuni 5.aprill 2014 lähetuses Georgias², mis toimus Euroopa Liidu seitsmenda raamprogrammiga³ hõlmatud Marie Curie alamtegevuse raames vastavalt 13.jaanuaril 2014 Tartu Ülikooli Euroopa kolledžiga sõlmitud lepingule. Vastavalt lepingule oli allakirjutanu poolt koostatud täiendkoolituse programm kompleksaines „Majanduspoliitika alused“,⁴ mis eelnevalt vaadati üle ja kinnitati Georgia Tehnikaülikooli poolt. Õppetöö viidi läbi vene keeles.

Põhiline lähetustegevus toimus Tbilisis Georgia Tehnikaülikooli insenerimajanduse teaduskonnas, kus nimetatud programmi raames olid loengud ajavahemikul 5.-10.märts.⁵ Osalejateks olid üliõpilased (selleks programmiks kokku kutsutud üliõpilasgrupp – 22 inimest) ja eeskätt loengutest huvitatud õppejõud ja teaduskonna doktorandid, teadurid ning spetsialistid (59 inimest), seega oli loengutes kokku 81 kuulajat.⁶ Loengud toimusid Tehnikaülikooli kõige paremas loenguruumis teaduskonna kõrval nn rektoraadihoones asuvas ülikooli pearaamatukogu auditooriumis. Sissejuhatavalt tutvustati allakirjutanu poolt kogu kavandatud õppetöö kava, üliõpilastele seminarideks kirjutatavate referaatide koostamise nõudeid ning referaatide soovitatavaid teemasid, samuti tingimusi programmi läbimisel väljastatavate tunnistuste-sertifikaatide saamiseks. Loengutes anti lisaks majanduspoliitika küsimuste käsitlemisele ülevaate ka Eesti majanduse arengust ja hetke seisust. Kuulajad esitasid igas loengus rohkesti küsimusi.

7.märtsil külastas allakirjutanu Tbilisis asuvat Eesti Georgia saatkonda. Kohtumisel osales Georgias ja Armeenias resideeruv Eesti suursaadik Priit Turk ja nõunik-lauaülem Sven Sihvart. Toimus paaritunnine vestlus allakirjutanu tegevuse sisu ja eesmärkide üle Georgias ning Georgia majanduspoliitilisest olukorrast. Lepiti kokku edasistest kontaktidest ja võimalikest kohtumistest, sh ka võimalikust suursaadiku kohtumisest Georgia Tehnikaülikooli insenerimajanduse teaduskonna inimestega (ülikooli ettepanekul).

¹ Georgia ühiskonna ja majanduse arengutest ning probleemidest loodab allakirjutanu artikli mõnes järgnevas ajakirja numbris avaldada.

² Riigi nimetus „Georgia“ on üldiselt ja kõikjal laialt kasutusel, sh nende rahvuslikel pangatähtedel (GEL). Nimetus „Gruusia“ on kasutusel peamiselt vene keeles. Nn grusia keeles on ametlik riigi nimetus – Sakharthvelo.

³ Seventh framework programme: Marie Curie Actions: People, International Research Staff Exchange Scheme.

⁴ Selle raames oli kavandatud 12 tundi loenguid, 12 tundi seminare ning 54 tundi iseseisvat tööd, seega kokku 78 tundi, mis annab osalejatele 3 AP-d.

⁵ Käesolevas artiklis on esitatud kuupäevaliselt vaid need sündmused-kohtumised, mis olid nn ametlikud, teistel päevadel toimusid mitmed kohtumised ja vestlused-diskussioonid ülikooli õppejõudude ja üliõpilastega. Nädalavahetustel toimusid ka mitmed väljasõidud ja ekskursioonid loodusesse, sh ajalooliste ja arhitektuurimälestiste külastamine ning külaskäigud õppejõudude perekondadesse-kodudesse.

⁶ Vastavalt lepingutingimustele protokolliti kõigi kuulajate osalemist igapäevaselt.

Tehnikaülikooli suures aktusesaalis (asub rektoraadihoones) toimus 7.märtsil Georgia rahvuskangelase Jiuli Šartava (oli Abhaasia Parlamendi aseesimees ning mõrvati nn Georgia sõja ajal) 70.sünniaastapäeva mälestusele pühendatud pidulik kontsert-aktus, mille avas kõrge vaimulik ning millel pidi algselt ka Georgia president osalema kuid jäi pingelise päevakava tõttu tulemata. Allakirjutanu oli kutsutud ja osales sellel sündmusel.

13.märtsil külastas allakirjutanu Tbilisi Riikliku Ülikooli peahoonet, kohtus rektori nõunikuga rahvusvaheliste suhete alal hr Vakhtang Charaia'ga ja välissuhete osakonna spetsialisti prl Jekaterine Basilaia'ga. Külalisele tutvustati ülikooli peahoonet, sh humanitaarteaduskonna raamatukoguga (majandusteaduskond asub äärelinnas, SW), vesteldi koostöövõimalustest (konverentsid, publikatsioonid jms). Kuna allakirjutanu saatjaks oli Tehnikaülikooli Teadusnõukogu liige ja insenerimajanduse teaduskonna osakonnajuhataja professor Alexander Sichinava,¹ kes isiklikult ka Tbilisi Riikliku Ülikooli rektorit tundis, siis toimus peahoone fuajees-hallis täiesti juhuslik (kui mitte öelda ootamatu) ja põgus kohtumine ka ülikooli rektori professor Vladimer Papava'ga.

14.märtsile oli kavandatud Tbilisist väljasõit Lääne-Georgiasse Kutaisi Riiklikku Ülikooli (endine Pedagoogiline Instituut ning tänase Tallinna Ülikooli koostööpartner). Esmalt toimus kohtumine ülikooli rektori – professor George Gatvadze ja teiste asjaosalistega. Seejärel pidas allakirjutanu kaks programmivälisist loengut („Eesti majanduse ülevaade“ ja „Majanduspoliitika üldalused“) sealsetele üliõpilastele ja õppejõududele. Lisaks osalesid loengutes ka mõned kohalikud Georgia Parlamendi liikmed (vastavalt protokollile osales 35 inimest). Esitati rohkearvuliselt küsimusi. Üks Georgia parlamendiliige (hr. David Oboladze) soovis kontakti kellegagi Tartu Ülikoolist, et eelarve küsimustes oma doktoritöö osas konsulteerida (lubas üksikasjaliku teema ja eeldatava sisukirjelduse e-mailiga saata). Teine parlamendiliige (prof. Dr. Marina Metreveli, turismiekspert) soovis allakirjutanuga edasisi kontakte turismiökonomika valdkonnas arendada.

Pärast loengut korraldati huvitav ekskursioon Kutaisi linna lähedal mägedes asuvasse 12.sajandil asutatud Akadeemiasse (nüüd restaureeritud), samas olevasse arhitektuuri- ja kunstiväärtuslikku kirikusse ning teistesse samas kompleksis asuvatesse hoonetesse. Seejärel toimus linnas Kutaisi Ülikooli rektori eesosalusel rikkalik õhtusöök.

Ajavahemikul 17.-21.märts toimusid jooksvalt konsultatsioonid (ca 6 tundi) nendele üliõpilastele, kes refereate otsustasid kirjutada.

18.märtsi pärastlõunaks oli kavandatud kohtumine Georgia Tehnikaülikooli rektoriga (professor Archil Prangishvili), kus arutati allakirjutanu Georgias viibimist

¹ Professor Sichinava oli allakirjutanu peamiseks vastuvõtjaks ja saatjaks alates saabumisest Tbilisi lennujaama 3.märtsi öösel-varahommikul kuni lahkumiseni Tbilisi lennujaamas 5.aprilli öösel-varahommikul.

ja edasise koostöö võimalikke suundi (kohtumisel osales ka osakonnajuhataja Alexander Sichinava).

21.märtsil toimus suursaadik Priit Turk'i kohtumine Georgia Tehnikaülikooli insenerimajanduse teaduskonna üliõpilaste ja töötajatega. Ka allkirjutanu osales sellel kohtumisel ning täiendas suursaadiku esinemist omalt poolt Eesti majanduse küsimustes.

Ajavahemikul 26.-28.märts olid seminarid (kokku 12 tundi), kus üliõpilased kandsid ette oma majanduspoliitika alased referaadid ning nende alusel toimusid huvitavad ja põhjalikud diskussioonid (10 referaati ja 10 ettekannet). Seminarides osalesid ka mõned teaduskonna õppejõud kui referaatide juhendajad, sh osakonnajuhataja A. Sichinava. Üliõpilased said seminarides hea kogemuse ning nende teemadega-referaatidega oli neil võimalik Georgia Tehnikaülikooli kevadisel üliõpilaskonverentsil osaleda-esineda.

29.märtsil leidis aset väljasõit rohkete kevadmärkidega Lääne-Georgiasse Zugdidi, kus sealses Riiklikus Ülikoolis toimus esmalt kohtumine ülikooli rektori – professor Teona Khupenia ja teiste ülikooli juhtidega, millele järgnevalt pidas allkirjutanu jälle kaks programmiväliselt loengut („Eesti majanduse ülevaade“ ja „Majanduspoliitika üldalused“), kus osales 53 üliõpilast ja õppejõudu. Esitati rohkesti küsimusi. Seejärel tutvustati ülikooli ning külastasime väga huvitavat ja rikkalike väljapanekutega Zugdidi muuseumi.

31.märtsil viidi Georgia Tehnikaülikooli rektoraadis läbi Georgia esimese demokraatlikult valitud presidendi hr Zviad Gamsahurdia mälestusaktus. Ka sinna oli allkirjutanu kutsutud ning osales sellel sündmusel. Samuti oli allkirjutanu kutsutud aktusele järgnenud pidulikule õhtusöögile.

3.aprillil toimus Tehnikaülikooli rektoraadihoones Ülikooli Teadusnõukogu saalis nn mitteametlike sertifikaatide¹ pidulik kätteandmine kõigile programmi „Majanduspoliitika alused“ raames loengutes osalenud üliõpilastele, õppejõududele, doktorantidele, teaduritele ja spetsialistidele. Sündmusel osales ka hr. suursaadik Priit Turk, kes kõiki osalenuid omalt poolt tervitas ja õnnitles. Georgia kombe kohaselt järgnes toimunud sündmusele loomulikult pidulik bankett.

Osakonnajuhataja professor Alexander Sichinava² ja toimetaja PhD Dali Sehniašvili ettepanekul tutvus allkirjutanu ka nende poolt publitseeritava uue ajakirja

¹ Ametlikud sertifikaadid vormistatakse Tartu Ülikoolis Tbilisis vormistatud ja Tartus üle antud osalusprotokollide alusel nendele üliõpilastele, kes programmi „Majanduspoliitika alused“ läbisid. Sertifikaadid olid kavandatud mais-juunis 2014 Georgia Tehnikaülikooli asjaosalistele toimetada.

² Professor Sichinava oli väga heaks vastuvõtjaks ja saatjaks kõigisse Georgia ülikoolidesse mida külastati, sh kohtumistel kõigi külastatud ülikoolide rektoritega. Lisaks organiseeris ta sisutihedaid kultuuriüritusi ning tööväliseid kohtumisi oma kolleegidega ning teiste huvitavate Georgia inimestega.

„Business-Engineering“ nr. 3/2013 alusel selle formaal-vormistusliku poolega (sisuliselt ei olnud see võimalik, kuna ei valda gruusia keelt). Nii palju kui võimaldas ajakirja vormistuslik külg ning põgusad-lühikesed inglise keelsed kokkuvõtted ning mõned venekeelsed kirjutised publikatsiooni hinnata, oleks kokkuvõtte – ajakirjaga tuleb veel väga palju tööd teha (nii autoritel kui toimetajatel), et nimetatud publikatsiooni heaks teadusajakirjaks kujundada. Ajakirjale tehtud lühianalüüsi ning antud soovitude eest publikatsiooni ettevalmistamise täiustamiseks-paremustamiseks olid asjaosalised tänulikud ning arvasid, et tehtud ettepanekud võimaldavad neil edaspidi ajakirja kvaliteeti ja taset kindlasti tõsta.

Allakirjutanu kinkis Georgia Tehnikaülikooli insenerimajanduse teaduskonna raamatukogule kui ka osakonnajuhatajale Alexander Sichinava'le meie rahvusvahelise levikuga kolmekeelse teadusajakirja „Discussions on Estonian Economic Policy/ Estnische Gespräche über Wirtschaftspolitik/ Eesti majanduspoliitilised väitlused“¹ numbrid 1/2013 ja 2/2013 koos CD-ga (ajakirja samad eksemplariid kingiti ka kõikidele ülikoolidele mida oli võimalus külastada). Ka Tbilisi Riikliku Ülikooli ja Zugdidi Riikliku Ülikooli poolt anti vastukingituseks mõned nende publikatsioonid (valdavalt on küll tekstid gruusia keeles, kuid siiski on osaliselt olemas ka inglise keelsed kokkuvõtted).

Lähetuse lühikokkuvõtteks võib märkida järgmist:

Lähetus oli sisutihe, ajagraafikult ja kohtumistelt pingeline kuid äärmiselt huvitav ning kasulik loodetavasti kõigile osapooltele:

- Georgia Ülikoolide üliõpilased ja õppejõud said aktuaalse ülevaate Eesti majandusest ning Euroopa Liidus aktsepteeritavatest majanduspoliitika alustest-seisukohtadest;
- Referaate kirjutanud üliõpilased esitasid oma tööd (arvestades allakirjutanu poolt tehtud märkuseid) edasi ning esinesid neil teemadel kevadisel Georgia Tehnikaülikooli üliõpilaste konverentsil (majanduspoliitika seminarid olid kui ettevalmistused konverentsiks);
- Külastatud Georgia ülikoolide üliõpilased ja õppejõud (aga ka teised inimesed, kellega oli võimalus kohtuda) kogesid, et Euroopa Liit ja sh Eesti on jätkuvalt huvitatud nendega suhtlemisest ning nende ühiskondlikust ja majanduslikust arengust;
- Tekkisid alused edasiseks koostööks üliõpilaste vahetuse osas, mida on vaja aga veel arendada;
- Loodud kontaktid on heaks eelduseks järgneva koostööks Georgia ja Eesti kõrgkoolide õppejõudude vahel;
- Koostöö õppejõudude vahel võimaldab edaspidi:
 - vastastikust publitseerimist;
 - ühiskonverentside korraldamist;

¹ Ajakirja asutajaks ja peatoimetajaks on Matti Raudjärv, kaaskirjastajaks on saksa teaduskirjastus Berliner Wissenschafts-Verlag. Ajakiri vastab ETISe klassifikatsioonile 1.2 ning on tänaseks viies rahvusvahelises andmebaasis, nagu DOAJ, EBSCO, ECONIS, ESO ja SSRN esindatud. Käesoleval aastal ilmub ajakirja XXII aastakäik.

- vahest ka ühisuuringuid (see vajab aga veel olulist asjaolude-huvide selgitamist);
- Allakirjutanu sai esialgse praktilise ülevaate Georgia ühiskonnast ja majanduselust ning riigi ja tema kodanike ees olevatest probleemidest;
- Allakirjutanu sai suurepärase kogemuse ja ülevaate paljudest Georgia traditsioonidest, ajaloo ja kultuurist;
- Allakirjutanul on hea võimalus Georgias saadud kogemust ja informatsiooni ka oma loengutes eesti üliõpilastele kasutada;
- Head informatsiooni ja isiklikku kogemust Georgia kohta on allakirjutanul võimalik nii oma eesti kolleegidega kui üldse eesti inimestega jagada;
- Suheldes oma kolleegidega teistes Euroopa Liidu riikides on allakirjutanul hea võimalus ka nendele täiendavat ja vahetut kogemust edastada;
- Allakirjutanul õnnestus pisut ehk ka Eesti Georgia Tbilisi Saatkonda toetada, kuna kontakt mis tekkis Kutaisi RÜs ja Zugdidi RÜs, võimaldab Eesti suursaadikul edaspidi ka nendes organisatsioonides ilma erilise sissejuhatuseta suhelda, kuna mõlema ülikooli rektorid avaldasid allakirjutanule soovi ja huvi meie saadikuga vahetult nimetatud ülikoolides kohtuda (need soovid ja ettepanekud sai hr Priit Turk'ile meie kohtumisel 3.märtsil 2014 ka edasi antud).

Loengute lõppedes Georgia Tehnikaülikoolis (10.märtsil 2014) olid lühisõnavõtutänuõnnad rohkem kui kümne inimese poolt (nii üliõpilased kui õppejõud) huvitavate loengute ning mitmekülgse ja põhjaliku Eesti majanduse olukorda ning arengut iseloomustava informatsiooni eest, lisaks personaalsed tänud nõ „nelja silma“ all. Rõhutati, et see kohtumine ei tohiks jääda viimaseks, vaid nii allakirjutanu kui Eesti suhted Georgiaga, samuti Georgia Tehnikaülikooliga peaksid ka edaspidi tingimata jätkuma. Samu mõtteid väljendati ka Kutaisi RÜ rektori ja Zugdidi RÜ rektori poolt. Huvi Eesti vastu oli kõikjal ja alati väga suur. Tänuks tehtud tööle ja sõpruse märgiks anti Georgia Tehnikaülikooli poolt allakirjutanule ka vastav Sertifikaat.

Vastuvõtjate poolt oli allakirjutanule korraldatud ka hulk väga mitmekesiseid ja huvitavaid kohtumisi, väljasõidud Georgia kaunisse loodusesse, ajaloolistesse paikadesse ning paljudesse kultuuri- ja arhitektuuriloolistesse kohtadesse. Vastuvõttud ja kohtumised olid väga soojad ning südamlikud. Oli võimalus tutvuda Georgia ühiskonna elu-oluga ja osa saada mitmetest grusiinlaste rikkalikest traditsioonidest.

Tbilisis, Tallinnas, Pirita-Kosel ja Pärnus
 Georgia-Eesti
 märts-mai 2014

Matti Raudjärv (professor-koolitaja Georgia ülikoolides märtsis-aprillis 2014)

VORLESUNGSREIHE ZUR WIRTSCHAFTSPOLITIK AN GEORGISCHEN UNIVERSITÄTEN¹

Vom 2. März bis zum 5. April 2014 hielt sich der Autor im Rahmen des Marie-Curie-Forschungspersonalaustausches (*International Research Staff Exchange Scheme – IRSES*), gefördert durch das siebte Rahmenprogramm der EU², in Georgien auf³. Vertraglich war vorgesehen, dass der Autor ein Programm zur Weiterbildung im Komplexfach „Grundlagen der Wirtschaftspolitik“⁴ zusammenstellt. Dieses Programm wurde im Vorausgehenden seitens der Georgischen Technischen Universität durchgesehen und genehmigt. Die Veranstaltungen wurden in russischer Sprache abgehalten.

In erster Linie war der Autor an der Fakultät für Ingenieurwirtschaft der Georgischen Technischen Universität in Tiflis tätig. Dort fanden auch vom 5.-10. März im Rahmen des oben genannten Programms die Vorlesungen statt.⁵ Zum Teilnehmerkreis gehörten Studierende (für dieses Programm wurde eine Gruppe von 22 Studierenden gebildet), Lehrkräfte, wissenschaftliche Mitarbeiter, Doktoranden und andere Fachleute (59 Personen), also insgesamt 81 Zuhörer.⁶ Als Einführung präsentierte der Referent das ganze Veranstaltungsprogramm, erklärte die Anforderungen zur Erstellung von Referaten, gab Empfehlungen zur Themenwahl und stellte die Voraussetzungen zur Ausstellung von Zertifikaten über die Teilnahme am Programm vor. Bei den Vorlesungen über wirtschaftspolitische Fragestellungen wurde zusätzlich auf die gegenwärtigen Entwicklungen in der estnischen Wirtschaft eingegangen.

¹ Über die Entwicklungen und Probleme in der georgischen Gesellschaft und Wirtschaft plant der Autor einen Beitrag in einer der nächsten Ausgaben der Zeitschrift zu veröffentlichen.

² Seventh framework programme: Marie Curie Actions: People, International Research Staff Exchange Scheme.

³ Der Ländername „Georgien/Georgia“ ist international allgemein gebräuchlich, so auch auf nationalen Geldscheinen (GEL). In einigen Sprachen, z.B. im Russischen, benutzt man die Namensform „Grusija“. In der georgischen Sprache heisst das Land offiziell „Sakharthvelo“.

⁴ In diesem Rahmen waren geplant: 12 Vorlesungsstunden, 12 Seminarstunden und 54 Stunden selbstständige Arbeit, insgesamt 78 Stunden; für Teilnehmer ergeben sich 3 AP-s.

⁵ In diesem Beitrag werden nur offizielle Veranstaltungen mit einem konkreten Datum angegeben, an anderen Tagen gab es ebenso zahlreiche Treffen, Gesprächsrunden und Diskussionen mit Lehrkräften und Studierenden. An Wochenenden fanden Ausflüge zu landschaftlich interessanten Orten, zu architektonischen und historischen Denkmälern statt oder wurden Einladungen zu Familienbesuchen bei georgischen Hochschulkollegen wahrgenommen.

⁶ Laut Vertragsbedingungen wurde jeden Tag über die Anwesenheit der Teilnehmer Protokoll geführt.

Am 14. März fand planmässig der Besuch an der Staatlichen Universität Kutaisi in West-Georgien statt. Nach dem Empfang bei dem Universitätsrektor Professor George Gatvadze hielt der Autor ausserhalb des Programms zwei Vorlesungen („Überblick über die estnische Wirtschaft“ und „Grundlagen der Wirtschaftspolitik“) für dortige Studierende und Lehrkräfte. Anwesend waren auch einige aus dieser Region gewählte Mitglieder des Georgischen Parlaments. Laut Protokoll gab es insgesamt 35 Zuhörer, die anschliessend zahlreiche Fragen stellten.

Im Zeitraum vom 17.-21. März wurden die Studierenden, die sich entschieden hatten, ein Referat zu erstellen, laufend (ca 6 Stunden) betreut und beraten.

Am Nachmittag des 18. März wurde der Autor vom Rektor des Georgischen Technischen Universität Professor Archil Prangishvili empfangen. An diesem Treffen nahm ebenso Professor Alexander Sichinava, Mitglied des wissenschaftlichen Rates der Universität und Abteilungsleiter an der Fakultät für Ingenieurwirtschaft, teil. Gemeinsam wurde der bisherige Verlauf des wissenschaftlichen Aufenthalts und weitere Kooperationsmöglichkeiten besprochen.

Am 21. März besuchte der estnische Botschafter Priit Turk die Georgische Technische Universität und sprach vor Studierenden und Lehrkräften der Fakultät für Ingenieurwirtschaft. Bei diesem Treffen war auch der Autor anwesend und erteilte zusätzliche Informationen über die estnische Wirtschaft.

Im Zeitraum vom 26.-28. März fanden Seminare statt (insgesamt 12 Stunden), wo die Studierenden ihre Referate zu wirtschaftspolitischen Themen vortrugen (10 Referate und 10 Vorträge). Es folgten jedes Mal interessante und gründliche Diskussionen. An den Seminaren nahmen auch wissenschaftliche Betreuer und andere Lehrkräfte der Fakultät teil, unter anderem der Abteilungsleiter A. Sichinava. Insgesamt haben die Studierenden bei den Seminaren eine gute Erfahrung gemacht. Mit diesen Referaten konnten sie auf der diesjährigen studentischen Frühjahrskonferenz der Universität auftreten.

Am 29. März erfolgte die Fahrt nach Zugdidi in West-Georgien. An der dortigen Staatlichen Universität fand ein Treffen mit dem Universitätsrektor Professor Teona Khupenia und den anderen Führungspersonlichkeiten der Universität statt. Wieder hielt der Autor ausserhalb des Programms zwei Vorlesungen („Überblick über die estnische Wirtschaft“ und „Grundlagen der Wirtschaftspolitik“). Die Zuhörerschaft zählte 53 Studierende und Lehrkräfte. Es wurden zahlreiche Fragen gestellt. Dem Rundgang im Universitätsgebäude folgte ein äusserst interessanter Besuch im Museum von Zugdidi.

Am 3. April wurden im Rektoratsgebäude der Technischen Universität, im Saal des wissenschaftlichen Rates die vorläufigen „inoffiziellen“ Zertifikate¹ feierlich ausgehändigt. Ein solches Zertifikat bekamen alle Studierenden, Lehrkräfte, Doktoranden, wissenschaftliche Mitarbeiter und Fachleute, die am Programm „Grundlagen der Wirtschaftspolitik“ teilnahmen. Bei diesem feierlichen Akt war auch der estnische Botschafter Priit Turk anwesend, der ein Grusswort an alle Teilnehmer richtete.

Beim Abschluss der Vorlesungsreihe an der Georgischen Technischen Universität am 10. März 2014 sprachen mehr als zehn Studierende und Lehrkräfte für interessante Vorlesungen und gründliche Informationen über den Entwicklungsstand der estnischen Wirtschaft ihren Dank aus. Es wurde betont, dass eine solche Veranstaltungsreihe nicht die letzte ihrer Art sein sollte, sondern dass die Zusammenarbeit sowohl auf Universitäts- als auch auf staatlicher Ebene weiterhin Bestand haben sollte. Im ähnlichen Sinne äusserten sich genauso die Rektoren der Universitäten Kutaisi und Zugdidi. Das Interesse für Estland ist überall sehr gross. Als Dank für die getane Arbeit und als Zeichen der Freundschaft wurde dem Autor ein entsprechendes Zertifikat der Universität übergeben.

Die Gastgeber stellten ein sehr umfangreiches und interessantes Begleitprogramm zusammen, das mehrere Treffen mit Fachleuten oder Ausflüge in landschaftlich oder historisch bemerkenswerte Gegenden beinhaltete. Alle Treffen und Empfänge verliefen sehr freundschaftlich. Insgesamt war es eine sehr gute Gelegenheit, das gesellschaftliche Leben in Georgien und die dortigen vielfältigen Traditionen näher kennenzulernen.

In Tbilisi, in Tallinn / Pirita-Kose / und in Pärnu
April-Mai 2014

Matti Raudjärv (Professor- Durchführer des Weiterbildungsprogramms an
georgischen Universitäten im März-April 2014)

¹ Die offiziellen Zertifikate werden an der Universität Tartu auf Grund der in Tiflis erstellten Teilnehmerprotokolle fertiggestellt. Es ist geplant, diese Zertifikate im Mai-Juni 2014 an die Teilnehmer der Georgischen Technischen Universität weiterzuleiten.

TRAINING ON ECONOMIC POLICY IN GEORGIA¹

The undersigned was on an assignment in Georgia from 2 March to 5 April 2014², organised within a Marie Curie action of the EU 7th Framework Programme³. According to the contract, the undersigned prepared an advanced training programme on the complex subject Bases of Economic Policy,⁴ which was reviewed and approved first by the Georgian Technical University. The instruction was conducted in Russian.

The main activities of the assignment were carried out at the Faculty of Business Engineering where the lectures within the above-mentioned programme were delivered from 5 to 10 March.⁵ The participants were students (a group of 22 students had been invited for this programme) and members of the academic staff and doctoral students, researchers and specialists of the faculty, interested in these lectures (59 people), in total 81 people.⁶ For an introduction, the undersigned gave an overview of the whole programme of studies planned, requirements for reviews that the students were required to submit for workshops, and the recommended subjects for the reviews, also conditions for issuing certificates upon passing the programme. In addition to the treatment of issues of economic policy, the lectures included an overview of the development and current situation of the Estonian economy.

A trip from Tbilisi to the Kutaisi State University in Western Georgia had been planned for 14 March. The Rector of the University Professor George Gatvadze and other representatives participated at the meeting. The undersigned delivered two lectures (Overview of the Estonian Economy and General Bases of Economic Policy) to the students and the academic staff of the university in addition to the formal programme. Besides, several local members of the Georgian Parliament participated in the lectures (35 participants according to the records). Numerous questions were asked.

¹ The undersigned hopes to publish an article on the developments and problems of the Georgian society and economy in one of the next issues of this journal.

² The name Georgia of the state is generally and widely used everywhere, including on their national currency notes (GEL). The name Grusia is mainly used in Russian. The official name of the state in the Georgian language is Sakharthvelo.

³ Seventh Framework Programme: Marie Curie Actions: People, International Research Staff Exchange Scheme.

⁴ It was planned to include 12 hours of lectures, 12 hours of workshops and 54 hours of independent work, in total 78 hours for which the participants would get 3 credits.

⁵ Only the dates of formal meetings have been mentioned in this article but many more meetings and discussions were held with the academic staff and students of the university on other days. Also several outings and trips out of the city were organised during weekends, including visits to historical sites and architectural monuments and visits to the homes of the academic staff and meeting their family.

⁶ Participation was recorded daily according to the conditions of the contract.

Consultations (approximately 6 hours) were provided from 17 to 21 March to students who had decided to write a review.

A meeting with the Rector of the Georgian Technical University (Professor Archil Prangishvili) had been planned for the afternoon of 18 March to discuss the stay of the undersigned in Georgia and the possible areas of further cooperation (also Professor Alexander Sichinava, member of the Academic Council of the Georgian Technical University and head of department of the Faculty of Business Engineering participated at the meeting).

Meeting of the Estonian Ambassador Priit Turk with the students and staff of the Faculty of Business Engineering of the Georgian Technical University was held on 21 March. Also the undersigned participated in this meeting with the Ambassador and provided additional insight in the issues related to Estonian economy.

Workshops were held from 26 to 28 March (for in total 12 hours) with presentations of the reviews of economic policy by students and interesting and thorough discussion conducted on the basis of these reviews (10 reviews and 10 presentations). Also a few members of the academic staff of the faculty participated in the workshops as supervisors of the reviews, including the head of the department A. Sichinava. Students acquired valuable experience in the workshops and were able to participate/present these subjects/reviews at the student conference of the Georgian Technical University in spring.

A trip to Zugdid in Western Georgia was organised on 29 March to meet the Rector of the Zugdid State University Professor Teona Khupenia and other members of the administration of the university after which the undersigned delivered two lectures (Overview of the Estonian Economy and General Bases of Economic Policy) again to the audience which included 53 students and members of the academic staff in addition to the formal programme. Numerous questions were asked. A tour of the university and a visit to the very interesting Zugdid Museum with a rich exposition followed.

On 3 April the non-formal certificates⁷ were issued in the assembly hall of the Academic Council of the University at the Rector's Office building of the Georgian Technical University to all students, members of the academic staff, doctoral students, researchers and specialists who had participated in the lectures within the programme of Bases of Economic Policy. Also the Ambassador Priit Turk participated at the event and greeted and congratulated all participants.

After the end of the lectures at the Georgian Technical University (on 10 March 2014), more than ten persons (representatives of both students and the academic staff) took the floor to express their thanks for the interesting lectures and

⁷ Formal certificates will be prepared by the University of Tartu on the basis of the participation records approved in Tbilisi and delivered in Tartu, for the students who passed the programme Bases of Economic Policy. It was planned to forward the certificates to the persons concerned at the Georgian Technical University in May-June 2014.

comprehensive and in-depth information characterising the situation and developments of the Estonian economy, in addition to personal expressions of thanks. They emphasised that this meeting should not remain the last and that it is absolutely important to continue the contacts of both the undersigned and Estonia with both Georgia and the Georgian Technical University. The same ideas were expressed also by the rectors of both the Kutaisi State University and the Zugdid State University. There was always great interest in Estonia everywhere. The undersigned received also a certificate from the Georgian Technical University for appreciation of the work done and as a token of friendship.

The hosts had organised also a number of different interesting meetings, trips to the beautiful Georgian countryside and historical sites and many sites related to cultural history and history of architecture for the undersigned. All receptions and meetings were very warm and heartfelt. It was an opportunity to get acquainted with the daily life of the Georgian society and participate in several of the rich Georgian traditions.

In Tbilisi, in Tallinn, at Pirita-Kose and in Pärnu
Georgia-Estonia
March-May 2014

Matti Raudjärv (Professor-trainer at Georgian universities in March-April 2014)

**MAJANDUSPOLIITIKA TEADUSKONVERENTSID
EESTIS (1984-2014)**

**WISSENSCHAFTLICHE KONFERENZEN ÜBER
WIRTSCHAFTSPOLITIK
IN ESTLAND (1984-2014)**

**SCIENTIFIC CONFERENCES ON ECONOMIC
POLICY IN ESTONIA (1984-2014)**

I	1984	Ühiskondliku tootmise intensiivistamise probleemid Eesti NSV-s
II	1994	Majandusteadus ja majanduspoliitika Eesti Vabariigis
III	1995	Majanduspoliitika teooria ja praktika Eesti Vabariigis
IV	1996	Aktuaalsed majanduspoliitika küsimused Euroopa Liidu riikides ja Eesti Vabariigis /I ja II/ Aktuelle wirtschaftspolitische Fragen in den Ländern der Europäischen Union und in der Republik Estland /I und II/ Topical Problems of the Economic Policy in the Member States of the European Union and the Republic of Estonia /I and II/
V	1997	Eesti Vabariigi majanduspoliitika ja integreerumine Euroopa Liiduga Die Wirtschaftspolitik der Republik Estland und die Integration mit der Europäischen Union Economic Policy of the Republic of Estonia and Integration with the European Union
VI	1998	Eesti Vabariigi integreerumine Euroopa Liiduga – majanduspoliitika eesmärgid ja abinõud Die Integration der Republik Estland mit der Europäischen Union – Ziele und Mittel der Wirtschaftspolitik Integration of the Republic of Estonia into the European Union – Goals and Instruments of Economic Policy
VII	1999	Eesti Vabariigi majanduspoliitika ja Euroopa Liit Wirtschaftspolitik der Republik Estland und die Europäische Union Economic Policy of the Republic of Estonia and the European Union
VIII	2000	Eesti Vabariigi majanduspoliitika tulemuslikkus ja Euroopa Liit Wirksamkeit der Wirtschaftspolitik der Republik Estland und die Europäische Union Effectiveness of the Economic Policy of the Republic of Estonia and the European Union
IX	2001	Harmoniseerimine ja vabadus Eesti Vabariigi majanduspoliitikas integreerumisel Euroopa Liiduga Harmonisierung und Freiheit der Wirtschaftspolitik Estlands in EU-Integrationsprozess Harmonisation and Freedom in the Economic Policy of Estonia integrating with the European Union
X	2002	Euroopa Liiduga liitumise mõju Eesti majanduspoliitikale Die Integration der Europäischen Union und ihre Wirkungen auf die Wirtschaftspolitik Estlands

		Effect of Accession to the European Union on the Economic Policy of Estonia
XI	2003	Eesti majanduspoliitika teel Euroopa Liitu Die Wirtschaftspolitik Estlands auf dem Weg in die Europäische Union
		Estonian Economic Policy on the way towards the European Union
XII	2004	Eesti majanduspoliitilised perspektiivid Euroopa Liidus Wirtschaftspolitische Perspektiven Estlands als Mitglied der Europäischen Union
		Economic Policy Perspectives of Estonia in the European Union
XIII	2005	XIII majanduspoliitika teaduskonverents Die XIII wirtschaftspolitische Konferenz 13 th Scientific Conference on Economic Policy
XIV	2006	XIV majanduspoliitika teaduskonverents Die XIV wirtschaftspolitische Konferenz 14 th Scientific Conference on Economic Policy
XV	2007	Eesti majanduspoliitika – kolm aastat Euroopa Liidus Die Wirtschaftspolitik Estlands – drei Jahre in der Europäischen Union Economic Policy of Estonia – three Years in the European Union
XVI	2008	Majanduspoliitika Euroopa Liidu riikides – aasta 2008 Die Wirtschaftspolitik in den EU-Mitgliedsstaaten – 2008 Economic Policy in the EU Member States – 2008
XVII	2009	Majanduspoliitika Euroopa Liidu riikides – aasta 2009 Die Wirtschaftspolitik in den EU-Mitgliedsstaaten – 2009 Economic Policy in the EU Member States – 2009
XVIII	2010	Majanduspoliitika Euroopa Liidu riikides – aasta 2010 Die Wirtschaftspolitik in den EU-Mitgliedsstaaten – 2010 Economic Policy in the EU Member States – 2010
XIX	2011	Majanduspoliitika Euroopa Liidu riikides – aasta 2011 Die Wirtschaftspolitik in den EU-Mitgliedsstaaten – 2011 Economic Policy in the EU Member States – 2011
XX	2012	Majanduspoliitika Euroopa Liidu riikides – aasta 2012 Die Wirtschaftspolitik in den EU-Mitgliedsstaaten – 2012 Economic Policy in the EU Member States – 2012
XXI	2013	Majanduspoliitika Euroopa Liidu riikides – aasta 2013 Die Wirtschaftspolitik in den EU-Mitgliedsstaaten – 2013 Economic Policy in the EU Member States – 2013
XXII	2014	Majanduspoliitika Euroopa Liidu riikides – aasta 2014 Die Wirtschaftspolitik in den EU-Mitgliedsstaaten – 2014 Economic Policy in the EU Member States – 2014

NB! Järgmine majanduspoliitika teaduskonverents toimub / Die nächste wirtschaftspolitische Konferenz findet statt / The next scientific conference on economic policy will be held:

XXIII 2.- 4.07.2015 (Eesti-Estland-Estonia):

Majanduspoliitika Euroopa Liidu riikides – aasta 2015

Die Wirtschaftspolitik in den EU-Mitgliedsstaaten – 2015

Economic Policy in the EU Member States – 2015

Täpsem information alates oktoobrist-novembrist 2014 / Genauere Informationen ab Oktober-November 2014 / More detailed information from October-November 2014: www.mattimar.ee